

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต แผน ก แบบ ก 2

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

โดย
นางสาวทัญญา จรรย์รักษ์สกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต แผน ก แบบ ก 2

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

CULTURAL LANDSCAPE OF TALAD-NOI, SAMPHANTAWONG, BANGKOK

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Landscape Architecture Master of Landscape Architecture Program
Division of Landscape Architecture
Academic Year 2023
Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์
กรุงเทพมหานคร
โดย นางสาวทัศนฤตา จรรย์รักษ์กุล
สาขาวิชา หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต แผน ก แบบ ก 2
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ต่านกิตติกุล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

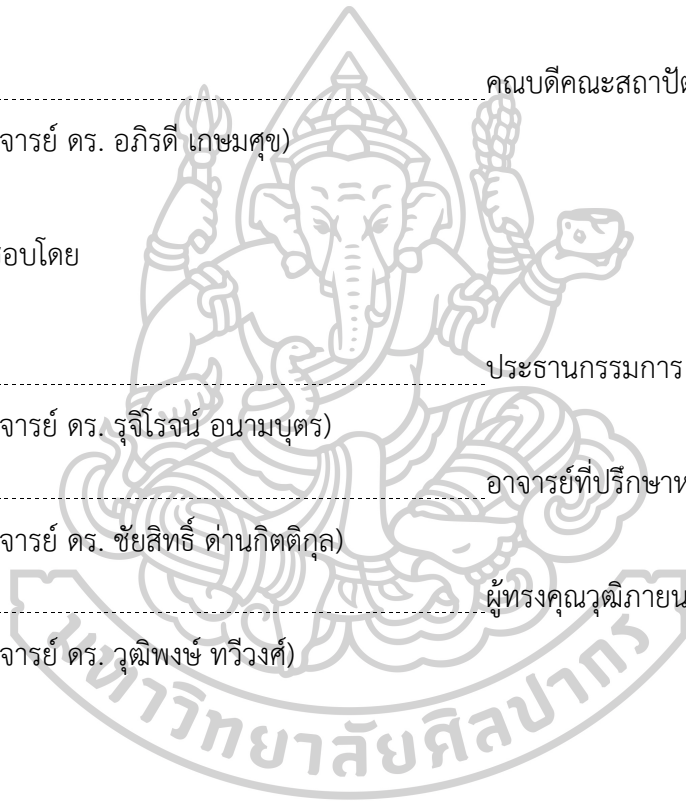
..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. อภินันท์ เกษมสุข)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. รุจิโรจน์ อนามบุตร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ต่านกิตติกุล)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร. วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์)

630220065 : หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต แผน ก แบบ ก 2

คำสำคัญ : ภูมิทัศน์วัฒนธรรม, การประเมินคุณค่า, ชุมชนตลาดน้อย

นางสาว วทีญญา จรรย์รักษ์สกุล: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยทั้งในแบบรูปธรรมและนามธรรม เพื่อประเมินคุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และหาแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนตลาดน้อย เพื่อพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ชุมชนตลาดน้อยอย่างยั่งยืน

ชุมชนตลาดน้อยเป็นย่านชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมากกว่า 200 ปี มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เกิดเป็นความโดดเด่นทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานกันในหลากหลายความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม และยังมีอาคารที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ปัจจุบันมีการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวจึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิต

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนตลาดน้อยมีพัฒนาการที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงเวลาได้แก่ ยุคแรก (พ.ศ.2310-พ.ศ.2398) ยุครุ่งเรืองทางการค้า (พ.ศ.2398-พ.ศ.2518) และยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2518-พ.ศ.2567 (ปัจจุบัน)) ที่ในแต่ละช่วงเวลาล้วนมีเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ดังนั้นการวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร จึงได้จำแนกการวิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญออกเป็น 4 ด้านได้แก่ องค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ องค์ประกอบด้านกายภาพ องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ องค์ประกอบด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยแบ่งการวิเคราะห์ตามช่วงเวลา และทำการประเมินคุณค่าความสำคัญขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนตลาดน้อยถือได้ว่ามีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น แสดงความเป็นตัวตนของชุมชนตลาดน้อยได้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงนำไปสู่การเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาและอนุรักษ์ชุมชนตลาดน้อยให้สามารถอยู่ควบคู่กันไปได้เหมาะสม

630220065 : Major Master of Landscape Architecture Program

Keyword : Cultural Landscape, Evaluation, Talad-Noi Community

MISS Watunyuta JANYARAKSAKUL : Cultural Landscape of Talad-Noi, Samphantawong, Bangkok Thesis advisor : Associate Professor Chaisit Dankitikul, Ph.D.

This thesis aims to study the tangible and intangible cultural landscape elements of Talad-Noi community. The objectives are to evaluate the value of these elements and to propose appropriate management approaches for the cultural landscape that are suitable to the context of Talad Noi community along with sustainability.

Talad-Noi is an old community in Bangkok with a history of over 200 years. It has a diverse population of ethnic groups who have settled in this area. These attributes include a common nation of origin, common sets of ancestry, traditions, language, history, society, region, or social treatment. Moreover, there were many buildings with unique and distinctive architectural styles which influenced by the various of ethnic groups. Presently, the area is being developed for tourism, which has led to changes in the cultural landscape in terms of physical, economic, social, and lifestyles.

The study found that the development of Talad Noi community can be divided into three periods: the early period (1767-1855), the period of flourishing trade (1855-1975), and the present period (1975-2024). Each period has its own factors that have led to changes in the cultural landscape. The analysis of the cultural landscape of Talad Noi community, Samphanthawong District, Bangkok, focuses on 4 key components: history, physical features, economy, society and culture. Each cultural landscape component's value has been assessed. The cultural landscape elements in Talad Noi community are considered as a unique and very clear of the identity representation. Therefore, the study proposal of the cultural landscape management and the development of Talad Noi community to coexist in a sustainable manner has been written in this thesis.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สามารถประสบผลสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากอาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ตำนกิตติกุล ที่สละเวลาเพื่อให้คำแนะนำและแนวทาง รวมถึงข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และคอยติดตามความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์ แก้ไขปัญหาและข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และคณะกรรมการในการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ส่งผลให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของอาจารย์เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์สาขาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ให้คำปรึกษาต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณเจ้าของเอกสาร หนังสือ ภาพถ่าย วารสาร บทความ สื่อออนไลน์ และวิทยานิพนธ์ทุกเล่มที่เป็นข้อมูลช่วยให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีเนื้อหาที่สมบูรณ์ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี และเป็นกำลังใจเสมอมา

กราบขอบคุณบิดา มารดา และครอบครัวที่คอยสนับสนุนในการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ น.ส.นันทยา ธารทองวงศ์ ที่คอยช่วยเหลือในการหาข้อมูล ผักรักค้นและให้กำลังใจเสมอมา ขอขอบคุณ นายชวลิต โทพิพัฒน์ ที่คอยช่วยเหลือในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ถ่ายภาพ จนวิทยานิพนธ์จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เป็นที่ยกย่องความรู้ในการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอขอบคุณผู้คนในชุมชนตลาดน้อยที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และสุดท้ายขอขอบคุณผู้วิจัยเอง ที่สามารถทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จและผ่านไปได้อย่างดี

สุดท้ายนี้หวังว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจ หรือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำไปพัฒนาทางการศึกษา หรือ เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนตลาดน้อยได้ หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ข้าพเจ้าขออภัยมา ณ ที่นี้

วัทัญญดา จรรย์รักษ์สกุล

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ซ
สารบัญตาราง.....	๗
สารบัญภาพ.....	๘
บทที่ 1 บทนำ.....	18
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	18
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	19
1.3 คำถามของการศึกษา.....	19
1.4 วิธีศึกษาและดำเนินงานวิจัย.....	20
1.4.1 วิธีการศึกษา.....	20
1.4.2 วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	20
1.5 ขอบเขตของการศึกษา.....	21
1.5.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา.....	21
1.5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	24
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	24
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	25
2.1 แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	25
2.1.1 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	28
2.1.2 การจำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย.....	30

2.1.4 การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม	33
2.2 ทฤษฎีด้านผลกระทบที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม	34
2.2.1 การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ.....	35
2.2.2 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม	36
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้น	38
2.3.1 แนวคิดการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม	39
2.3.2 การจัดการและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์และชุมชน.....	41
2.4 แนวคิดการตั้งถิ่นฐาน.....	42
2.4.1 ระบบและองค์ประกอบในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์	43
2.4.2 ลักษณะและปัจจัยที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์	44
2.4.3 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	46
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	48
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย.....	52
3.1 กรอบทฤษฎีและแนวความคิด.....	52
3.2 กระบวนการวิจัย.....	52
3.2.1 การศึกษาวิจัยและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง.....	52
3.2.2 สัมภาษณ์ภาคสนาม	53
3.2.3 การแปลความหมายข้อมูล	53
3.2.4 ระบุองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	53
3.2.5 ประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา.....	54
3.2.6 วิเคราะห์สถานการณ์และแนวโน้มที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม	54
3.2.7 จัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสม	54
3.3 การเลือกพื้นที่ในการศึกษา	56
3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	56

3.4.1 การเก็บข้อมูลโดยการบันทึกและการสำรวจลักษณะของพื้นที่ศึกษา.....	56
3.4.2 การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม.....	57
3.4.3 การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ.....	57
3.5 การรวบรวมข้อมูล.....	57
3.5.1 ข้อมูลและประเภทข้อมูล.....	57
3.5.2 การรวบรวมข้อมูล.....	58
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	58
3.6.1 การวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิ.....	58
3.6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ.....	59
บทที่ 4 ข้อมูลพื้นที่ศึกษา ชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร.....	60
4.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	60
4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต.....	60
4.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ.....	62
4.1.3 โครงข่ายการคมนาคม.....	62
4.1.4 ลักษณะประชากรและชุมชน.....	63
4.1.5 การใช้ประโยชน์ที่ดินและกรรมสิทธิ์.....	63
4.2 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา.....	65
4.3 นโยบายและโครงการพัฒนา.....	74
บทที่ 5 พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร.....	76
5.1 พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยช่วงที่ 1.....	77
5.1.1 ลักษณะทางกายภาพยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย.....	77
5.1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมยุคแรกของชุมชนย่านตลาดน้อย.....	83
5.2 พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยช่วงที่ 2.....	85
5.2.1 ลักษณะทางกายภาพยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย.....	85

5.2.2 ลักษณะเศรษฐกิจและสังคมยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย.....	91
5.3 พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยช่วงที่ 3	94
5.3.1 ลักษณะทางกายภาพยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย	94
5.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย	99
5.4 สรุปการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย	102
5.4.1 การเปลี่ยนแปลงด้านลักษณะทางกายภาพ	102
5.4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม	110
บทที่ 6 การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบ ประเด็นปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และประเมิน คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย.....	114
6.1 การจัดการข้อมูลด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย	114
6.1.1 องค์ประกอบด้านกายภาพ.....	114
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....	114
รูปแบบและลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม	115
โครงข่ายการสัญจร.....	126
6.1.2 องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ.....	126
6.1.3 องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้อย	127
ลักษณะเด่นของกิจกรรมทางวัฒนธรรม	127
ประเพณีและงานเทศกาล.....	129
การอยู่ร่วมกันของคนต่างเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม.....	132
6.2 องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย	133
6.2.1 องค์ประกอบและลักษณะเด่นด้านประวัติศาสตร์.....	133
6.2.2 องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชน	134
6.2.3 สถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นแสดงคุณค่าของชุมชน.....	134
6.2.4 องค์ประกอบและลักษณะเด่นของภูมิทัศน์.....	139

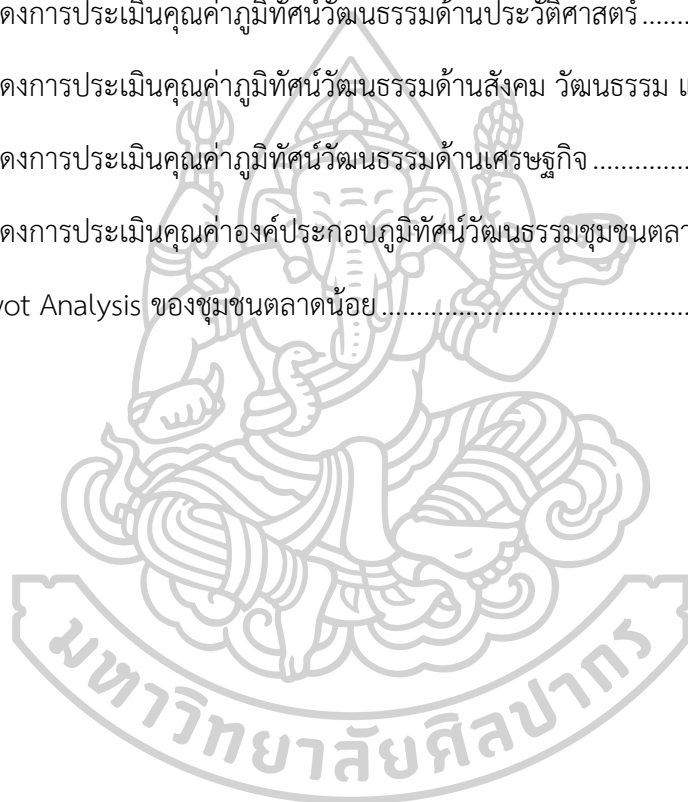
6.2.5 องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์	139
6.2.6 องค์ประกอบและลักษณะเด่นด้านกลุ่มชาติพันธุ์และประชากร	140
6.3 การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย	141
6.3.1 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ	141
6.3.2 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์	146
6.3.3 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต	149
6.3.4 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ	152
6.4 สรุปการประเมินคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนตลาดน้อย	155
6.5 การวิเคราะห์ด้านศักยภาพและปัญหาในพื้นที่ศึกษา	159
6.5.1 ศักยภาพของชุมชนตลาดน้อย	159
6.5.2 สถานการณ์ปัญหาของชุมชนตลาดน้อย	160
6.6 สาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย	161
6.6.1 ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่	161
6.6.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความเสื่อมสภาพลง	163
6.7 สรุปปัญหา โอกาส อุปสรรค และข้อจำกัดของการอนุรักษ์พื้นที่ศึกษา	165
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย	167
7.1 สรุปผลการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	167
7.2 สรุปผลการศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	169
7.3 สรุปผลการศึกษาแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	171
7.3.1 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ	171
7.3.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ	171
7.3.3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต	172
บทที่ 8 ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย	173
8.1 วัตถุประสงค์ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	173

8.2 แนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	174
8.3 รูปแบบและวิธีการในการกำหนดแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	175
8.4 แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	175
8.4.1 มาตรการควบคุมการเปลี่ยนแปลงอาคารและการใช้พื้นที่.....	176
8.4.2 ข้อเสนอแนวทางในการจัดการองค์ประกอบทางวัฒนธรรม.....	180
8.4.3 ข้อเสนอแนะแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม	183
8.4.4 ข้อเสนอแนะด้านการสร้างแรงจูงใจต่อผู้คนในพื้นที่ชุมชน.....	190
8.4.5 หน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	190
8.5 สรุปผลแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยที่เหมาะสม	192
8.6 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	194
รายการอ้างอิง	194
ประวัติผู้เขียน.....	198

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากร	63
ตารางที่ 2 สรุปพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย	113
ตารางที่ 3 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ	144
ตารางที่ 4 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์	147
ตารางที่ 5 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต	150
ตารางที่ 6 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจ	152
ตารางที่ 7 แสดงการประเมินคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย	158
ตารางที่ 8 Swot Analysis ของชุมชนตลาดน้อย	166

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนแม่บทย่านตลาดน้อย	22
ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่ศึกษา	23
ภาพที่ 3 แสดงองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน.....	44
ภาพที่ 4 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน Linear Settlement	46
ภาพที่ 5 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน Ribbon Settlement	47
ภาพที่ 6 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว	47
ภาพที่ 7 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ.....	48
ภาพที่ 8 ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย	55
ภาพที่ 9 แสดงอาณาเขตพื้นที่ศึกษา.....	61
ภาพที่ 10 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 4)	64
ภาพที่ 11 ศาลเจ้าโจวซือกง	67
ภาพที่ 12 ศาลเจ้าโรงเกือก	68
ภาพที่ 13 วัดพระแม่ลูกประคำ	71
ภาพที่ 14 อาคารริเวอร์ซิตี	73
ภาพที่ 15 อาคารพิพิธบ้านจีน บริเวณสวน ป่วย อึ้งภากรณ์	74
ภาพที่ 16 นิทรรศกาล Bangkok Design Week ณ คุณหาสน์ โชว เฮง ไถ่.....	75
ภาพที่ 17 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมคลองผดุงเกษม	77
ภาพที่ 18 สรุปลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานในยุคแรกๆของชุมชนตลาดน้อย	78
ภาพที่ 19 คุณหาสน์โชวเฮงไถ่	80
ภาพที่ 20 สรุปลักษณะคมนาคมทางน้ำที่เป็นเส้นทางหลักในยุคแรกๆของชุมชนตลาดน้อย	82
ภาพที่ 21 สรุปลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานในยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย	86

ภาพที่ 22 อาคารห้วมุมบริเวณถนนเจริญกรุง.....	88
ภาพที่ 23 รถรางบริเวณถนนเจริญกรุง.....	89
ภาพที่ 24 สรุปเส้นทางคมนาคมหลักในรุ่งเรืองทางการค้า	90
ภาพที่ 25 สรุปการตั้งถิ่นฐานในยุคปัจจุบัน	95
ภาพที่ 26 สรุปเส้นทางคมนาคมหลักในปัจจุบัน	98
ภาพที่ 27 แสดงการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนตลาดน้อย	103
ภาพที่ 28 แสดงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมในชุมชนตลาดน้อย	105
ภาพที่ 29 อาคารเก่าที่มีการปรับปรุงเพื่อกิจการพาณิชย์กรรมและธุรกิจรูปแบบใหม่	106
ภาพที่ 30 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารในปี 2566.....	107
ภาพที่ 31 แสดงการเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมในชุมชนตลาดน้อย	109
ภาพที่ 32 อาคารไม้บริเวณซอยศาลเจ้าโจวซือกง.....	116
ภาพที่ 33 อาคารบริเวณซอยดวงตะวัน.....	117
ภาพที่ 34 อาคารในยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย.....	117
ภาพที่ 35 อาคารช่วงก่อนสงครามโลก.....	118
ภาพที่ 36 อาคารช่วงหลังสงครามโลก.....	119
ภาพที่ 37 อาคารยุคปัจจุบัน.....	119
ภาพที่ 38 แสดงตำแหน่งอาคารในแต่ละยุคของพื้นที่ศึกษา.....	120
ภาพที่ 39 ศาลเจ้าโจวซือกง	121
ภาพที่ 40 ศาลเจ้าโรงเกือก	122
ภาพที่ 41 ศาลเจ้าเซียงกง	122
ภาพที่ 42 โบสถ์กาลหว่าร์.....	123
ภาพที่ 43 วัดปทุมคงคา	124
ภาพที่ 44 วัดอภัยราชบำรุง.....	125
ภาพที่ 45 อาคารเก่าที่มีการประกอบธุรกิจสมัยใหม่ในชุมชนตลาดน้อย.....	127

ภาพที่ 46 เทศกาลกินเจ.....	129
ภาพที่ 47 เทศกาลกินเจโบสถ์กาลหว่าร์.....	129
ภาพที่ 48 ขบวนแห่วันชีวอภিবริเวณถนนเจริญกรุง.....	130
ภาพที่ 49 ประเพณีทิ้งกระจาด.....	130
ภาพที่ 50 เทศกาลสารทจีนในชุมชนตลาดน้อย.....	131
ภาพที่ 51 การทำบ๊ะจ่างในชุมชนตลาดน้อย.....	131
ภาพที่ 52 เทศกาลบูชาดาวนพเคราะห์.....	132
ภาพที่ 53 แสดงตำแหน่งอาคารทรงคุณค่าในพื้นที่ศึกษา.....	138
ภาพที่ 54 ฝั่งแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ.....	145
ภาพที่ 55 ฝั่งแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์.....	148
ภาพที่ 56 ฝั่งแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต.....	151
ภาพที่ 57 ฝั่งแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านเศรษฐกิจ.....	153
ภาพที่ 58 ร้านอะไหล่เก่าที่ถูกปรับปรุงเป็นร้านกาแฟที่ยังคงสภาพเดิมไว้บางส่วน.....	172
ภาพที่ 59 ฝั่งเสนอแนะแนวทางการจัดทำผังพื้นที่เฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคตของชุมชนตลาดน้อย.....	179
ภาพที่ 60 ฝั่งเสนอแนะตำแหน่งอาคารโบราณที่ควรอนุรักษ์.....	181
ภาพที่ 61 ฝั่งเสนอแนะพื้นที่ที่ควรปรับปรุงภูมิทัศน์.....	185
ภาพที่ 62 ซอยวานิช 2 ในปัจจุบัน (พ.ศ.2567).....	186
ภาพที่ 63 เสนอแนะแนวทางการจัดการภูมิทัศน์บริเวณซอยวานิช 2.....	187
ภาพที่ 64 ถนนเจริญกรุงในปัจจุบัน (พ.ศ.2566).....	187
ภาพที่ 65 เสนอแนะแนวทางการจัดการบริเวณถนนเจริญกรุง.....	188
ภาพที่ 66 ฝั่งเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่ที่รกร้าง.....	189

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนย่านตลาดน้อย หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ตักละเกี้ย” เป็นชุมชนที่มีความเก่าแก่ของกรุงเทพมหานครมาอย่างยาวนาน ปรากฏการณ์ตั้งถิ่นฐานตั้งแต่มีการสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้น เป็นเมืองหลวง เป็นส่วนหนึ่งของย่านเยาวราช และเป็นย่านชุมชนชาวจีนริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่เข้ามาทำการค้าในประเทศไทย มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูง มีองค์ประกอบสำคัญทางประวัติศาสตร์มากมายภายในย่านทั้งวิถีชีวิตดั้งเดิม วัฒนธรรมประเพณี รวมถึงอาคารทางสถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นทางเอกลักษณ์ มีความผสมผสานทั้งภาษา กลุ่มอาชีพ ความเชื่อทางศาสนา และยังคงร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน แต่สภาพการขยายตัวของกรุงเทพมหานครในปัจจุบันมีความเจริญเติบโตมากขึ้น มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวกมากมาย ทำให้พื้นที่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างชัดเจน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่ออันเกิดจากการพัฒนาของเมืองที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านจนอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

โดยพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ได้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว กลุ่มเขตการวางผังที่ 1 (สำนักงานวางผังและพัฒนาเมือง กรุงเทพมหานคร, 2560) และยังถูกผลักดันให้เป็นย่านสร้างสรรค์กรุงเทพ โดย TCDC หรือมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเมืองอย่างสร้างสรรค์ มีโครงการฟื้นฟูย่านชุมชนเก่าแก่แห่งนี้ มีการจัดงานเทศกาลศิลปะในย่านอยู่บ่อยครั้งจนถูกกล่าวถึงในสื่อออนไลน์ในฐานะย่านเมืองเก่าที่มีเสน่ห์ จนกลายเป็นย่านที่มีความน่าสนใจ ผสมผสานระหว่างยุคเก่าและยุคใหม่ในชุมชนดั้งเดิม เกิดการดึงดูดกลุ่มผู้ลงทุน และกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่

ธุรกิจที่ประกอบกิจการร้านค้าและร้านอาหาร กลุ่มที่พักชั่วคราว ที่แทรกตัวอยู่ในชุมชนดั้งเดิมนั้นได้รับความนิยมมากขึ้น เป็นค่านิยมการท่องเที่ยวแบบ Nostalgia Tourism (Russell, 2008) ที่เป็นแนวคิดการท่องเที่ยวแบบโหยหาอดีตที่อยู่ในสภาพแวดล้อมและบริบทของชุมชนและสถานที่ประวัติศาสตร์ เกิดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจและธุรกิจรูปแบบใหม่ที่พัฒนาตามกระแสนิยมโดยริเริ่มมาจากการเข้ามาของกลุ่มผู้ประกอบการที่เป็นกลุ่มคนที่ดำเนินธุรกิจในรูปแบบสมัยนิยม

(Coney, Best, & Hawkins, 2001) ร้านอาหาร บาร์ คาเฟ่ ที่พักชั่วคราวราคาประหยัด (Hostel) แกลลอรี่ ร้านค้า งานเทศกาลศิลปะ ฯลฯ โดยธุรกิจและกิจกรรมรูปแบบใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่นั้นย่อมส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ เกิดความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและกิจกรรมดั้งเดิมในพื้นที่ และยังส่งผลให้พื้นที่ชุมชนนั้นมีมูลค่าที่ดินสูงขึ้น ชุมชนดั้งเดิมเกิดความเสียดินที่จะถูกรื้อถอนเพื่อนำที่ดินไปพัฒนาโครงการใหม่ ๆ จากเหตุผลด้านมูลค่าที่ดินที่สูงขึ้น (Huabcharoen & Ellsmore, 2017) โดยผลกระทบที่เกิดขึ้นอาจส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่หลงเหลือเพียงกรอบทางสถาปัตยกรรม แต่ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แท้จริงนั้นได้เลือนหายไปจนหมด

งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร ทั้งปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ การขยายตัวและการพัฒนาของเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์ว่าแท้จริงแล้วในปัจจุบันพื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อยยังคงหลงเหลือเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมหรือไม่ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านนั้นได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของย่านมากน้อยแค่ไหน รวมถึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านชุมชนตลาดน้อยเพื่อตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเพื่อให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนตลาดน้อย จะได้นำไปเป็นข้อมูลเพื่อนำไปสู่การหาแนวทางในการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ ให้อยู่ควบคู่ไปกับการพัฒนาและขยายตัวของเมืองได้อย่างสมดุล

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ตลาดน้อย
- 2) เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ตลาดน้อยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) เพื่อศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย
- 4) เพื่อเสนอแนวทางและการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย

1.3 คำถามของการศึกษา

- 1) อะไรคือภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อย
- 2) ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
- 3) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอนาคตของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด
- 4) แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนตลาดน้อยที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

1.4 วิธีศึกษาและดำเนินงานวิจัย

1.4.1 วิธีการศึกษา

- 1) ศึกษาข้อมูลของพื้นที่เพื่อกำหนดรายละเอียดของตัวแปรในงานวิจัย โดยเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและสืบค้นจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ เช่น รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารวิชาการ หนังสือ ภาพถ่ายทางอากาศ สื่ออินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนตลาดน้อย เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการประเมินผลกระทบที่มีต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมย่านชุมชนตลาดน้อย
- 2) สํารวจพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพพื้นที่จริง โดยการสำรวจและจดบันทึกข้อมูล การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์กับผู้เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ เช่น หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน ร้านค้าและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน นักท่องเที่ยว เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานว่าชุมชนย่านตลาดน้อยมีความเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไร
- 3) วิเคราะห์และสรุปข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านชุมชนตลาดน้อย
- 4) ประเมินสิ่งทีก่อให้เกิดผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านชุมชนตลาดน้อยทั้งในปัจจุบันและอนาคต
- 5) สรุปข้อมูลเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านชุมชนตลาดน้อยที่ยังหลงเหลือในปัจจุบันและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในระดับย่านที่เกิดขึ้น

1.4.2 วิธีการดำเนินงานวิจัย

- 1) ศึกษา และทบทวนทฤษฎี แนวคิด รวมถึงวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
- 2) ออกแบบงานวิจัย กำหนดแนวความคิด วิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมในงานวิจัย
- 3) รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ทั้งด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ การพัฒนาเศรษฐกิจ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสังคม จากหนังสือและเอกสาร จดหมายเหตุ ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ภาพถ่ายทางอากาศ และข้อมูลจากสื่อออนไลน์ที่มีการอ้างอิงและเชื่อถือได้
- 4) สํารวจและเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษาองค์ประกอบเพิ่มเติมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่
- 5) สํารวจและสังเกตการณ์สิ่งทีเกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ และสิ่งทีจะส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อให้เห็นองค์ประกอบสำคัญทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยรวม
- 6) วิเคราะห์ลักษณะสภาพการเปลี่ยนแปลงของเมือง ทั้งประเด็นปัญหา แนวทางและนโยบายการพัฒนา ทั้งปัจจุบันและอนาคต ทีจะส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่
- 7) วิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ทีได้ทั้งจากการสำรวจ และการรวบรวมข้อมูลทางทุติยภูมิ เพื่อสรุปว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เป็นอย่างไร

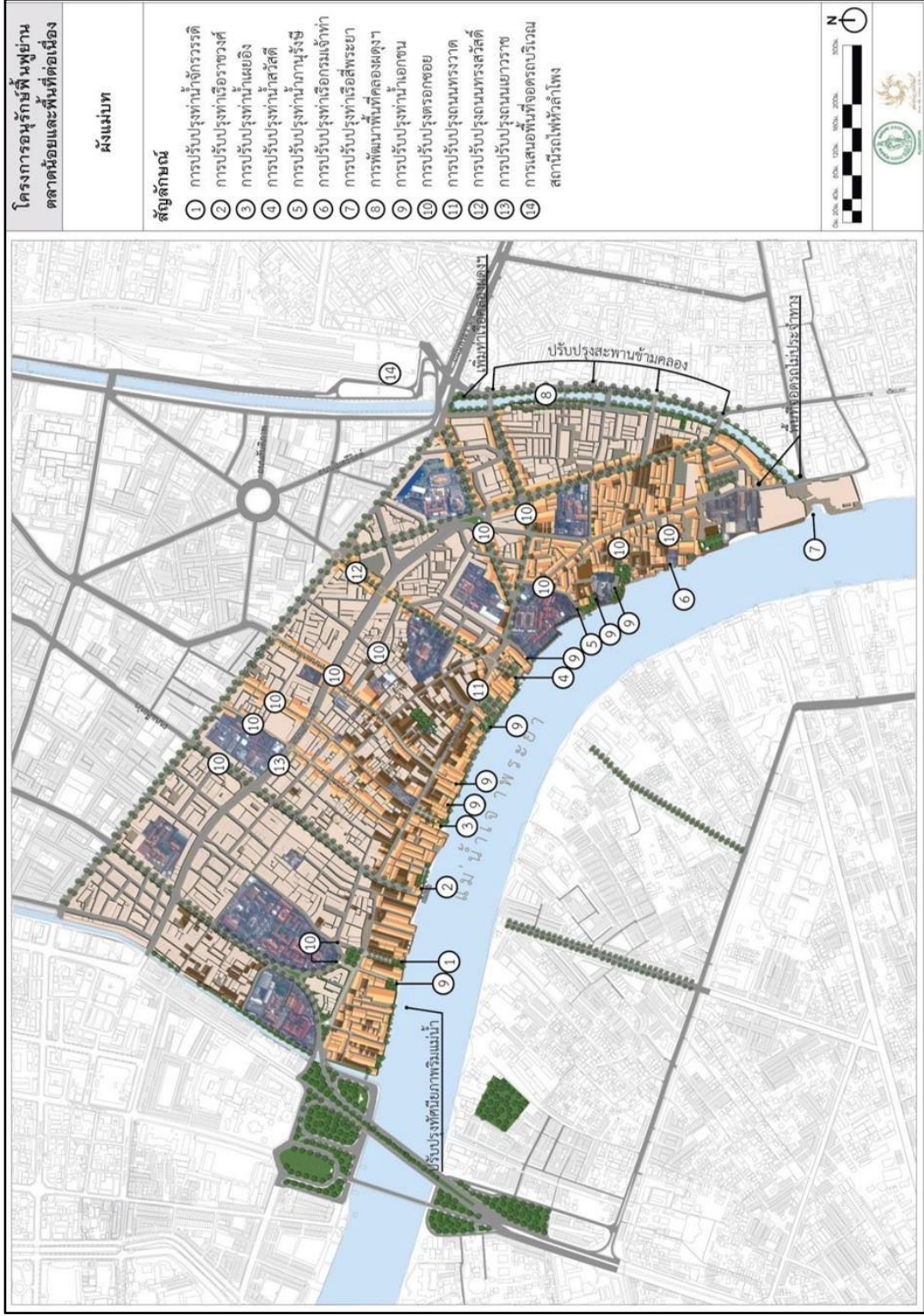
- 8) อภิปรายและสรุปผลว่าในปัจจุบันภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงอย่างไร และแนวโน้มในอนาคตเป็นอย่างไร รวมถึงข้อเสนอแนะต่าง ๆ

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

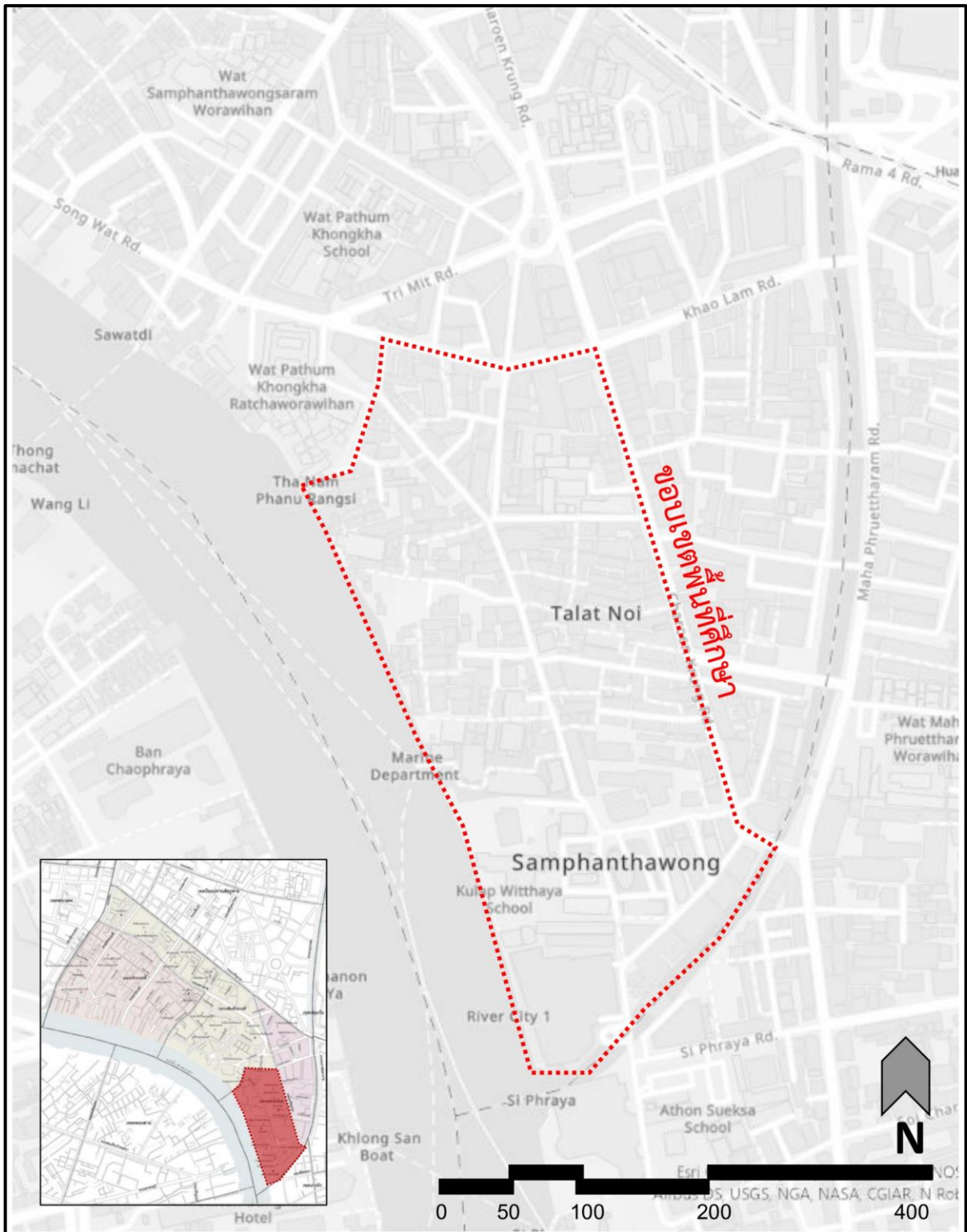
1.5.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ชุมชนตลาดน้อย แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เป็นหนึ่งในพื้นที่เมืองเก่าแก่ของกรุงเทพมหานคร ที่มีพื้นที่ติดต่อกับย่านเยาวราช ซึ่งมีประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เด่นชัดในพื้นที่ ในปัจจุบันมีการพัฒนาเมือง การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว และการเติบโตของเมืองกรุงเทพมหานครที่สูงขึ้นซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนตลาดน้อย ซึ่งอยู่ใจกลางกรุงเทพมหานครให้อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ดังนั้นย่านชุมชนตลาดน้อยจึงเหมาะสมต่อการศึกษาครั้งนี้ อ้างอิงจากแผนที่เขตสัมพันธวงศ์ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร พื้นที่แขวงตลาดน้อยมีขนาดประมาณ 0.449 ตารางกิโลเมตร จึงได้เลือกทำการศึกษาบางส่วนในพื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อยที่ถือได้ว่าเป็นพื้นที่สำคัญและเป็นหัวใจของย่านชุมชนตลาดน้อยโดยอ้างอิงขอบเขตจากแผนแม่บทการฟื้นฟูย่านตลาดน้อยและพื้นที่ต่อเนื่อง (สำนักงานพัฒนาและฟื้นฟูเมือง, สำนักการผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2558) ขนาดพื้นที่ศึกษาประมาณ 0.159 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ถนนทรงวาด แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์
ทิศใต้	ติดต่อกับ ถนนเจริญกรุง 24 แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ถนนเจริญกรุง 24 แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ แม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ 1 แผนแม่บทย่านตลาดน้อย
 (ที่มา : สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2558)

ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่ศึกษา

(ที่มา : สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, ปรับปรุงโดยผู้วิจัยจากโปรแกรมคอมพิวเตอร์ Google Map, 2566)

1.5.2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1) ศึกษาความหมาย แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2) ศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณี ลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนตลาดน้อย
- 3) ศึกษาลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านชุมชนตลาดน้อย
- 4) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงภายในย่านที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านตลาดน้อยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 5) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในย่าน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- 6) ศึกษาแนวโน้มที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านชุมชนตลาดน้อยในอนาคต

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เพื่อทราบถึงวิวัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2) เพื่อทราบถึงปัญหาที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา และนำไปเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม
- 3) เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่ ทั้งปัจจุบันและอนาคตใช้เป็นข้อมูลและแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาให้สอดคล้องกับการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในการทำงานวิจัยเรื่อง ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของย่านที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย : กรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีของย่านชุมชนตลาดน้อย และวิเคราะห์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในระดับย่าน ที่ส่งต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา รวมถึงแนวโน้มการพัฒนาในอนาคตที่อาจมีผลกระทบเกิดขึ้น ดังนั้นในบทนี้จึงเน้นไปที่การศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมาย ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเพื่อใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิด ซึ่งมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม (CULTURAL LANDSCAPE)

แนวคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมเริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 1880 เป็นการศึกษาในรูปแบบองค์ประกอบของภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้น โดยอธิบายองค์ประกอบด้วยมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และความเชื่อ มาอธิบายลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ และในช่วงปี ค.ศ.1920 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยมุ่งเน้นไปที่การศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมาอธิบายลักษณะวิถีชีวิต รูปแบบทางสังคมและภูมิทัศน์ ปี ค.ศ. 1970 เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางวิชาการ ส่งผลให้แนวคิดการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปเป็นการมุ่งเน้นการศึกษาในมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่มากขึ้น และได้เกิดแนวคิดการประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ทำให้แนวคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมถูกนำมาสร้างเกณฑ์ในการประเมินคุณค่า เพื่อเป็นเกณฑ์ในการกำหนดคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และ ปัจจุบันแนวคิดนี้ได้ถูกใช้ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเชิงพื้นที่เพื่อแปลความหมาย หาดองค์ประกอบ และประเมินคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นการศึกษาพื้นที่ทั้งในด้านกายภาพและวัฒนธรรม ที่ถูกกำหนดขึ้นเฉพาะตัวทั้งทางธรรมชาติและจากฝีมือมนุษย์ กล่าวได้ว่า คือ ผลลัพธ์ของอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงผ่านช่วงเวลาและการพัฒนา โดยสะท้อนถึงการพัฒนาของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผ่านทางกิจกรรมและการใช้งานพื้นที่ มีความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ วิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่จะปรากฏออกมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในรูปแบบเชิงพื้นที่เป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ และรูปแบบวัฒนธรรมชุมชน และเป็นศาสตร์ที่ผู้คนให้ความสนใจ รวมถึงได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี

มากทั้งในประเทศ และระดับนานาชาติ เนื่องจากสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับแผนงานอนุรักษ์พื้นที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตามการรับรู้และเข้าใจความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมก็มีความแตกต่างกันไปแต่ละแห่ง ขึ้นอยู่กับบริบทของการตั้งถิ่นฐาน เช่น การตั้งถิ่นฐานแบบสังคมเกษตรกรรมในเอเชีย เป็นต้น โดยมีการให้นิยามและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” หรือ Cultural Landscape เป็นคำที่เกิดจากการนำคำว่า “ภูมิทัศน์” และคำว่า “วัฒนธรรม” มารวมกัน ซึ่งคำว่า ภูมิ นั้นหมายถึง แผ่นดิน และคำว่า ทัศน์ หมายถึง การรับรู้ การมองเห็น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) ซึ่งพอนำมารวมกันจะได้คำว่า **ภูมิทัศน์** แปลว่า ภาพรวมของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ทางสายตา ทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น และ **วัฒนธรรม** หมายถึง สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมในการแต่งกาย หรือวิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่นวัฒนธรรมชาวเขา หรือ “วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับ ธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างของสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น ” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549)

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเช่น ภาษา ศิลปะ วิถีชีวิต ประเพณี เป็นต้น ซึ่งจะบ่งบอกเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละพื้นที่ มีทั้งนามธรรมและรูปธรรมที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับพื้นที่ โดยวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม จะสามารถรับรู้จากการมองเห็นได้ทันที เช่น อาคาร การแต่งกาย อาหาร รูปเคารพ ส่วนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของนามธรรมจะไม่สามารถรับรู้จากการมองเห็นได้ทันที เช่น ภาษา ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และค่านิยม ฯลฯ

ดังนั้นภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถรับรู้ได้จากจารีตประเพณี วิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่น สังคม ความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตโดยพึ่งพาอาศัยสภาพแวดล้อมธรรมชาติและเนื่องจากการรับรู้และทำความเข้าใจความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นแตกต่างกันออกไปแต่ละพื้นที่ จึงทำให้มีผู้ให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าคือการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมรอบตัวของกลุ่มมนุษย์ ที่สะท้อนให้เห็นว่าเมื่อมนุษย์เกิดการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใดมักมีการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมนั้น ๆ เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพและวัฒนธรรมของสังคมได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการ

ปรับเปลี่ยน ดังกล่าวยังเป็นการกระทำที่ดำเนินไปอย่างเหมาะสมและแสดงถึงความเคารพต่อ
 ธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์และธรรมชาตินั้นสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุขและ สามารถเอื้อ
 ประโยชน์ให้กันได้อย่างสูงสุด” (Rössler, 2006)

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่รวบรวมทรัพยากรทางวัฒนธรรมและ
 ทรัพยากรธรรมชาติไว้ร่วมกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ กิจกรรม หรือบุคคล บางครั้งภูมิวัฒนธรรม
 อาจเกิดจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคล พื้นที่ดังกล่าวอาจใหญ่โตกว้างขวางเป็นพื้นที่นอกเมือง หรืออาจ
 เป็นเพียงแค่นามหน้าบ้านกว้างไม่กี่ตารางเมตร อาจเป็นพื้นที่ ไร่นา สวนสาธารณะ มหาวิทยาลัย
 สุสาน สองข้างถนนหลวงหรือแม้กระทั่งพื้นที่อุตสาหกรรม” (Taylor, 2016)

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นสภาพแวดล้อมสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นจากการจัดการของมนุษย์ เพื่อให้
 เกิดการดำรงชีวิตเป็นปกติสุขในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ แต่ทว่ามนุษย์นั้นได้มีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ
 ทั้งในด้านเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ทำให้การจัดการต่อพื้นที่เป็นไปได้
 ในระดับหนึ่งเท่านั้น รวมไปถึงข้อจำกัดในการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทาง
 ธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัด เกิดเป็นผลลัพธ์
 ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมของมนุษย์บนธรรมชาติ” (เกรียงไกร เกิดศิริ และ นันทวรรณ ม่วง
 ใหญ่, 2016)

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ผลลัพธ์ที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติทั้งเพื่อการดำรงชีพ การสะท้อน
 ค่านิยมและความเชื่อ รวมถึงการแสดงออก ซึ่งอำนาจและความเจริญของอารยธรรม โดยได้ทั้ง
 ร่องรอยของวัฒนธรรมนั้น ๆ ไว้กับธรรมชาติทั้งใน รูปแบบของรูปธรรม (Tangible) และนามธรรม
 (Intangible) ที่แตกต่างกันออกไปของแต่ละกลุ่ม วัฒนธรรมและลักษณะทางกายภาพของแต่ละพื้นที่
 และมีองค์ประกอบหลักร่วมกัน 3 ประการ คือ วัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณี เป็น
 ต้น ธรรมชาติ เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ หรือทรัพยากรทางธรรมในรูปแบบต่าง ๆ และ ภูมิทัศน์
 วัฒนธรรม หรือผลลัพธ์จากการกระทำซึ่งกันและกัน ระหว่างวัฒนธรรมและธรรมชาติในรูปธรรม เช่น
 สถาปัตยกรรม การตั้งถิ่นฐาน และสัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นต้น ในนามธรรม เช่น วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และ
 บรรยากาศของพื้นที่ เป็นต้น” (ริณรินันท์ สิริพันธ์สกุล, 2564)

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นผลของการกระทำหรือความสัมพันธ์ต่อกันอย่างสมดุลที่เกิดขึ้น
 ระหว่างมนุษย์และวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางสังคมต่าง ๆ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

โดยสะท้อนถึงการพัฒนาของสังคมหรือชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน ผ่านลักษณะ ทางกายภาพของพื้นที่ ในสังคมหรือชุมชน” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง ผลจากการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อ สภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่ได้ผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน และได้รับการ พัฒนา ถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น จนปรากฏเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่ และเป็นหลักฐานที่ ปรากฏให้เห็นจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมโดยฝีมือมนุษย์ ตามวิถีชีวิตของแต่ละ ชุมชน ที่ได้รับการส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษ เช่น การสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัย ศาสนสถาน สถาปัตยกรรม และพื้นที่เกษตรกรรม รวมถึงสิ่งๆ ที่จับต้องไม่ได้อย่างบรรยากาศภายในชุมชนนั้น ๆ ที่ สามารถรับรู้ได้เป็นจินตภาพจากชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้น

รวมถึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและสามารถบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี และแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ โดยเป็น การให้ความสำคัญกับพื้นที่โดยรวม จึงสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนออกมาได้ ดังนั้น การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นจะต้องเข้าใจทั้งในด้านที่เป็นกายภาพ และสิ่งที่ไม่ใช่กายภาพเพื่อเป็น แนวทางในการศึกษาให้สอดคล้องไปกับพื้นที่ศึกษา

2.1.1 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

UNESCO (2005) ได้กำหนดหมวดหมู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในระดับสากลไว้ทั้งหมด 3 ประเภท คือ

- 1) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจจากฝีมือมนุษย์ (Landscape Designed and Created) ซึ่งออกแบบขึ้นเพื่อความสุนทรีย์ โดยส่วนมากมักจะเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อทางศาสนาและอนุสรณ์สถาน
- 2) ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่เกิดจากการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง หรือศาสนา ซึ่งมีการพัฒนาสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติในพื้นที่ โดยยังสามารถแบ่งได้เป็นอีก 2 ประเภทย่อย ได้แก่
 - ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่หยุดนิ่ง หรือซากของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้ถูกทิ้งร้างไปโดยฉับพลัน หรือ ถูกทิ้งร้างไปตามกาลเวลา

- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังคงมีชีวิต คือภูมิทัศน์ที่ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ที่ยังคงดำเนินอยู่ในปัจจุบัน และเห็นถึงการพัฒนาดั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ศิลปะ ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยหน่วยงานบริการอุทยานแห่งชาติ (National Park Service) ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เสนอการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภทคือ
- ภูมิทัศน์พื้นถิ่น (Vernacular Landscape) คือ การสะท้อนวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ และแสดงถึงการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต การใช้ประโยชน์ที่ดิน การสร้างบ้านเรือน และการพัฒนาของพื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถพบเห็นได้ตามชนบท พื้นที่ชานเมือง โดยภูมิทัศน์พื้นถิ่นนี้รวมไปถึงพื้นที่เกษตรกรรม เช่น สวนผลไม้และนาข้าว ฯลฯ
 - ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบ (Designed Landscape) คือ ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบอย่างตั้งใจโดยฝีมือมนุษย์ โดยคำนึงถึงความสุนทรีย์เป็นหลักสำคัญ หรือเป็นจุดหมายสำคัญทางประวัติศาสตร์ทางภูมิสถาปัตยกรรมที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์
 - ภูมิทัศน์พื้นที่ประวัติศาสตร์ (Historic Landscape) ภูมิทัศน์ที่มีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์รวมถึงกิจกรรมและกลุ่มคน เช่น บ้านพักของบุคคลสำคัญ พื้นที่ที่เคยเป็นสนามรบ หรือเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบและเงื่อนไขที่แปลความหมายได้ถึงเหตุการณ์สำคัญในอดีตที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่
 - ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของกลุ่มคน (Ethnographic Landscape) ภูมิทัศน์ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ใช้งานพื้นที่ ให้คุณค่ากับพื้นที่ในเชิงของประเพณีและสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนหลายช่วงเวลา

นอกจากนั้นหากแบ่งตามระดับที่มนุษย์ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติหรือภูมิศาสตร์เดิม โดยจุดประสงค์คือเพื่อเข้าไปพัฒนา จะแบ่งได้ 4 ประเภท โดย Lucas (1992) ได้แบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากการเข้ามาเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยมนุษย์ไว้ดังนี้

- 1) ภูมิทัศน์ที่ได้รับการจัดการ (Managed Landscape) เช่น พื้นที่เกษตรกรรม ทุ่งหญ้า นาขั้นบันได ฟาร์มปศุสัตว์ เป็นต้น
- 2) ภูมิทัศน์เกษตรกรรม (Cultivated Landscape) แบ่งเป็น 3 ชนิด คือ
 - เกษตรกรรมแบบดั้งเดิม จะมีลักษณะที่มีสภาพธรรมชาติดั้งเดิมอยู่มาก เช่น ทุ่งนา ทุ่งหญ้า และไร่บุกเบิก ฯลฯ
 - เกษตรกรรมแบบผสมผสานดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ จะมีลักษณะของการเพาะปลูกพืชพันธุ์ชนิดเดียวกันเป็นจำนวนมาก ไม่ค่อยปลูกพืชหลายชนิดปะปนกันแต่ยังคงมีการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ อยู่บ้างและยังคงมีสภาพธรรมชาติดั้งเดิมหลงเหลืออยู่บ้าง
 - เกษตรกรรมสมัยใหม่ จะมีลักษณะของการเพาะปลูกพืชชนิดเดียวกันหมดทั้งพื้นที่และสภาพธรรมชาติดั้งเดิมแทบไม่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่
- 3) ภูมิทัศน์รอบนอกศูนย์กลางเมือง (Suburban Landscape) คือ เมืองขนาดเล็กที่ประกอบไปด้วยที่พักเพื่อการพักอาศัย ร้านค้า ไร่ สวน พื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ธรรมชาติบางส่วน
- 4) ภูมิทัศน์เมือง (Urban Landscape) คือ สภาพแวดล้อมที่มีอาคารหนาแน่น และพื้นที่ธรรมชาติจะเป็นพื้นที่สีเขียวที่มนุษย์สร้างขึ้น

2.1.2 การจำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

ในประเทศไทย ได้มีการจำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท โดยได้แนวคิดมาจากหน่วยงานบริการอุทยานแห่งชาติ (National Park Service) และ UNESCO ได้แก่

ภูมิวัฒนธรรมแบบประเพณี (Traditional Culture Landscape) จะสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำเนินชีวิตในภาพรวมของสังคมแต่ละพื้นที่ซึ่งบ่งบอกถึงภูมิปัญญา ซึ่งจะเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่จะจัดการระบบการสร้างถิ่นฐาน บ้านเรือน ให้สอดคล้องกับภูมิประเทศและปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มีวิธีการแก้ปัญหาด้วยระบบที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และไม่ต้องพึ่งเทคโนโลยีและวิทยาการ สามารถใช้เครื่องมือที่เหมาะสมแก่การใช้แรงงานของมนุษย์ และสามารถใช้ร่วมกันในชุมชนได้ โดยวัสดุที่ใช้นั้นสามารถหาได้ง่ายจากในท้องถิ่นหรือภายในชุมชนสามารถผลิตขึ้นมาเองได้ และชุมชนยังสามารถพึ่งพาตัวเองได้ในเรื่องของการทำเกษตรกรรม และการผลิตอาหาร มีความเคารพต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติด้วยการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน เกิดเป็นนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่มีคุณค่า

ภูมิวัฒนธรรมแบบพื้นถิ่น (Vernacular Culture Landscape) คือการสะท้อนวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ และแสดงถึงการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต การใช้ประโยชน์ที่ดิน การสร้างบ้านเรือน

และการพัฒนาของพื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถพบเห็นได้ตามชนบท พื้นที่ชานเมือง โดยภูมิทัศน์พื้นถิ่นนี้รวมไปถึงพื้นที่เกษตรกรรม เช่น สวนผลไม้และนาข้าว เป็นต้น

การจำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยโดย สรรค์ เวสสุนทรเทพ (2556) ได้อ้างอิงถึง อาจารย์วนิดา พิงสุทร (2549) ศิลปินแห่งชาติ ที่ใช้เกณฑ์ในการเพิ่มระดับของความเข้มข้นเพื่อเข้าไปจัดการสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีชีวิต และหลักแนวคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยแบ่งเป็น

ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม หรือภูมิทัศน์ชนบท ภูมิทัศน์วัฒนธรรมลักษณะนี้ มีลักษณะโดดเด่นด้านการดำเนินชีวิตใกล้เคียงกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มนุษย์จะมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก เพราะข้อจำกัดทางด้านเทคโนโลยีและทรัพยากร โดยต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก เป็นชุมชนที่ยังมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่สมบูรณ์ การตั้งถิ่นฐานนั้นสอดคล้องกลมกลืนไปกับภูมิประเทศ เช่น เทือกเขา ริมแม่น้ำ หรือในป่าไม้ ฯลฯ โดยที่เทคโนโลยีไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมในพื้นที่

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม หรือภูมิทัศน์กิ่งเมืองกิ่งชนบท มีลักษณะโดดเด่นภูมิทัศน์และวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นพื้นที่ที่มีแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมได้อย่างหลากหลาย โดยพัฒนามาจากภูมิทัศน์ชนบทในข้างต้น เมื่อเวลาผ่านไปและมีการพัฒนาเกิดขึ้นก็ส่งผลต่อการปรับสภาพของภูมิประเทศ แต่ชุมชนท้องถิ่นก็ยังให้คุณค่ากับสภาพแวดล้อมเดิมของพื้นที่และยังใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในการจัดสภาพแวดล้อมของพื้นที่

วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง สามารถพบเห็นได้ทั่วไป ได้แก่ เมืองต่าง ๆ เนื่องจากมีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนานของมนุษย์และได้มีการปรับสภาพภูมิประเทศให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ซึ่งมีการพัฒนาจากชุมชนขนาดเล็ก กลายเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ มีการแก้ไขและจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เหมาะสมด้วยการพึ่งพาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนอาจกลายเป็นการพยายามเอาชนะสภาพแวดล้อมเพื่อเพิ่มความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายมากขึ้น

2.1.3 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีองค์ประกอบที่มีความเฉพาะหรือบ่งบอกถึงกลุ่มชนที่ต่างกันไป โดยมี 4 ส่วน ญาณิ เพลิงพิช (2560) อ้างอิงถึง Ingolf Vogeler (2010) ดังนี้

- 1) **ลักษณะภูมิประเทศ (Topography)** แสดงถึงสภาพแวดล้อม บริบท และรูปร่างของภูมิประเทศ ที่มนุษย์มีการเข้าไปตัดแปลงให้ตอบสนองความต้องการและเพื่อการพัฒนา เช่น การถางป่าเพื่อการอยู่อาศัย การทำการเกษตร หรือ การสร้างเขื่อน
- 2) **พืชพรรณ (Vegetation)** แสดงถึงลักษณะพรรณไม้ที่ปกคลุมผืนดินทั้งหมด ทั้งในระดับการเกษตรไปจนถึงป่าไม้ ซึ่งมนุษย์จะเลือกสรรว่าจะปลูกหรือตัดออกไป ทั้งเพื่อประโยชน์ทางการเกษตร เพื่อการค้า หรือเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย ส่งผลให้แต่ละพื้นที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยที่มนุษย์ไม่ได้คำนึงถึงธรรมชาติส่งผลให้มีการทำลายระบบนิเวศทางธรรมชาติ เช่น การตัดไม้ทำลายป่าเกินความต้องการ เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติเช่น น้ำป่าไหลหลาก ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้เกิดความเสียหายหรือเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบใหม่ ๆ ขึ้น
- 3) **สถาปัตยกรรม (Architecture)** คือ สิ่งปลูกสร้างเพื่อมนุษย์ สัตว์และพืชพรรณ ซึ่งแต่ละพื้นที่จะสร้างตามความชัดเจนของวัฒนธรรมของตนเอง โดยรูปแบบอาคารตามแบบประเพณีจะมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและสถานที่ รวมถึงเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วยพัฒนา ทำให้รูปแบบในการก่อสร้างอาคารเกิดความเปลี่ยนแปลง โดยวัสดุและโครงสร้างที่นำมาก่อสร้างอาคารนั้นจะมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ประเพณี ความเชื่อ และความชอบ
- 4) **รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (Settlement Patterns)** แสดงลักษณะการตั้งถิ่นฐานโดยรวม ตั้งแต่มีการก่อตั้งถิ่นฐานในอดีต เช่น สภาพแวดล้อม บ้านเรือน โรงนา ถนน คลอง ที่มีความสัมพันธ์ไปกับลักษณะของภูมิประเทศ เช่น ที่ราบเชิงเขา ชุมชนริมคลอง หรือริมทะเล เป็นต้น และสัมพันธ์กับกลุ่มพืชพรรณ เช่น พื้นที่ป่า พื้นที่เกษตร ฯลฯ

โดยรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานนั้นจะขึ้นอยู่กับกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่อาศัย ได้มีการแสดงออกถึงค่านิยมทางวัฒนธรรม ศาสนา อาชีพ เชื้อชาติ เช่น ลักษณะของสถาปัตยกรรม การออกแบบผังบริเวณของชุมชน การออกแบบพื้นที่การเกษตร ซึ่งในบริเวณใกล้เคียงกันก็จะมีรูปแบบค่านิยมที่คล้ายคลึงกัน จะสังเกตได้ชัดจากภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งจะแสดงลักษณะของภูมิประเทศออกมาอย่างชัดเจน ทั้งสถาปัตยกรรม และทางสัญจรต่าง ๆ ที่จะมีความสัมพันธ์ไปกับภูมิประเทศอย่างเห็นได้ชัดเป็นส่วนหนึ่งของการพิจารณาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.1.4 การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การประเมินคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นขั้นตอนก่อนที่จะมีการดำเนินการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพราะต้องมีการกำหนดให้สอดคล้องกับคุณค่าในด้านต่าง ๆ โดยที่ไม่ลดทอนหรือทำลายคุณค่านั้นลง ซึ่งการประเมินคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นสามารถทำได้หลายด้าน โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2550) ได้แบ่งไว้ดังนี้

- 1) คุณค่าด้านสุนทรีย์หรือความงาม (Aesthetic Value)
- 2) คุณค่าด้านความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่ (Rarity and Uniqueness Value)
- 3) คุณค่าด้านจิตวิญญาณของชุมชน (Spiritual Value)
- 4) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value)
- 5) คุณค่าด้านสังคม (Scientific Value)
- 6) คุณค่าด้านวิทยาศาสตร์ (Social Value)
- 7) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ (Economic Value)
- 8) คุณค่าด้านการใช้สอยร่วมสมัย (Contemporary Functional Value)
- 9) คุณค่าด้านการศึกษา (Education Value)
- 10) คุณค่าด้านอื่น ๆ (Other)

โดยนอกจากที่กล่าวมานั้นยังมี กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในต่างประเทศ ที่ได้กำหนดเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าเอาไว้อีกมากมาย และ วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ (2553) ได้ศึกษากฎบัตรเบอร์ธา (Australia, 2013) ได้ให้คุณค่ากับพื้นที่ทุกประเภททั้งพื้นที่เชิงวัฒนธรรม พื้นที่เชิงธรรมชาติ พื้นที่ดั้งเดิมและพื้นที่ประวัติศาสตร์ ที่มีคุณค่าทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยที่จะประเมินตามศักยภาพและคุณค่าด้านต่าง ๆ ทั้ง 4 ด้านประกอบด้วย ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสุนทรีย์ ด้านวิทยาศาสตร์ และด้านสังคม

นอกจากนั้นคณะกรรมการมรดกโลกได้กำหนดหลักเกณฑ์เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่แหล่งมรดกโลกไว้ 6 หัวข้อ ประกอบด้วย

- 1) เอกลักษณ์ทางศิลปกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นผลงานชิ้นเอกของอารยธรรมสร้างสรรค์
- 2) มีอิทธิพลอยู่เหนือรูปแบบการพัฒนาทางสถาปัตยกรรม ศิลปะถาวรวัตถุ การวางผังเมือง และการออกแบบภูมิทัศน์ที่มีความครอบคลุมทั้งในด้านระยะเวลา และพื้นที่ทางวัฒนธรรมของโลก

- 3) มีความพิเศษและเป็นเอกลักษณ์ของอารยธรรม หรือจารีตวัฒนธรรมโบราณที่สาบสูญไป
- 4) มีความโดดเด่นในด้านของสถาปัตยกรรม หรือภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาในประวัติศาสตร์
- 5) มีความโดดเด่นของธรรมเนียมการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หรือการใช้พื้นที่เพื่อเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมโดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลง โดยหากเกิดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงอาจไม่สามารถฟื้นฟูได้ หรืออยู่ในสภาพแวดล้อมพิเศษ
- 6) มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่ยังคงปฏิบัติกันในห้องถิ่นมาจนถึงปัจจุบัน หรือมีแนวคิด ความเชื่อ งานศิลปกรรม และวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นเป็นสากล

2.2 ทฤษฎีด้านผลกระทบที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

บริบทด้านสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพจำแนกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย

- 1) **สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ (Natural Environment)** ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อุทกวิทยา รวมไปถึงสิ่งมีชีวิตและพืชพรรณต่าง ๆ
- 2) **สภาพแวดล้อมสร้างสรรค์ (Built Environment)** ได้แก่ สิ่งที่มีมนุษย์เข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ เช่น สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง ลักษณะทางกายภาพของชุมชน รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี

เพื่อให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของบริบทสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงได้ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่อาจส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีตัวอย่างการให้นิยามคำว่า ผลกระทบ ไว้ดังนี้

ผลกระทบ หมายถึง ผลประโยชน์และหรือผลเสียหายอันเกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยตรง (เสถียร เหลืองอร่าม, 2527)

ผลกระทบ หมายถึง เหตุที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลต่อกันของการเปลี่ยนแปลงระดับประถมศึกษาขึ้นไปสู่ระดับต่อ ๆ ไป (Dye, 1982)

ดังนั้นสรุปได้ว่า ผลกระทบ คือ ผลที่เกิดขึ้นจากเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังสถานการณ์ปัจจุบันและอาจมีผลในอนาคต โดยผลที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ หรือเกิดขึ้นกับสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะทั้งทางตรงและทางอ้อม

โดยผลกระทบมีทั้งความหมายด้านบวกและด้านลบ และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งจากที่มนุษย์เป็นผู้กระทำ หรือจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติ โดยการเปลี่ยนแปลงก็ยิ่งแบ่งเป็นหลายระดับและมีทั้งด้านดีและด้านลบเช่นกัน และเมื่อเกิดการพัฒนามักเกิดผลกระทบเสมอ

ผลกระทบที่สามารถพบเห็น หรือรับรู้ได้ จำเป็นต้องแยกว่าเป็นผลกระทบด้านบวกหรือด้านลบ และเป็นผลกระทบประเภทใด Dye (1982) ได้จำแนกผลกระทบออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

- 1) การแบ่งผลกระทบตามเนื้อหา คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านการบริหาร ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านกายภาพ
- 2) การแบ่งผลกระทบตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น คือ ผลกระทบเชิงภาวะวิสัย (Objective Impact) คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกและความคิดของมนุษย์ และเชิงอัตวิสัย (Subjective Impact) คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์
- 3) การแบ่งทิศทางตามผลกระทบ ได้แก่ ผลกระทบทางตรง (Direct Impact) และผลกระทบทางอ้อม (Indirect Impact)
- 4) การแบ่งตามคุณค่าของผลกระทบ ได้แก่ ผลกระทบเชิงบวก (Positive Impact) คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นที่เป็นประโยชน์และพึงปรารถนา และผลกระทบเชิงลบ (Negative Impact) คือ ผลกระทบที่ไม่เป็นที่พึงประสงค์

2.2.1 การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพนั้น มีแนวคิดจากการวิเคราะห์กายภาพเมือง โดย Hillier (1999) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาลักษณะทางกายภาพนั้น เป็นการรวมองค์ประกอบของกลุ่มกิจกรรมและสิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรมที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นองค์ประกอบทางสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น จากการศึกษาในรูปแบบดังกล่าวทำให้ทราบถึงปัจจัยพื้นฐานของลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เพื่อเป็นปัจจัยในการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

- 1) ลักษณะภูมิประเทศ (Nature of Site) คือ ความแตกต่างต่างของชุมชน ที่อยู่ในพื้นที่ แต่มีลักษณะภูมิประเทศแตกต่างกัน เช่น หมู่บ้านบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขา หมู่บ้านบริเวณพื้นที่ลุ่ม หรือพื้นที่ดอน เป็นต้น
- 2) ลักษณะประชากร (People or Population) คือ ลักษณะการดำรงชีวิต และความต้องการที่มีพื้นฐานที่แตกต่างกัน ทั้งลักษณะทางสังคม การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และความต้องการในการดำรงชีวิต

- 3) ลักษณะกิจกรรม (Human Activities) คือ กิจกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและการอยู่อาศัยร่วมกัน แต่ลักษณะของกิจกรรมในแต่ละพื้นที่อาจมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น ประเพณีดั้งเดิม ลักษณะภูมิประเทศ ที่ล้วนส่งผลให้เกิดความแตกต่างทางกิจกรรมได้ทั้งสิ้น
- 4) ระบบการคมนาคมขนส่ง (Movement System) ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและเกิดการขยายตัวของเมือง โดยองค์ประกอบทางด้านคมนาคมและการขนส่งที่เป็นภาพรวมของเมือง เช่น เส้นทางคมนาคม องค์ประกอบการสนับสนุนทางการขนส่ง
- 5) สัญลักษณ์เมือง (Landmark and Physical Boundary) อาจเป็นสถาปัตยกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือการสร้างสรรค์ของธรรมชาติก็ได้ แต่เป็นสิ่งที่ เป็นเอกลักษณ์ ที่มีเพียงเมืองหรือชุมชนนั้น
- 6) บทบาทและหน้าที่ของชุมชน (Function of City) โดยแต่ละเมืองมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน เช่น การเป็นเมืองท่องเที่ยว เมืองเกษตรกรรม เมืองศูนย์กลางการปกครอง และเมืองอุตสาหกรรม เมืองศูนย์กลางการค้าและบริการ ฯลฯ

จากการศึกษาแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพข้างต้น สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นพิจารณาจาก 6 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ประชากร ลักษณะกิจกรรม ระบบการคมนาคมขนส่ง สัญลักษณ์ของเมืองและบทบาทหน้าที่ของชุมชน ที่ล้วนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2.2.2 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม

คณะกรรมการพิจารณาโรคโลก (2535) ได้มีการให้คำนิยามและจัดให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นมรดกโลก ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงมีความสำคัญต่อการแสดงประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และการปรับตัวของมนุษย์ให้อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน จึงจำเป็นต้องมีการจัดการต่อความเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ในสภาพพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา ไม่ให้สูญเสียภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ไปจนหมดสิ้น จึงควรคำนึงถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมและหาแนวทางแก้ไข โดยมีดังนี้

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม Massachusetts Envirothon (2005) ได้แยกไว้ 3 ประเภท ได้แก่

ผลกระทบจากธรรมชาติ เป็นผลกระทบที่เกิดจากการผุพังและเสื่อมสลายของโครงสร้างระบบนิเวศของพื้นที่ได้ถูกรุกรานโดยสายพันธุ์ต่างถิ่น และการกัดกร่อนของดิน ถึงแม้พืชพรรณมีการเจริญเติบโตตามธรรมชาติ เช่น พื้นที่ป่าที่มีการขยายมาสู่พื้นที่รกร้าง อาจถูกพิจารณาเป็นการรุกรานได้ถ้าพื้นที่นั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

- 1) **ผลกระทบจากอิทธิพลของเศรษฐกิจ** เป็นผลกระทบที่เกิดจากการใช้พื้นที่เพื่อตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจ แต่ต่อมาเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจซบเซาลง เป็นผลให้พื้นที่โดนเพิกเฉยและไม่ได้ใช้ประโยชน์ การพัฒนาที่ดินในช่วงที่เศรษฐกิจรุ่งเรืองทำให้การให้ความสำคัญกับการปกป้องภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นแทบจะไม่ถูกพูดถึงในการจัดสรรการใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมถึงการพัฒนาแหล่งที่อยู่อาศัย พื้นที่การค้า พื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ทั้งด้านสาธารณูปโภคและบริโภค การพัฒนาเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งสิ้น
- 2) **ผลกระทบจากกิจกรรมของมนุษย์** เป็นผลกระทบที่เกิดจากการใช้งานพื้นที่มากเกินไปจนขีดจำกัดของพื้นที่ การไม่คำนึงถึงการรักษาพื้นที่ เน้นการรองรับนักท่องเที่ยวที่มากเกินไป โดยเฉพาะความต้องการใช้งานพื้นที่ที่มีมากขึ้น ส่งผลให้มีการเร่งใช้งานพื้นที่ทำให้เกิดการคุกคาม เช่น การขยายถนน การเพิ่มลาดจอดรถ การสร้างเขื่อนกั้นตลิ่ง ถือเป็นผลกระทบและภัยคุกคามได้เช่นกัน

ศิวกร สว่างศรี (2554) ได้เสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ควรคำนึงถึงไว้ดังนี้

- 1) **การสูญเสียภูมิปัญญาจากปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์** คือ การได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างแพร่หลายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ส่งผลให้ผู้คนในแต่ละท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไป เห็นช่องทางและโอกาสในการเลือกวิถีชีวิตมากขึ้น จึงทำให้เกิดการโยกย้ายถิ่นฐานเพื่อไปประกอบอาชีพในต่างถิ่นหรือเปลี่ยนอาชีพที่เคยมีในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา ส่งผลให้เกิดการสูญเสียภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น
- 2) **การพัฒนาเมือง** ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจและตอบสนองความต้องการ เมืองจึงขยายใหญ่ขึ้นอย่างต่อเนื่อง พื้นที่ชานเมืองเกิดการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัย ที่สามารถรองรับความต้องการของเมืองได้อย่างเต็มที่ ความแน่นและความต้องการพื้นที่จึงเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ธรรมชาติถูกรุกรานอย่างรวดเร็ว และรวมไปถึงพื้นที่ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วย
- 3) **การก่อสร้างสาธารณูปโภคและระบบคมนาคม** เป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเมือง และถึงแม้ระบบต่าง ๆ เหล่านี้จะนำมาซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ แต่อาจทำให้เกิด

ภาวะการสูญเสียภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น และอาจส่งผลให้พื้นที่บางแห่งถูกตัดขาดออกจากกัน เช่น การตัดถนนผ่านสังคมเกษตรกรรม ฯลฯ

- 4) **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม** ในปัจจุบันเกิดความนิยมของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้น แต่เนื่องจากการท่องเที่ยวนั้นคือการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ไม่ใช่คนในท้องถิ่น จึงทำให้ความสมดุลของวัฒนธรรมในท้องถิ่นสูญเสียไปเพราะค่านึงถึงแต่การตอบสนองนักท่องเที่ยวมากกว่าการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้น

การอนุรักษ์นั้นเป็นการตระหนักถึงสิ่งที่มีคุณค่าในอดีต ที่ผ่านประวัติศาสตร์และช่วงเวลา นำมาพัฒนาและปรับปรุงให้สอดคล้องกับการพัฒนาของสังคมและบริบทร่วมสมัย โดยหลักการทั่วไปของการอนุรักษ์นั้น คือ การป้องกันไม่ให้เสื่อมสภาพ หรือการปรับปรุงเพื่อยืดอายุการใช้งาน เพื่อรักษาคุณค่าหรือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ (Feilden, 1994) โดยคำนึงถึงบริบทรอบด้านที่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยอย่างเหมาะสมและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ผสมผสานกันจนเกิดเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ที่สามารถรับรู้ได้โดยที่ไม่จำกัดว่าต้องเป็นลักษณะทางกายภาพเท่านั้น โดยองค์ประกอบเหล่านั้น ได้แก่

- 1) องค์ประกอบด้านกายภาพที่สามารถรับรู้ได้ทันทีผ่านการมองเห็น เช่น ลักษณะสถาปัตยกรรม การตั้งถิ่นฐาน
- 2) องค์ประกอบด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น งานประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่นั้น ๆ
- 3) องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจและวิถีชีวิต เช่น การประกอบอาชีพเฉพาะในพื้นที่ หรือ วิถีการดำเนินชีวิตในชุมชน
- 4) องค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ เช่น เหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในอดีตและสิ้นสุดลง โดยมีร่องรอยหลักฐานปรากฏชัดเจนในพื้นที่

โดยการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏและยังหลงเหลือในปัจจุบันของพื้นที่ วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ รวมถึงแนวทางการพัฒนา นโยบาย และแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดิน อีกทั้งการอนุรักษ์และการจัดการสามารถกำหนดได้หลายแนวทาง เพื่อให้การอนุรักษ์และจัดการพื้นที่นั้น ๆ มีความเหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างเหมาะสมและใช้ได้จริง จึงมีการจำแนกประเภทแนวความคิดในการอนุรักษ์และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ดังนี้

2.3.1 แนวคิดการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การจัดการด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นโดยคำนึงถึงปัจจัยที่สามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ทั้งลักษณะภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม รวมถึงสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ทั้งการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ลักษณะนิเวศนั้น รวมเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏออกมาในพื้นที่ และหล่อหลอมเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ และความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่

เมื่อมีการพัฒนาเมืองเกิดขึ้น ส่งผลให้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาในชุมชน ส่งผลกระทบให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งการดำรงชีวิต ระบบนิเวศ สภาพแวดล้อม ดังนั้นจึงได้มีการศึกษาแนวคิดในการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วจนเกินไป จนเกิดการสูญหายทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องและเหมาะสมแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยเกรียงไกร เกิดศิริ (2551) ให้รายละเอียดไว้ดังนี้

- 1) การศึกษาและการวิจัย (Study and Research) เป็นการศึกษาในระดับแรก โดยมีการรวบรวมข้อมูลของพื้นที่ศึกษา ทั้งลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ตลอดจนคุณค่า ความสำคัญและเอกลักษณ์ในพื้นที่ เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์พื้นที่
- 2) การดูแลรักษา (Maintenance) เป็นขั้นตอนเบื้องต้นในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีการรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์และเรียบร้อย หากมีความชำรุดทรุดโทรมสามารถซ่อมแซมได้ตามความเหมาะสม
- 3) การรักษาให้คงสภาพ (Preservation) เป็นการรักษาให้อยู่ในรูปแบบเดิม โดยรูปแบบการรักษาให้คงสภาพนี้มักใช้กับสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และเป็นประโยชน์ในแง่ของการศึกษา เช่น โบราณสถาน โบราณคดี
- 4) การบูรณะ (Restoration) เป็นการจัดการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมคุณค่าในมิตินามธรรมของพื้นที่นั้น ๆ ให้มีความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น โดยจะใช้วิธีซ่อมแซมจากของเดิม หรือปรับปรุงให้สามารถกลับมาใช้งานได้ แต่ต้องมีความสอดคล้องกับรูปแบบเดิมและยังสามารถแยกแยะรูปแบบเดิมกับสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ได้
- 5) การปฏิสังขรณ์ (Reconstruction) เป็นการสร้างขึ้นใหม่ โดยทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ผุพังหรือสูญหายไปให้กลับมาอยู่ในรูปแบบเดิม แต่เป็นวิธีการที่ไม่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ที่จำเป็นต้องคำนึงถึงวัสดุตั้งเดิมหรือรูปทรงอาคารแบบเดิม จะเหมาะสมกับการฟื้นฟูเพื่อใช้งานเป็นอาคารร่วมสมัย หรืออาคารนั้นเป็นอาคารมีคุณค่าและความสำคัญก็มีเหตุผลที่จะจัดการโดยใช้วิธีการปฏิสังขรณ์เพื่อตอบสนองการใช้งานและความต้องการของคนในพื้นที่นั้น

- 6) การฟื้นฟู (Rehabilitation) เป็นการส่งเสริมกิจกรรมหรือวิถีชีวิตดั้งเดิมในอดีตที่มีความสำคัญในพื้นที่ให้กลับมาปรากฏและดำเนินต่อไปในปัจจุบัน เพื่อเป็นการทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ฟื้นฟูกลับมาเหมือนดังอดีต
- 7) การปรับประโยชน์ใช้สอย (Adaptation) คือ การปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้งานของอาคาร หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมรูปแบบเดิมเป็นการทำงานในรูปแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องไปตามการพัฒนาของยุคสมัย แต่ทั้งนี้กิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่นั้นต้องเคารพต่อคุณค่าเดิมเช่น สัดส่วน สี วัสดุ พื้นผิวอาคาร ให้มีลักษณะใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุด
- 8) การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ (Development and New Creation) เป็นการจัดการที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมมากที่สุดและเป็นการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง รวมถึงคำนึงตามยุคสมัย ดังนั้นการพัฒนาต้องคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์สูงสุด และต้องไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในพื้นที่

จากแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมสรุปได้ว่า เป็นการนำสิ่งที่มีคุณค่าในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นจากการสร้างสรรค์โดยฝีมือมนุษย์ หรือจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ผสมผสานกับสิ่งที่เหมาะสมเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ในปัจจุบัน แต่ยังรักษาคุณค่าและเอกลักษณ์ของสิ่งเหล่านั้นไว้ได้อย่างเหมาะสม โดยไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นด้านกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงองค์ประกอบด้านสังคมและวัฒนธรรมที่แสดงออกในมิติของนามธรรมที่สามารถส่งผลเป็นรูปธรรมและเข้าถึงได้ง่าย องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ การค้าที่เคยเจริญรุ่งเรืองที่อาจสะท้อนผ่านวิถีชีวิตมาจนถึงปัจจุบัน และองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตและสิ้นสุดลงในอดีตแต่ยังคงหลงเหลือร่องรอยปรากฏจนถึงปัจจุบัน

2.3.2 การจัดการและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์และชุมชน

เมืองประวัติศาสตร์ คือ เมืองที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือหลายช่วงเวลาในอดีต หรือคงอยู่ตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะแตกต่างกันทั้ง ขนาด วัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรม การวางผังเมือง โดยแบ่งได้ออกเป็น 4 ประเภทตามช่วงอายุของเมือง คือ เมืองร้าง เมืองที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาพัฒนาใหม่ในปัจจุบัน เมืองที่มีการพัฒนาต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเมืองที่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงเวลาหนึ่งและได้ถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในประวัติศาสตร์และยังคงพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนประวัติศาสตร์ คือ พื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การอยู่อาศัย วัฒนธรรม ประเพณีที่ได้รับการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานภายในชุมชน และมีเอกลักษณ์ที่แสดงภูมิปัญญา วิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างเด่นชัด

รวมถึงแนวทางการกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์ (Edge of Preservation Action) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดขอบเขตชัดเจนและสะดวกต่อการบริหารควบคุม แต่ในการกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจนนั้น ขึ้นอยู่กับร่องรอยหลักฐานทางด้านกายภาพที่ปรากฏในปัจจุบัน ประกอบกับปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนลักษณะของสภาพธรรมชาติ ขอบเขตการอนุรักษ์นั้นจึงสามารถตัดและลดทอนได้ตามความเหมาะสม เพราะในแต่ละพื้นที่นั้นมีข้อจำกัดที่ต้องคำนึงถึงควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงและแนวทางการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและยอมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ประวัติศาสตร์ได้ตามสมควรและความเหมาะสม

Catanese and Snyder (1979) ได้กำหนดแนวทางในการพิจารณาองค์ประกอบเพื่อกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยไว้ 7 องค์ประกอบ ได้แก่

- 1) ส่วนประกอบ หรือเศษที่ยังหลงเหลือ (Fragment) คือ ส่วนประกอบหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ในขณะที่ส่วนประกอบหลักได้ถูกทำลายผุพังไปหมดแล้ว เช่น ฐานเจดีย์ กำแพง และประตูเมืองเก่า ประติมากรรม ฯลฯ
- 2) อาคาร หรือสิ่งปลูกสร้าง (Building) คือ สถาปัตยกรรมที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เช่น ที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน อาคารราชการ วัง ฯลฯ
- 3) ภูมิทัศน์บริเวณถนน (Street Space) คือ ภูมิทัศน์ของถนนทั้งสาย ที่มีเอกลักษณ์และรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่เคยเกิดขึ้นจากอดีตแต่ยังคงปรากฏในปัจจุบัน และอาจมีการเปลี่ยนแปลง

ประโยชน์การใช้สอยอาคารไปตามยุคสมัยแต่ยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมไว้ตลอดถนนสายนั้น ๆ เช่น ถนนเยาวราช ถนนราชดำเนิน ฯลฯ

- 4) **ละแวก (Neighborhoods)** คือ พื้นที่บริเวณชุมชนที่มีกิจกรรม หรือวิถีชีวิตที่ปรากฏขึ้นอย่างเป็นเอกลักษณ์ตั้งแต่ในอดีตและยังคงดำรงวิถีชีวิตนั้นมาจนถึงปัจจุบัน
- 5) **ย่าน (District)** คือ บริเวณพื้นที่ ที่มีลักษณะเฉพาะ หรือมีวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์และโดดเด่นไปจากพื้นที่อื่น เช่น ย่านบางลำพู ย่านตลาดน้อย ย่านพระนคร ฯลฯ
- 6) **เส้นแนวขอบฟ้า (Sky Line)** เป็นการรักษาทัศนียภาพและการควบคุมความสูงของอาคารใหม่ที่จะเกิดขึ้น ไม่ให้บดบังอาคารเดิมหรือพื้นที่ที่มีความสำคัญ
- 7) **หมู่บ้านและเมือง (Village and Town)** คือ การรักษาชุมชนหรือเมืองเอาไว้ทั้งเมือง เช่น อยุธยา ลพบุรี ฯลฯ

2.4 แนวคิดการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในเชิงประสานเกื้อกูล โดยจะแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ มีความเชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทรศนะต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์เป็นตัวหล่อหลอมพฤติกรรมในการปรับตัวและการดำรงชีวิต เป็นจุดกำเนิดระบบสังคม การปกครอง วัฒนธรรม โดยการตั้งถิ่นฐานนั้นจะอยู่ภายใต้เงื่อนไข 4 อย่าง คือ

- 1) ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้
- 2) รักษาสมดุลสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
- 3) มีความเสมอภาคทางสังคม
- 4) สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์

โดย Leong and Morgan (1975) อธิบายว่า “การตั้งถิ่นฐานไม่ได้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเดียว แต่รวมไปถึงศาสนา สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนชนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนนั้น ๆ”

ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานจึงมีส่วนประกอบสำคัญ คือ คนและพื้นที่ รองลงมา คือ การติดต่อสื่อสารระหว่างกันและกัน การใช้บริการต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในกลุ่มชนนั้น ๆ “การตั้งถิ่นฐานจึงเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ในอดีต เน้นความสัมพันธ์ที่

เชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทรศนะต่าง ๆ ที่มนุษย์เข้าครอบครองพื้นที่” (Chorley and Hagget, 1967 และ Leong and Morgan, 1975)

2.4.1 ระบบและองค์ประกอบในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์นั้น เป็นระบบที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบสำคัญทางธรรมชาติ มนุษย์ โครงข่าย สังคม และโครงสร้างทางกายภาพ องค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกจากกันไม่ได้ โดยโครงสร้างองค์ประกอบในการตั้งถิ่นฐานนั้นทำให้เห็นภาพรวมของเมืองที่แสดงให้เห็นในเชิงกว้าง มีองค์ประกอบเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบนามธรรมและที่เป็นรูปธรรม ที่มีความสัมพันธ์กันจนเกิดเป็นการตั้งถิ่นฐาน มีผลต่อกันและกัน (พันธทิพย์ จงไกรย และ ชมณี ทองใบ, 2557) ได้จำแนกไว้ ดังนี้

มนุษย์ (Anthropos) มนุษย์มีความต้องการในการประกอบอาชีพ การอยู่อาศัย ทัศนคติ ประสพการณ์ต่าง ๆ ที่เคยพบมาที่แตกต่างกัน ส่งผลให้การเลือกตั้งถิ่นฐานแตกต่างกัน

โครงข่าย (Network) ความสำคัญของโครงข่าย คือ ความพร้อมของระบบโครงสร้างพื้นฐาน จะเป็นตัวกำหนดระดับของการตั้งถิ่นฐาน เช่น เส้นทางขนส่งทางน้ำถูกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมหลักก็จะส่งผลต่อรูปร่างของการตั้งถิ่นฐาน เป็นต้น นอกจากนั้นความสะดวกในการเข้าถึงยังมีผลต่อลักษณะทางสังคมอีกด้วย เช่น การตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนสายหลักก็มักจะมีแรงดึงดูดผู้คนจากภูมิภาคอื่น ๆ ให้มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดความหลากหลายมากกว่าการตั้งถิ่นฐานที่ไกลจากถนนสายหลัก

สังคม (Society) ลักษณะของสังคมอาจกำหนดได้จากพื้นที่ของการตั้งถิ่นฐาน เช่น พื้นที่ตั้งถิ่นฐานมีความห่างไกลจากโครงข่ายถนน ก็มักจะมีรูปแบบของสังคมเป็นสังคมปิด ลักษณะจึงมีความคล้ายคลึงกันหมดในพื้นที่ ทั้งรูปแบบอาคาร การประกอบอาชีพ วิถีชีวิต เนื่องจากอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันและผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานนั้นก็เป็นผู้อยู่อาศัยในบริเวณเดียวกันหรือบริเวณใกล้เคียง แตกต่างจากการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใกล้เคียงโครงข่ายถนนสายหลัก ซึ่งผู้คนหลากหลายสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย มักจะมีผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐาน หาช่องทางประกอบอาชีพ มักจะมีความหลากหลายในพื้นที่เกิดขึ้น

โครงสร้างทางกายภาพ (Shells) ในอดีตนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมในพื้นที่มักจะขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรพื้นที่ แต่ปัจจุบันนั้นมีการเข้าถึงเทคโนโลยี และการพัฒนาเทคโนโลยีการก่อสร้างต่าง ๆ รูปแบบสถาปัตยกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น รวมถึงการ

เข้ามาตั้งถิ่นฐานจากผู้คนต่างถิ่นที่นำพารูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของตนเองเข้ามาในพื้นที่จนเกิดรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น

ดังนั้นการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนย่านตลาดน้อยนั้นต้องอาศัยการวิเคราะห์และศึกษาองค์ประกอบเหล่านี้ที่บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนย่านตลาดน้อย

ภาพที่ 3 แสดงองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐาน
(ที่มา : พันธุ์ทิพย์ จงไกรย, ศึกษาโดยผู้วิจัย, 2566)

2.4.2 ลักษณะและปัจจัยที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

ลักษณะและปัจจัยที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐาน เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยการรวมกลุ่มกันเพื่อตั้งที่อยู่อาศัย โดยลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

การตั้งถิ่นฐานแบบชั่วคราวหรือแบบเคลื่อนย้าย (Temporary Settlement) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานนี้ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ หากพื้นที่นั้นหมดความสมบูรณ์ก็จะย้ายไปยังแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นต่อไป

การตั้งถิ่นฐานแบบกึ่งถาวร (Semi-Permanent Settlement) ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานในกลุ่มนี้ จะมีระยะเวลาอาศัยที่ยาวนานมากกว่ากลุ่มแรก แต่ก็ยังขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เช่นกัน หากพื้นที่นั้นหมดความสมบูรณ์ก็จะย้ายไปยังแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นต่อไป

การตั้งถิ่นฐานแบบถาวร (Sedentary or Permanent Settlement) เป็นการตั้งถิ่นฐานที่เป็นหลักแหล่งแน่นอน เลือกรการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่มอยู่ในบริเวณที่สภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยทั้งต่อการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ เช่น ริมฝั่งแม่น้ำ ต่อมามีการขยายตัวจนเกิดเป็นรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานรอบศูนย์กลาง เช่น รอบพระราชวังหรือศาสนสถาน

ปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานมีลักษณะแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีอิทธิพลมี 3 ปัจจัย ได้แก่

ปัจจัยโครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่ สภาพภูมิอากาศ แหล่งน้ำ และความปลอดภัย เป็นปัจจัยที่กำหนดการตั้งถิ่นฐานในช่วงแรก และเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การเกษตร อุตสาหกรรม การค้า การคมนาคมและการขนส่ง และอิทธิพลด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดการตั้งถิ่นฐานไปได้สักระยะเวลาหนึ่ง และผ่านระยะการตั้งตัวไปแล้ว จะเริ่มปรากฏความแตกต่างในเรื่องของการขยายตัวและความมั่นคงของการตั้งถิ่นฐาน มีการเลือกบริเวณที่ใกล้เคียงกับแหล่งวัตถุดิบ ที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่นั้น ๆ รวมถึงเส้นทางการคมนาคมไปยังพื้นที่อื่น ๆ นโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลที่มีผลกับพื้นที่ มีผลต่อความสะดวกสบายและความปลอดภัย

ปัจจัยทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น สถานที่สำคัญทางศาสนา สถานที่ประวัติศาสตร์ ตลอดจนกลุ่มความเชื่อของคนในพื้นที่ โดยปัจจัยนี้ล้วนเป็นปัจจัยในการเลือกการตั้งถิ่นฐาน ที่มีความแตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในชุมชน

สรุปได้ว่าการตั้งถิ่นฐานนั้น คือ การที่มนุษย์ตัดสินใจอยู่อาศัยในพื้นที่ที่สามารถตอบสนองความต้องการได้ โดยแต่ละพื้นที่ของการตั้งถิ่นฐานนั้นมีความแตกต่างกัน ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมแตกต่างกันไปตามแต่ละช่วงเวลา และ สถานที่ ซึ่งสามารถเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ส่งผลให้มนุษย์เกิดการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตต่อไปในพื้นที่นั้น ๆ

2.4.3 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร (2549) ได้มีการแบ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญเอาไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1) การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (Linear Settlement or Ribbon Settlement)

เป็นการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวตามเส้นทางโครงข่ายคมนาคมทางน้ำและทางบก มักพบในบริเวณที่เป็นศูนย์กลางทางการค้า อุตสาหกรรม ที่ทำการของรัฐ เป็นต้น

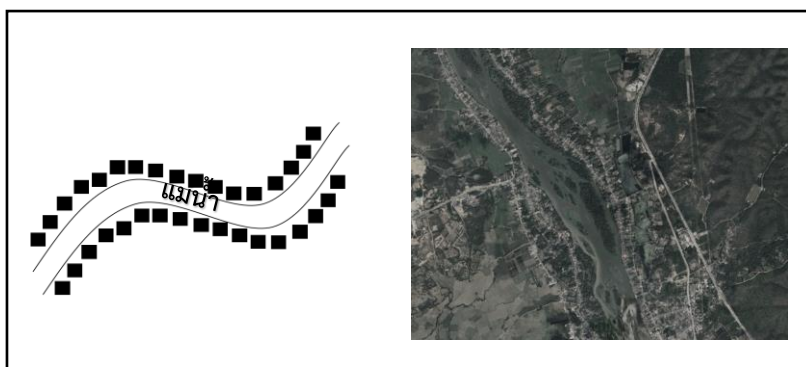
การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามฝั่งถนน (Linear Settlement) มักพบได้บริเวณเส้นทางคมนาคมทางบก โดยการขยายตัวของเมืองส่งผลให้เกิดการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกที่สะดวกรวดเร็วกว่าทางน้ำเป็นปัจจัยให้มีการตั้งถิ่นฐานจนเกิดเป็นชุมชนขึ้น

ภาพที่ 4 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน Linear Settlement

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

การตั้งถิ่นฐานริมฝั่งคลองและแม่น้ำ (Ribbon Settlement) มักพบได้บริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึงหรือที่ราบขั้นบันได มักอยู่ริมแม่น้ำ หรือ ริมคลอง เนื่องจากแหล่งน้ำจืดคือแหล่งอาหารสำคัญ และเป็นเส้นทางคมนาคมที่ใช้สัญจรตั้งแต่สมัยอดีต อีกทั้งใช้ในการอุปโภค บริโภค ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนหรือที่ตั้งของเมืองมักให้ความสำคัญในแหล่งน้ำโดยถือเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานสำคัญ มีลักษณะเกาะตัวเป็นแนวยาวตลอดสองฝั่งคลอง

ภาพที่ 5 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน Ribbon Settlement
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

2) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (Cluster Settlement)

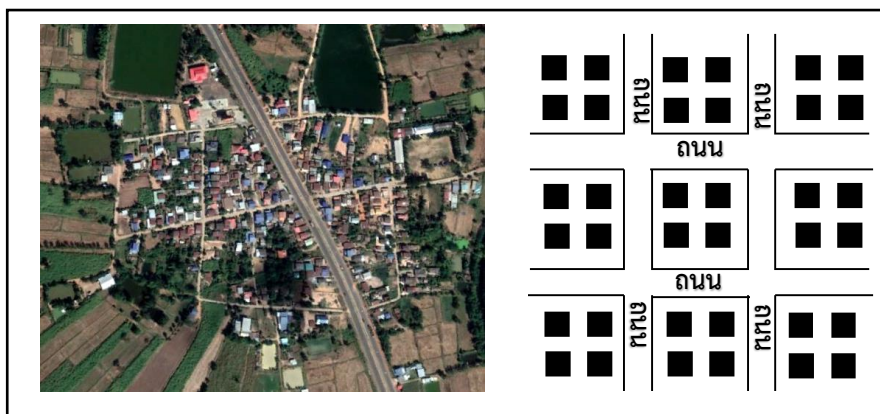
ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวนั้น เกิดจากการรวมกลุ่มกันของมนุษย์จนเกิดเป็นกลุ่มอาคารบ้านเรือน มักเกิดขึ้นในบริเวณที่เป็นจุดตัดของโครงข่ายคมนาคม หรือเป็นลักษณะของหมู่บ้านที่อยู่ท่ามกลางภูเขาสูง มีข้อจำกัดหรือพื้นที่จำกัดทางการก่อสร้างทำให้ต้องอยู่ใกล้ชิดกัน โดยระยะแรกอาจจะเริ่มจากครัวเรือนเดี่ยว และค่อย ๆ ขยายเมื่อจำนวนคนเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 6 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

3) การตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ (Uniform Settlement)

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานนี้จะมีความเป็นระเบียบแบบแผน มักปรากฏในลักษณะภูมิประเทศที่มีการกระจายตัวของโครงข่ายการสัญจรและทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่แตกต่างกันมาก มีการจัดสรรพื้นที่และผังบริเวณให้มีระยะห่างเท่า ๆ กัน มีถนนตัดผ่านเป็นระบบตาราง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางราชการจัดตั้งขึ้น เช่น เขตนิคมสร้างตนเอง ฯลฯ

ภาพที่ 7 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

4) การตั้งถิ่นฐานแบบการกระจาย (Scattered Settlement)

เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีการกระจายตัวอยู่รอบศูนย์กลางชุมชน เช่น วัด โบสถ์ โรงเรียน โรงพยาบาล ตลาด ฯลฯ มักพบในบริเวณชนบทของประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยมีลักษณะการตั้งครัวเรือนกระจัดกระจายอยู่บนพื้นที่เกษตรกรรมและผู้คนมักประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร เป็นการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ประกอบอาชีพ เพื่อให้สามารถเข้าถึงได้ง่ายระหว่างที่พักอาศัยกับพื้นที่ประกอบอาชีพ

สรุปได้ว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ และด้านวัฒนธรรม ล้วนมีผลต่อการเลือกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน โดยพื้นที่ที่มีลักษณะที่เหมาะสมสามารถตอบสนองความต้องการได้มักจะดึงดูดผู้คนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้มีการเติบโตทางเศรษฐกิจ มีโอกาสในการประกอบอาชีพ ทำให้เกิดการขยายตัวจากการตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้เกิดเป็นชุมชน หมู่บ้าน และพัฒนาเป็นเมือง ตามลำดับ

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อิสรัชย์ บุรณะอรุณ (2553) ได้ศึกษา “ความแปรเปลี่ยนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม”

โดยได้วิเคราะห์ไว้ว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำกำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากผลกระทบที่มีเหตุมาจากปัจจัยจุลภาค ที่เป็นปัจจัยในครัวเรือนและ ผลกระทบจากปัจจัยมหรรพภาค คือผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาพื้นที่โดยปราศจากความเข้าใจในความเปราะบาง ความซับซ้อน และความหลากหลาย แต่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าวคือ

ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ยังยังชีพด้วยการอิงอาศัยสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศเป็นหลัก” ซึ่งในงานวิจัยได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

- 1) การพัฒนาพื้นที่โดยปราศจากความเข้าใจในบริบทของพื้นที่ เนื่องมาจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ต่าง ๆ นั้นไม่ได้วิเคราะห์ถึงผลกระทบที่จะตามมาทั้งในแง่บวกและแง่ลบ วิธีพัฒนาจึงใช้รูปแบบการก่อสร้างเหมือนพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจนทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยผู้ที่รับผลกระทบเป็นลำดับต้น ๆ คือประชาชนที่อยู่อาศัยและดำรงชีพในพื้นที่ ที่อาศัยสภาพแวดล้อมเดิมเป็นหลัก
- 2) การใช้นโยบายพัฒนาของภาครัฐที่ไม่สอดคล้องกับพื้นที่ มุ่งเน้นการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจที่พัฒนาแต่ด้านกายภาพ เพื่อให้ไปในทิศทางเดียวกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติในระบบทุนนิยม แต่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ที่เป็นสังคมที่อยู่ร่วมกับระบบนิเวศธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนและธรรมชาติ

พิชญธิดา วัตตธรรม (2564) ได้ศึกษา “รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของย่านที่มีการพัฒนาเชิงพาณิชย์กรรมขนาดใหญ่ตามแนวถนนกาญจนวนิช อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”

โดยผลการศึกษาพบว่า “การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นจากปัจจัยการพัฒนาเชิงพาณิชย์กรรมขนาดใหญ่ตามแนวถนนกาญจนวนิช อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดย การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ของเมืองมีการขยายตัวไปตามแนวยาว (Linear Settlement) ในแนวเหนือใต้ตามแนวถนนกาญจนวนิช เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยยังคงมีมากที่สุดตั้งแต่ช่วงก่อนและหลังมี การพัฒนาเชิงพาณิชย์กรรมขนาดใหญ่ และเกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรมที่มี แนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ราคาที่ดินมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น เกิดอาคารพาณิชย์กรรมในลักษณะ อาคารประเภทร้านค้า ร้านอาหาร และร้านกาแฟต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย และมีการกระจายตัวไปใน ถนนสายรองต่าง ๆ รวมถึงบางส่วนก็มีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ว่างไปเป็นกลุ่มอาคารที่พักอาศัย ประเภท คอนโดมิเนียม อาคารชุด หอพัก รวมถึงโรงแรมขนาดเล็กต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย เกิดปัญหาการจราจรที่หนาแน่นติดขัดขึ้นกว่าเดิมเกิดปัญหาบริเวณทางแยก รวมถึงเกิดการขึ้นอัตรา ค่าบริการของระบบขนส่งถึงสาธารณะที่สูงเกินความเป็นจริง ซึ่งต้องเสนอแนะแนวทางในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต”

กาญจนา แก้วพึ้ง และ กฤตพร หัวใจเจริญ (2553) ได้ศึกษา “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดกระทู้แบบ จังหวัดสมุทรสาคร”

โดยผลจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ของย่านตลาดกระทู้แบบนั้นสัมพันธ์กับเหตุการณ์สำคัญตามช่วงเวลา โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลาคือ ช่วงเริ่มต้นของการค้า ช่วงรุ่งเรืองของการค้า และช่วงซบเซาของการค้า โดยมี 3 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงคือ

- 1) **ปัจจัยทางด้านกายภาพ** เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ที่ต่อมาถนนกลายเป็นเส้นทางเดินทางและขนส่งหลัก ส่งผลให้ผู้คนให้ความสำคัญกับพื้นที่ริมถนนมากกว่าพื้นที่ริมน้ำอย่างมีนัยยะสำคัญที่ทำให้พื้นที่ริมน้ำซบเซาลงอย่างเห็นได้ชัด
- 2) **ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ** ปัจจัยนี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อเนื่องมาจากปัจจัยด้านกายภาพ โดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานนั้นทำให้ลักษณะการค้าขายในพื้นที่ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมเป็นตลาดน้ำ ก็เกิดตลาดบกขึ้นในหลายพื้นที่
- 3) **ปัจจัยทางด้านสังคม และวัฒนธรรม** ปัจจุบันมีแนวโน้มการอพยพของประชากรดั้งเดิมในพื้นที่ไปอาศัยอยู่ยังพื้นที่อื่น มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าขายให้มีความทันสมัยสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ได้ รวมถึงทัศนคติของคนในพื้นที่ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทำให้ไม่เห็นคุณค่าของสถาปัตยกรรมเรือนแถวไม้ดั้งเดิมในพื้นที่อีกต่อไป เกิดการรื้อถอนและปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นอาคารพาณิชย์กรรมสมัยใหม่

ธงชัย เลิศกาญจนานพร (2563) ได้ศึกษา “โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่ย่านตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร”

โดยผลการศึกษาพบว่า ย่านตลาดน้อยเป็นย่านการค้าที่มีความเก่าแก่ แต่ในปัจจุบันย่านตลาดน้อยมีความทรุดโทรมไม่สามารถพัฒนาให้เป็นไปตามยุคสมัยอย่างที่เราควรจะเป็น พื้นที่และอาคารมีคุณค่าทางวัฒนธรรมตั้งอยู่ในจุดที่ไม่ส่งเสริมคุณค่าของพื้นที่และอาคาร แต่ขณะเดียวกันพื้นที่โดยรอบนั้นมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พื้นที่ตลาดน้อยมีศักยภาพเชิงพื้นที่สูงขึ้นไปด้วย ดังนั้นย่านตลาดน้อยจึงควรได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ในบริเวณพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมสูง

สรุปได้ว่า ปัจจัยทุกด้านที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนเอื้ออำนวยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับย่านตลาดกระท่อมแบบในปัจจุบัน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นชัดเจนที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบอาคารสถาปัตยกรรม ซึ่งอาจถูกกลืนหายไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองในปัจจุบันและอนาคต

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาและประเมินคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยศึกษาองค์ประกอบของพื้นที่ทั้ง ทั้งลักษณะด้านกายภาพ ลักษณะด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดิน การคมนาคม ชุมชนและข้อมูลต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเขตพื้นที่ศึกษา โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังนี้

3.1 กรอบทฤษฎีและแนวความคิด

เป็นการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อวางแนวทางการดำเนินการวิจัย โดยแนวความคิดการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการจัดการ เป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่มาทำการศึกษา โดยศึกษาถึงองค์ประกอบคุณค่าการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในแง่บวกและแง่ลบ มีการออกแบบงานวิจัยให้สามารถดำเนินงานในพื้นที่ศึกษาได้อย่างเหมาะสมในระยะเวลาที่ได้ทำการวิจัย โดยศึกษาขั้นตอนต่าง ๆ ในการศึกษาองค์ประกอบ วิเคราะห์ข้อมูล ประเมินคุณค่า และสรุปข้อมูล ปัญหา อุปสรรคที่พบในการศึกษา เพื่อเสนอแนะแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา โดยสามารถจำแนกรูปแบบการดำเนินงานได้ดังนี้

3.2 กระบวนการวิจัย

3.2.1 การศึกษางานวิจัยและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

เพื่อสร้างความเข้าใจในภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา เพื่อกำหนดแนวทางในการศึกษา และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสม โดยศึกษาประเด็นเกี่ยวข้องที่สำคัญ ดังนี้

- 1) ศึกษาแนวคิด ความหมาย ความเป็นมา และความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2) ศึกษาลักษณะด้านกายภาพของพื้นที่ เช่น ที่ตั้ง ภูมิประเทศ โครงข่ายการสัญจรทั้งถนนและแม่น้ำ รวมถึงลักษณะชุมชนและรูปแบบสถาปัตยกรรมในพื้นที่ที่มีลักษณะสำคัญ
- 3) ศึกษาลักษณะด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม กิจกรรมและการบริการท่องเที่ยว ที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่

3.2.2 สํารวจภาคสนาม

สํารวจภาคสนามเพื่อศึกษาพื้นที่และสํารวจเพื่อให้ข้อมูลที่ไ้วิเคราะห์ไว้้นมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในประเด็นต่าง ๆ โดยแบ่งการสํารวจภาคสนามออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- 1) กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการสํารวจภาคสนาม เพื่อกำหนดขอบเขตเก็บข้อมูลรายละเอียดในพื้นที่ศึกษา เพื่อนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ทั้งประเด็นปัญหาสถานการณ์พื้นที่ในปัจจุบัน นำมาเป็นแนวทางในการกำหนดแนวทางการจัดการที่เหมาะสม
- 2) สํารวจภาคสนาม โดยใช้วิธีการสังเกต เดินสํารวจ ถ่ายภาพ และจดบันทึกเพื่อให้ทราบถึงตำแหน่งขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม และลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา

3.2.3 การแปลความหมายข้อมูล

นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาทำความเข้าใจและวิเคราะห์ข้อมูล ที่มีความเกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในทุกด้าน รวมถึงแนวโน้มและเหตุผลในด้านต่าง ๆ โดยสามารถแบ่งการแปลความหมายข้อมูลได้ออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ลักษณะทางกายภาพ เช่น ที่ตั้ง ภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมธรรมชาติ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน โครงข่ายการคมนาคม การใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบสถาปัตยกรรม ฯลฯ
- 2) ลักษณะด้านประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ
- 3) ลักษณะด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่น เศรษฐกิจในพื้นที่ กลุ่มชาติพันธุ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาและความเชื่อ ฯลฯ

ศึกษาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงในคุณลักษณะด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การระบุและประเมินคุณค่าขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา

3.2.4 ระบุองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

นำข้อมูลที่ไ้ทำการศึกษามาวิเคราะห์และจำแนกองค์ประกอบสำคัญ ที่มีความเกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ และศึกษาการเกิดขึ้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยศึกษาจากลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประกอบกับพัฒนาการของชุมชนและบริบท โดยมีแนวทางดังนี้

- 1) ระบุเหตุการณ์สำคัญกับการเกิดขึ้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ของพื้นที่ย่านตลาดน้อย จากประวัติศาสตร์ของพื้นที่

- 2) ระบุลักษณะที่สำคัญ ทั้งลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรม เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรม และนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา
- 3) สรุปลักษณะองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย โดยใช้วิธีการระบุข้อมูลบนแผนที่ ในแต่ละองค์ประกอบ ทั้งแผนภูมิ แผนภาพ และการลำดับช่วงเวลาเพื่อนำมาใช้ในการประเมินคุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่

3.2.5 ประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

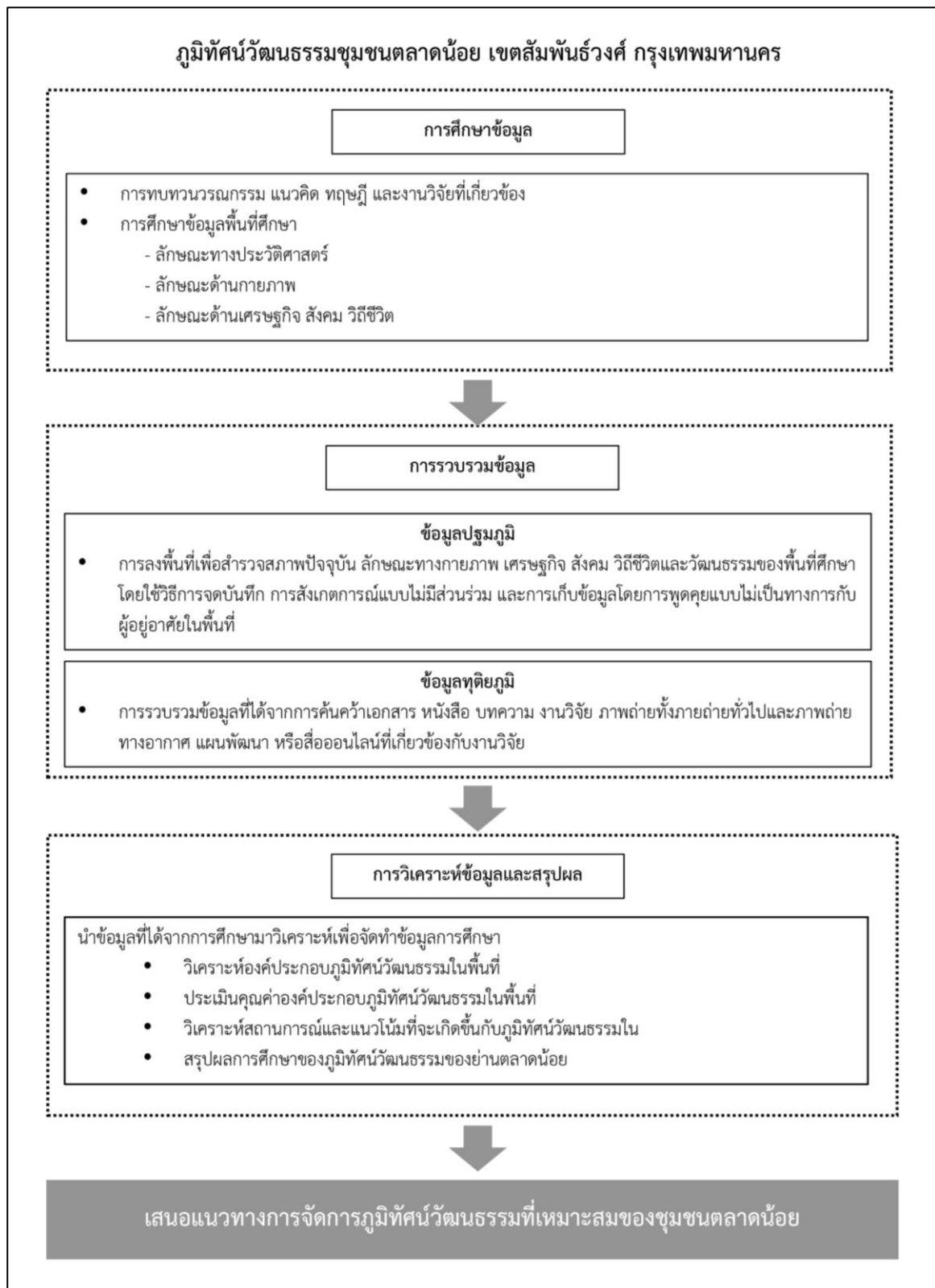
การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้นำเกณฑ์การประเมินจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2549) และกฎบัตรเบอร์ร่า มาประยุกต์ใช้ร่วมกับการศึกษาข้อมูล ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษาในการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลพื้นที่ศึกษา นำมาประเมินคุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา

3.2.6 วิเคราะห์สถานการณ์และแนวโน้มที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม

นำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์สถานการณ์และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น ต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา โดยวิเคราะห์ทั้งสาเหตุปัจจัยภายในและภายนอกคู่กันไป พร้อมทั้งวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของพื้นที่ศึกษา เพื่อนำข้อมูลไปสรุปผลและเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสม

3.2.7 จัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสม

จัดทำแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาและข้อเสนอแนะที่เหมาะสม ที่เกิดจากการวิเคราะห์ ประเมิน และพิจารณาจากข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมา ทั้งจากการค้นคว้าและการสำรวจ เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่อย่างเหมาะสม มีการอนุรักษ์ สืบทอดเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของพื้นที่ครอบคลุมในทุกด้าน ทั้งกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อเป็นข้อมูลไปสู่หน่วยงานที่ต้องการพัฒนาพื้นที่ในการกำหนดนโยบายและแนวทางการพัฒนาต่อไป

ภาพที่ 8 ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2566)

3.3 การเลือกพื้นที่ในการศึกษา

ชุมชนย่านตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร หนึ่งในพื้นที่เมืองเก่าแก่ของ กรุงเทพมหานคร ที่มีพื้นที่ติดต่อกับย่านเยาวราช ซึ่งมีประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์ วัฒนธรรมที่เด่นชัด และได้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว กลุ่มเขตการวางผังที่ 1 (สำนักการวางผังและพัฒนาเมืองกรุงเทพมหานคร, 2560) และยังคงผลักดันให้เป็นย่านสร้างสรรค์กรุงเทพ โดย TCDC หรือมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเมืองอย่างสร้างสรรค์ มีโครงการฟื้นฟูย่านชุมชนเก่าแก่แห่งนี้ มีการจัดงานเทศกาลศิลปะในย่านอยู่บ่อยครั้ง จนถูกกล่าวถึงในสื่อออนไลน์บ่อยครั้งในฐานะย่านเมืองเก่าที่มีเสน่ห์ จนกลายเป็นย่านที่มีความน่าสนใจ ผสมผสานระหว่างยุคเก่าและยุคใหม่ในชุมชนดั้งเดิม เกิดการดึงดูดกลุ่มผู้ลงทุนและกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่

ปัจจุบันมีการพัฒนาเมือง การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและการเติบโตของเมืองกรุงเทพมหานครที่สูงขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนตลาดน้อยที่อยู่ใจกลาง กรุงเทพมหานคร ให้อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ดังนั้นย่านชุมชนตลาดน้อยจึงเหมาะสมต่อการศึกษาครั้งนี้ โดยขอบเขตของพื้นที่ศึกษาอ้างอิงจากแผนที่เขตสัมพันธวงศ์ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร โดยกำหนดเขตในการศึกษา คือ พื้นที่แขวงตลาดน้อย โดยพื้นที่มีขนาดประมาณ 0.449 ตารางกิโลเมตร

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้การเก็บข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบบันทึกและแบบสำรวจ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสอบถามแบบไม่เป็นทางการ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.4.1 การเก็บข้อมูลโดยการบันทึกและการสำรวจลักษณะของพื้นที่ศึกษา

การเก็บข้อมูลและทำความเข้าใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา ทั้งสถานการณ์ปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา โดยผ่านการสังเกตพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มองเห็นได้ โดยใช้การจดบันทึกจากผู้วิจัยที่ลงสำรวจพื้นที่ศึกษา โดยกำหนดพื้นที่ขอบเขตภาคสนามและเกณฑ์การพิจารณาในการสำรวจ เพื่อสำรวจข้อมูลที่มีคุณค่า เอกลักษณ์และลักษณะสำคัญ รวมถึงรายละเอียดต่าง ๆ ว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้างที่เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยแท้จริงของพื้นที่ศึกษา โดยเก็บข้อมูลตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

- การสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลตัวแปรด้านกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ โครงข่ายการคมนาคม ลักษณะชุมชน และลักษณะสถาปัตยกรรม
- การสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลตัวแปรด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิต ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษา การใช้ประโยชน์ที่ดิน ฯลฯ

3.4.2 การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

การสำรวจพื้นที่ชุมชนโดยการเข้าไปยังชุมชนเสมือนนักท่องเที่ยว เพื่อสังเกตสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ รูปแบบสถาปัตยกรรม การวางตัวของอาคาร สภาพอาคารในปัจจุบัน รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้คนภายในชุมชน รวมถึงลักษณะด้านประวัติศาสตร์ กายภาพ สังคมและเศรษฐกิจที่สามารถสังเกตได้ในปัจจุบัน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลของชุมชนตลาดน้อย นำไปสู่การวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบ ระบุเอกลักษณ์ และประเมินคุณค่าองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ วัฒนธรรม

3.4.3 การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ

การพูดคุยสอบถามความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยในชุมชน หรือผู้มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุมชนโดยเป็นการแสดงความคิดเห็นผ่านการพูดคุยในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์ วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

3.5 การรวบรวมข้อมูล

3.5.1 ข้อมูลและประเภทข้อมูล

- 1) **ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ** คือ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ได้จากการลงสำรวจภาคสนามในพื้นที่ศึกษา
- 2) **ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ** คือ ข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสาร หนังสือ บทความ งานวิจัย ภาพถ่ายทั้งภาพถ่ายทั่วไปและภาพถ่ายทางอากาศ หรือสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

3.5.2 การรวบรวมข้อมูล

1) การรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

การรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม เป็นการสำรวจลักษณะทางกายภาพ เพื่อระบุข้อมูลลงบนแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศและนำมาจัดทำข้อมูลองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา เช่น การระบุตำแหน่งอาคารที่มีความสำคัญ กิจกรรมและการใช้ประโยชน์พื้นที่ เป็นต้น เพื่อให้ทราบสถานการณ์และปัญหาในปัจจุบันที่สามารถส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา

2) การรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

ข้อมูลทุติยภูมิเป็นข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการค้นคว้าและทบทวนแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น หนังสือ บทความ เอกสารงานวิจัย หรือสื่อออนไลน์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยและพื้นที่ศึกษา และนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัย สามารถแบ่งออกได้เป็นดังนี้

- 4) ข้อมูลด้านกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้ง สภาพแวดล้อม ลักษณะภูมิประเทศ โครงข่ายการคมนาคม ลักษณะชุมชน และลักษณะสถาปัตยกรรม
- 5) ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิต ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ เศรษฐกิจวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและศาสนา ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษา การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
- 6) องค์ประกอบ ประเภทและคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยจะนำไปสู่ การดำเนินการกระบวนการวิจัยในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อเสนอแนะแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาอย่างเหมาะสม

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.6.1 การวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษา สำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและการสอบถาม นำมาวิเคราะห์โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) รวบรวมข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ไปยังประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2) วิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยการระบุลงในแผนที่ เพื่อสรุปองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

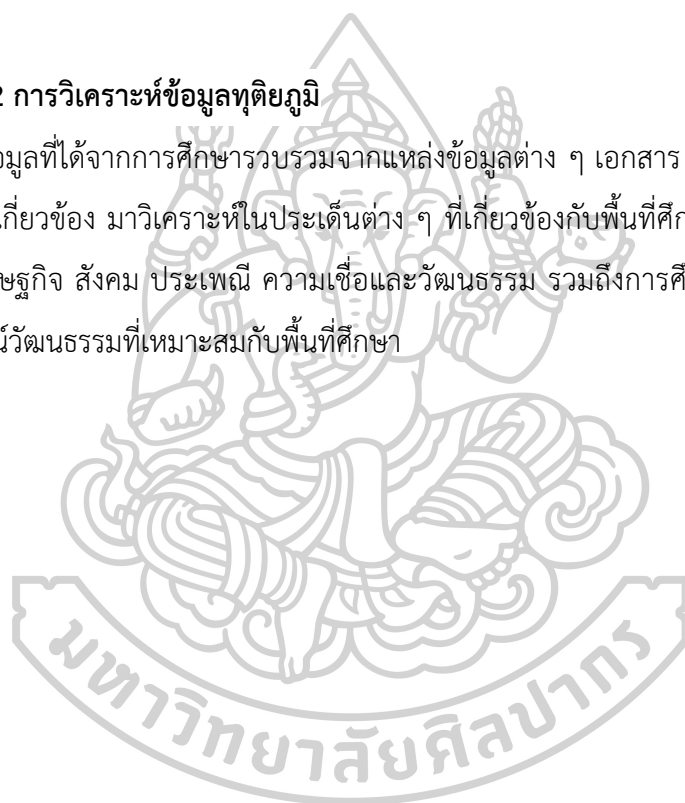
3) ประเมินคุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตามแนวทางที่ได้ทำการศึกษา

4) วิเคราะห์ประเด็นปัญหา ศักยภาพ โอกาส อุปสรรค แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา

5) อภิปรายและสรุปผลที่ได้จากการศึกษา และเสนอแนะแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อกำหนดแนวทางที่เหมาะสมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา

3.6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษารวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เอกสาร บทความ งานวิจัย และสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ทั้งด้านลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรม รวมถึงการศึกษาข้อมูลแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นที่ศึกษา ชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร

การศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาสำหรับงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการประมวลข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยฐานข้อมูลมาจากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางราชการ เอกสารจากหน่วยงานเอกชน การลงพื้นที่สำรวจ การสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ ภาพถ่ายทางอากาศ และแผนที่ เพื่อศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่และทำให้ทราบสถานการณ์ปัจจุบันภายในพื้นที่ จนนำไปสู่ความเข้าใจในพื้นที่

โดยพื้นที่ศึกษาของงานวิจัยนี้ จะทำการศึกษาพื้นที่แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยอิงการแบ่งเขตจากแผนที่ของกองสำรวจและแผนที่ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ซึ่งจะครอบคลุมชุมชนย่านตลาดน้อย โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

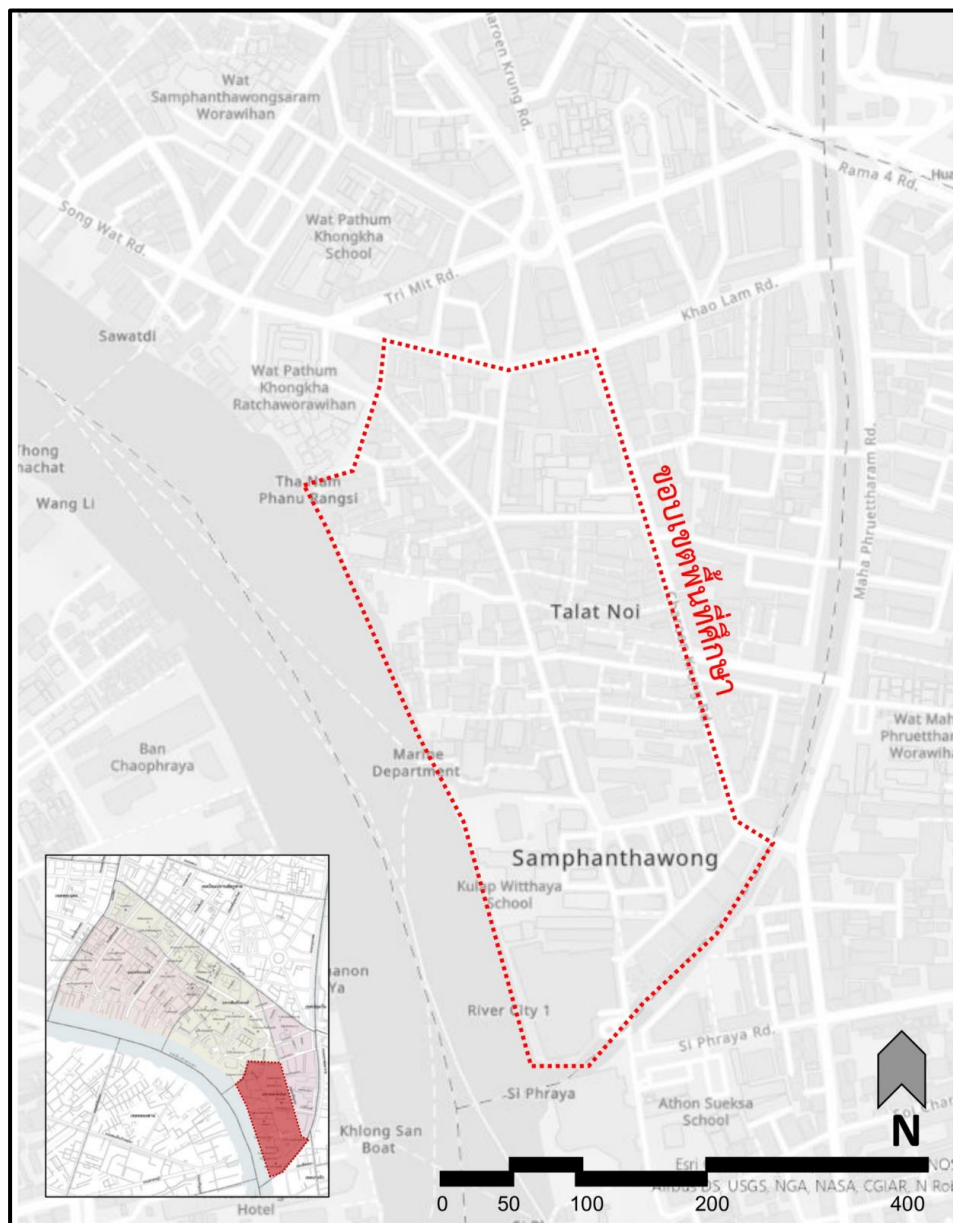
4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนย่านตลาดน้อย อยู่ในเขตพื้นที่แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยมีพื้นที่ติดต่อกับย่านเยาวราช เป็นหนึ่งในเขตของกรุงเทพมหานครชั้นใน มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน และจากประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของย่านตลาดน้อย ทำให้ปัจจุบันพื้นที่ตลาดน้อยถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของเขตอนุรักษ์เมืองเก่าของกรุงเทพมหานคร

พื้นที่มีขนาดประมาณ 0.159 ตารางกิโลเมตร (แผนที่เขตสัมพันธวงศ์ แขวงตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร, 2562) มีประชากรอาศัยในพื้นที่รวม 6,702 คน (รายงานสถิติประชากรและบ้าน, กระทรวงมหาดไทย, 2564) จึงได้เลือกทำการศึกษาบางส่วนของพื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อยที่ถือได้ว่าเป็นพื้นที่สำคัญและเป็นหัวใจของย่านชุมชนตลาดน้อย โดยอ้างอิงขอบเขตจากแผนแม่บทการฟื้นฟูย่านตลาดน้อยและพื้นที่ต่อเนื่อง (สำนักงานพัฒนาและฟื้นฟูเมือง, สำนักการผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2558) โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ถนนทรงวาด แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์
 ทิศใต้ ติดต่อกับ ถนนเจริญกรุง 24 แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์
 ทิศตะวันออกติดต่อกับ ถนนเจริญกรุง 24 แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์
 ทิศตะวันตก ติดต่อกับ แม่น้ำเจ้าพระยา

โดยขนาดพื้นที่ศึกษาประมาณ 0.159 ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 9 แสดงอาณาเขตพื้นที่ศึกษา
 (ที่มา : สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานครศึกษาโดยผู้วิจัย, 2566)

4.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะของชุมชนตลาดน้อยเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีระดับความลาดชันไม่มากนัก ความลาดเอียงอ้างอิงจากทิศทางกระแสการไหลของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ ทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ เส้นแบ่งอาณาเขตระหว่างย่านบางรักและตลาดน้อยอ้างอิงจากแนวคลองผดุงเกษม มีถนนสายสำคัญภายในย่าน ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนทรงวาด ถนนโยธา ซอยวานิช 2 ซอยเจริญกรุง 22 และซอยเจริญพาณิชย์

4.1.3 โครงข่ายการคมนาคม

ชุมชนตลาดน้อยในปัจจุบันมีโครงข่ายคมนาคมที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างหลากหลายช่องทาง ทั้งทางน้ำและทางบก มีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งระบบถนนและระบบราง สามารถแบ่งการเข้าถึงได้ออกเป็น 2 ช่องทาง ดังนี้

1) การสัญจรทางน้ำ การสัญจรทางน้ำยังสามารถเข้าถึงพื้นที่ศึกษาได้โดยแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำเจ้าพระยาที่เคยเป็นเส้นทางคมนาคมหลักในอดีต แต่ปัจจุบันก็ยังคงมีการเดินทางด้วยเรือโดยมีท่าเทียบเรือสำคัญในพื้นที่ คือ ท่าเรือสี่พระยา และท่าเรือกรมเจ้าท่า ส่วนเรือโดยสารนั้นมีให้บริการทั้งเรือข้ามฟาก และเรือด่วนเจ้าพระยา

2) การสัญจรทางบก การพัฒนาของโครงข่ายการสัญจรทางบกในปัจจุบันเจริญก้าวหน้าไปมาก ทำให้การเข้าถึงพื้นที่โดยการสัญจรทางบกได้รับความนิยมในปัจจุบันเป็นอย่างมาก โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระบบ ดังนี้

- **ถนน** โดยถนนสายหลักที่มีความสำคัญที่สุดในพื้นที่ศึกษา คือ ถนนเจริญกรุง ถนนรอง คือ ถนนทรงวาด ซอยวานิช 2 และถนนโยธา ส่วนถนนย่อย คือ ซอยเจริญกรุง 22 ซอยเจริญกรุง 30 ซอยเจ้าสัวสอน ซอยเจริญทรัพย์ ฯลฯ
- **ขนส่งสาธารณะ** สามารถเข้าถึงได้โดยการให้บริการขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) โดยมีรายการดังนี้ รถประจำทางสาย 1 (ถนนตก-ท่าเตียน) รถประจำทางสาย 187 (ท่าน้ำสี่พระยา-รังสิต-นครนายก 61) รถประจำทางสาย 3-35 (พระราม 3-ท่าเตียน) รถประจำทางสาย 35 (พระประแดง-สายใต้ใหม่) รถประจำทางสาย 4-19 (สถานีรถไฟท่าตลาดพลู-มาบุญครอง) รถประจำทางสาย 75 (หัวลำโพง-พุทธบูชา 39)
- **ระบบราง** มี 2 ระบบ คือ ด้วยรถไฟ และด้วยรถไฟฟ้ามหานคร (MRT) โดยทั้ง 2 จะต้องลงที่สถานีหัวลำโพงที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับชุมชนตลาดน้อย

4.1.4 ลักษณะประชากรและชุมชน

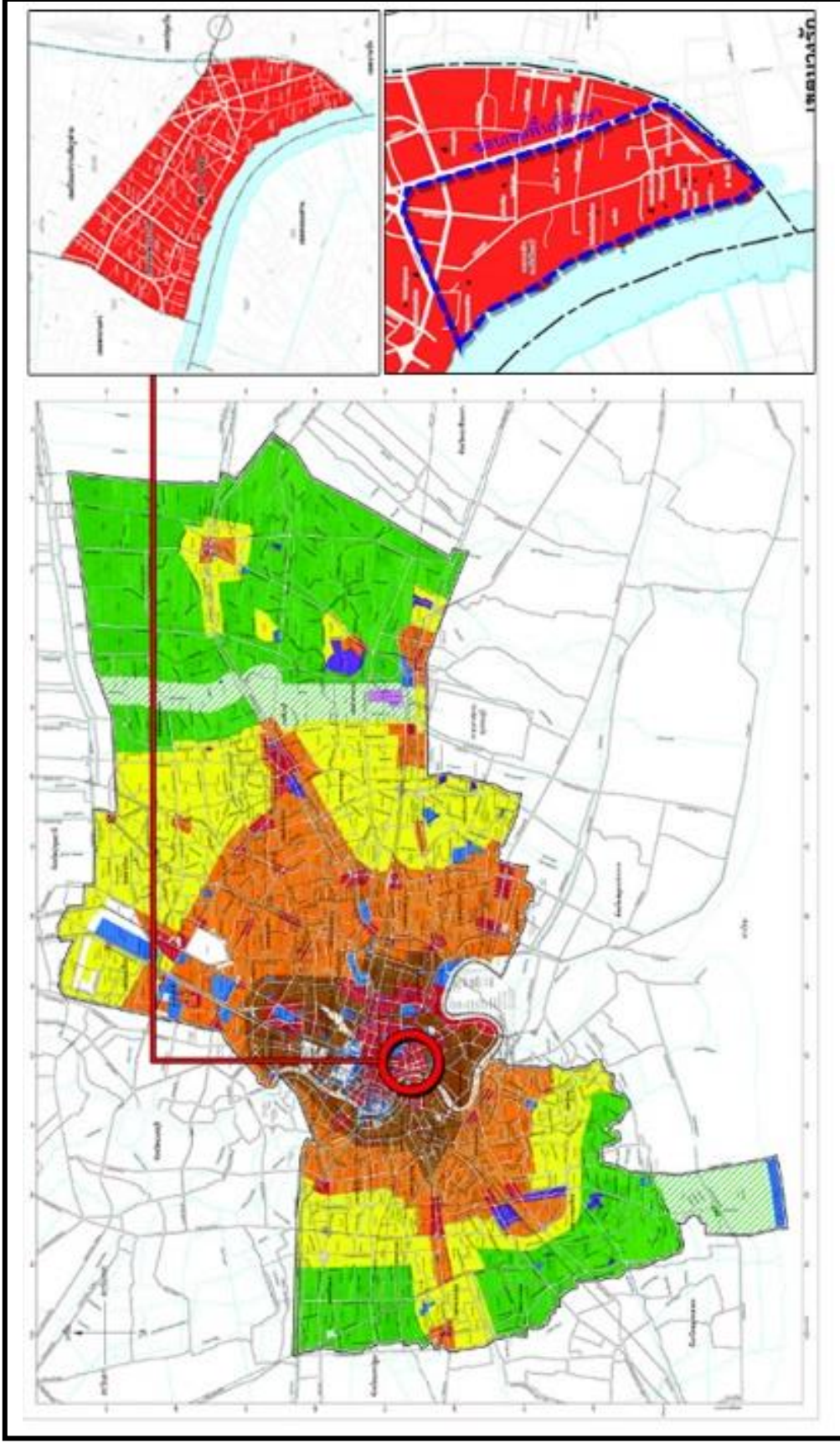
ปัจจุบันประชากรในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยอาศัยข้อมูลจากสถิติกรุงเทพมหานคร กองยุทธศาสตร์บริหารจัดการ สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล โดยเป็นข้อมูลย้อนหลังตั้งแต่ปี 2560 - ปี 2565 ของแขวงตลาดน้อย จะเห็นได้ว่าการย้ายออกของประชากร จำนวนประชากรลดลงเรื่อย ๆ ในแต่ละปี ดังนี้

ปี	จำนวนประชากร		
	ชาย	หญิง	รวม
2560	3,676	4,055	7,731
2561	3,625	3,968	7,593
2562	3,497	3,739	7,236
2563	3,278	3,587	6,865
2564	3,168	3,534	6,702
2565	3,087	3,420	6,507

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากร
(ที่มา : สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล, 2566)

4.1.5 การใช้ประโยชน์ที่ดินและกรรมสิทธิ์

กรุงเทพมหานครกำลังมีการเสนอจัดทำผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 4 ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) อยู่ระหว่างการดำเนินโครงการ โดยย่านตลาดน้อยไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556 ยังคงเป็นสีแดงเช่นเดิม โดยพื้นที่สีแดงตามผังเมืองรวม หมายถึง พื้นที่พาณิชยกรรม มีจุดประสงค์เพื่อการพาณิชย์โดยเฉพาะ มีศักยภาพในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและเป็นพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว โดยพื้นที่ตลาดน้อยอยู่ในหมวดพาณิชยกรรมรหัส พ.3-22 หมายถึง พื้นที่ศูนย์กลางธุรกิจการค้าขายสินค้าและบริการ ตลอดจนการนันทนาการสำหรับประชาชนทั่วไป (สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2556)

ภาพที่ 10 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 4)
(ที่มา : สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, ศึกษาโดยผู้วิจัย, 2566)

การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่ได้รับมาเป็นมรดกตกทอดกันมารุ่นสู่รุ่น แต่มีบางแห่งที่มีการขายกรรมสิทธิ์แก่นักลงทุนรายใหญ่ จึงสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ที่ถือครองกรรมสิทธิ์ในปัจจุบัน ได้แก่

- 1) **กรรมสิทธิ์ของสำนักพระพุทธศาสนา** ใช้เพื่อเป็นศาสนสถาน โดยที่อยู่ในความดูแลของสำนักพระพุทธศาสนา ได้แก่ วัดปทุมคงคา วัดอุภัยราชบำรุง โบสถ์กาลหว่าร์ และศาลเจ้าโจวซือกง และมีบางส่วนที่สร้างเป็นอาคารให้เอกชนเช่าพื้นที่
- 2) **กรรมสิทธิ์ของส่วนราชการ** ถือครองโดยหน่วยงานราชการ บางส่วนมีการปล่อยเช่าให้เอกชน หรือประชาชน เพื่อประกอบการค้าและอยู่อาศัย อีกส่วนใช้เพื่อเป็นหน่วยงานราชการให้บริการประชาชน
- 3) **กรรมสิทธิ์ของเอกชน** แบ่งได้เป็นเอกชนรายใหญ่และรายย่อย คือ ประชาชนทั่วไป ประกอบด้วย อาคารที่อยู่อาศัยและอาคารเพื่อการพาณิชย์กรรม ประกอบกิจการการค้า และอยู่อาศัย

4.2 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา

ชุมชนย่านตลาดน้อย อยู่ในเขตพื้นที่แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร โดยมีพื้นที่ติดต่อกับย่านเยาวราช เป็นพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญหนึ่งในพื้นที่เขตกลุ่มชั้นในของกรุงเทพมหานคร ลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก มีอาณาเขตตั้งแต่ปากคลองวัดปทุมคงคาจนถึงปากคลองผดุงเกษมด้านใต้ และมีถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นถนนสายแรกของกรุงเทพมหานครเป็นทางสัญจรหลักผ่านกลางย่าน

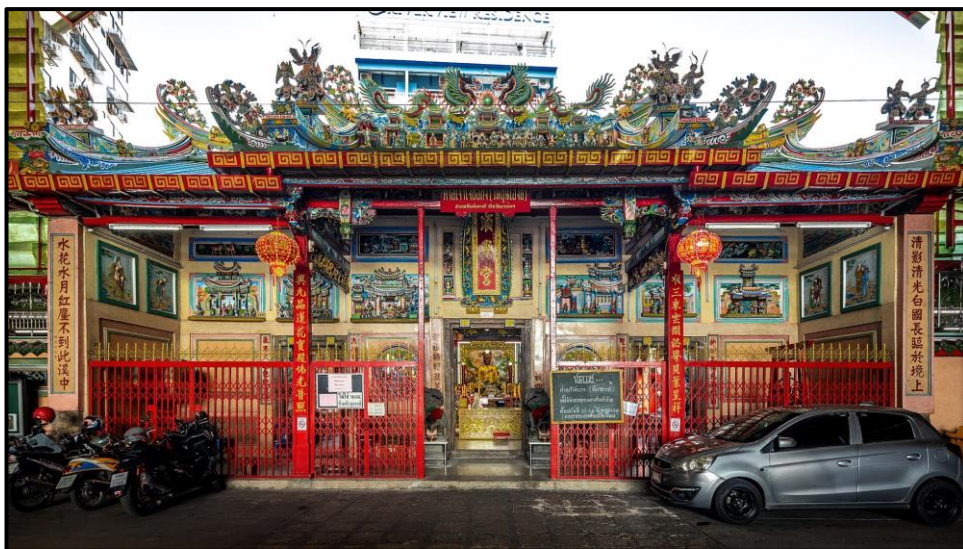
ในอดีตแม่น้ำเจ้าพระยานับว่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก โดยเป็นเส้นทางค้าขายและเป็นจุดขนส่งสินค้าที่สำคัญของ กรุงเทพมหานคร โดยเกิดขึ้นจากการขยายตัวทางการค้าของย่านสำเพ็งในช่วงตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเดิมเป็นย่านชุมชนชาวจีน ตั้งบ้านเรือนริมแม่น้ำเจ้าพระยา และเมื่อเกิดกิจกรรมการค้าขายขึ้นชาวบ้านจึงเรียกลานนี้ว่า “ตะลัดเกียะ” หรือตลาดน้อย โดยสามารถแบ่งช่วงเวลาตามประวัติศาสตร์ได้เป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้

1) ชุมชนย่านตลาดน้อยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398)

ย่านตลาดน้อย เริ่มมีการกล่าวถึงครั้งแรกตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งในสมัยอยุธยานั้นการค้าขายใช้เส้นทางน้ำเป็นหลัก ใช้เรือในการขนส่งสินค้า ซึ่งจะต้องผ่านบริเวณย่านตลาดน้อยก่อนเข้าสู่เขตเมืองหลวง โดยในสมัยอยุธยานั้นเริ่มมีคนจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในการใช้พื้นที่ เนื่องจากการขนส่งสินค้าจะต้องผ่านบริเวณคลองรูปเกือกม้าที่มีชื่อเรียกว่า คลองระมอด มีเส้นทางที่ค่อนข้างคับแคบจนทำให้เรือขนส่งสินค้าขนาดใหญ่ไม่สามารถผ่านไปได้ จึงต้องมีการจอดเรือบริเวณย่านชุมชนตลาดน้อยนี้ และเมื่อเปลี่ยนผ่านยุคสมัยมายังสมัยกรุงธนบุรี เริ่มมีการค้าขายกับต่างชาติมากขึ้นโดยเฉพาะกับชาวจีน ได้เริ่มมีการอพยพของชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยมากขึ้น ตั้งแต่บริเวณวัดจักรวรรดิถึงวัดสำเพ็ง (วัดปทุมคงคาราชวรวิหารในปัจจุบัน) และจำนวนเรือสำเภาได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยเรือสำเภาที่เข้ามายังประเทศไทยนั้นจะต้องได้รับการตรวจสอบความปลอดภัยของสินค้าและภาษีที่ท่านราษฎรซึ่งก่อนนำสินค้าเข้ามายังพระนครในช่วงของกรุงธนบุรี (ยงรัตนศรี พิมลเสถียร, 2556)

ในปีพุทธศักราชช่วงประมาณ (พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2394) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีพระประสงค์ให้ย้ายพระนครใหม่จากแต่เดิมที่อยู่บริเวณกรุงธนบุรี มายังปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งในปัจจุบัน คือ บริเวณท่าเตียนและพื้นที่ตั้งของพระบรมหาราชวัง โดยได้มีการพระราชทานที่ดินเพื่อแลกเปลี่ยนให้แก่ชาวจีนและชาวญวนเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ไปยังสวนนอกกำแพงพระนครทางใต้ โดยที่ดินดังกล่าวมีอาณาบริเวณตั้งแต่คลองสามเพ็ง หรือสำเพ็งในปัจจุบัน จนถึงคลองใต้วัดสามปลื้ม ซึ่งปัจจุบันจะครอบคลุมพื้นที่ตรอกบ้านพระยา อิศราณภาพ สะพานหิน ศาลเจ้าเก่า กงสีลัง วัดสามปลื้ม ตรอกเต้า ตรอกพระยาไกร ตรอกโรงกระทะ ตรอกอาจม ตรอกวัดญวน ตรอกบ้านแกงบอน และตลาดน้อย ซึ่งเดิมนั้นย่านตลาดน้อยเป็นที่รู้จักในชื่อว่า “บ้านโรงกระทะ” โดยชื่อเรียก ย่านตลาดน้อย นั้นเกิดจากการขยายตัวของย่านสำเพ็งลงมาทางใต้เป็นย่านการค้าแห่งใหม่ของชุมชนชาวจีน เป็นย่านการค้าแห่งใหม่ ที่ขณะนั้นสำเพ็งถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจการค้าของกรุงเทพและเป็นตลาดใหญ่ในย่านชุมชนชาวจีน และต่อมาประเทศไทยมีนโยบายในการจูงใจให้ชาวจีนอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทย ทำให้มีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยอาศัยมาทางเรือขนส่งสินค้าและเรือสำเภา เมื่อแรกอพยพเข้ามา ย่านที่ชาวจีนเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากที่สุด คือ ย่านสำเพ็ง ซึ่งส่วนใหญ่ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยยุคแรกนั้นมักประกอบอาชีพจำพวกที่ต้องใช้แรงงาน และต่อมาก็ขยายไปเปิดธุรกิจเป็นของตัวเอง และได้

ขยายตัวมายังย่านตลาดน้อย โดยมีชาวจีนฮกเกี้ยนเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน และได้สร้าง “ศาลเจ้าโจวซือกง” ขึ้นใน พ.ศ. 2347 ซึ่งเป็นชาวจีนฮกเกี้ยนนั้นเป็นกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลเก่าแก่ที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากตั้งแต่สมัยอยุธยา

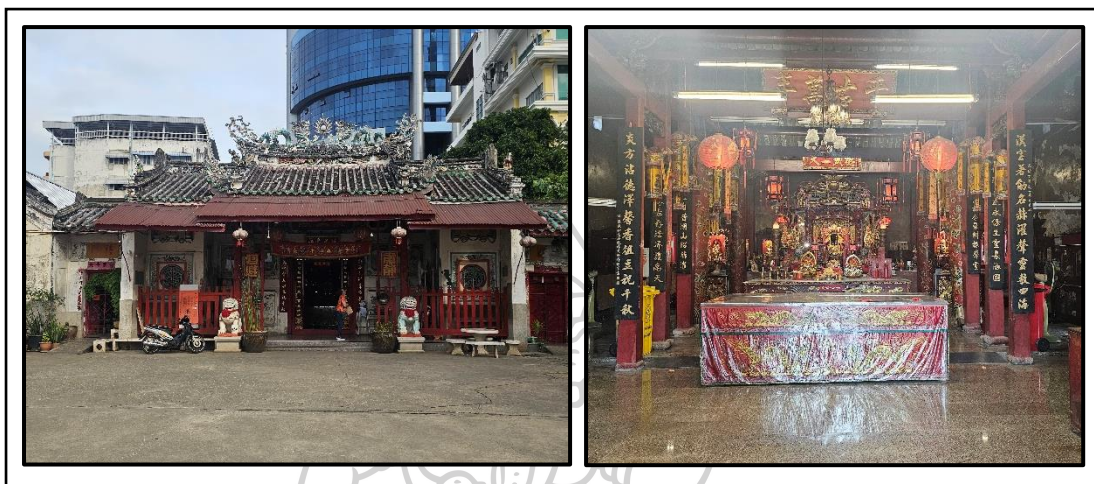

ภาพที่ 11 ศาลเจ้าโจวซือกง
(ที่มา : ศุภณัฐ, 2565)

ด้านเศรษฐกิจในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้าขายระหว่างประเทศไทยและประเทศจีน ถือได้ว่าเป็นยุครุ่งเรือง และได้รุ่งเรืองจนถึงขีดสุดในช่วงเวลาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เนื่องจากพระองค์ทรงปรีชาสามารถในด้านการค้าตั้งแต่สมัยยังเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ และพระองค์ทรงได้ค้าขายกับชาวจีนทางเรือสำเภาด้วยตัวพระองค์เองอีกด้วย ทรงนำนโยบายระบบเจ้านายภาชีอกรเข้ามาใช้ในประเทศไทย รวมถึงมีการเปิดโอกาสให้ “เจ้าและขุนนางเจ้าสัวราชกรูผู้มีทรัพย์” เข้ามาประมูลเป็นผู้ผูกขาดสินค้า ซึ่งทำให้มีพ่อค้าชาวจีนฮกเกี้ยนย่านตลาดน้อยส่วนหนึ่งนั้นมั่งคั่งขึ้นมาจากการค้าสำเภา และยังสามารถเข้าไปเป็นขุนนางในระบบศักดินาได้อีกด้วย โดยขุนนางชาวจีนฮกเกี้ยนที่สำคัญในสมัยนั้น คือ พระอภัยวานิช (จาด) ซึ่งเป็นต้นตระกูลของ “โปษยะจินดา” ในเวลาต่อมา และได้สร้างคฤหาสน์ “โชวเฮงไถ่” ที่ได้รับการออกแบบด้วยสถาปัตยกรรมแบบจีนโบราณที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

รวมถึงยังมีกลุ่มชาวจีนฮากกา ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นชาวจีนกลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งรกรากย่านตลาดน้อยเช่นกัน ซึ่งข้อมูลนี้ได้มาจากแผ่นศิลาจารึกในศาลเจ้าโรงเกือกที่จารึกไว้ใน พ.ศ. 2432 ที่ได้ระบุไว้ว่า ได้มีพ่อค้าชาวฮากกาอัญเชิญองค์เจ้าพ่อฮั่นหว่อง (ฮั่นหวาง) จากประเทศจีน มา

ประดิษฐานที่ประเทศไทยเป็นเวลากว่า 100 ปี คาดว่าประมาณก่อน พ.ศ. 2332 และภายหลังถึงมีการสร้าง “ศาลเจ้าโรงเกือก” ขึ้นมาใน พ.ศ. 2431 โดยมีหนึ่งในผู้นำชุมชนชาวจีนฮากกาในยุคนั้น ก็ได้รับพระราชทานซึ่งบรรดาศักดิ์เป็น พระยาโชฎีกกราชเศรษฐี (เถียร) ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Su Shengying, 2562)

ภาพที่ 12 ศาลเจ้าโรงเกือก
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

นอกจากกลุ่มชาวจีนที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีกลุ่มชาวจีนอีกกลุ่มหนึ่ง ในย่านชุมชนตลาดน้อย และบริเวณใกล้เคียง ที่ได้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งได้ยึดถือวัดกาลหว่าร์ขึ้นเป็นศูนย์กลางของชาวคริสต์ตั้ง สร้างขึ้นโดยชาวโปรตุเกสบนที่ดินที่ได้รับพระราชทานขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 และได้มีกลุ่มบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเริ่มการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในหมู่ชาวจีนสยาม ที่อาศัยอยู่ในย่านตลาดน้อยและบริเวณใกล้เคียง ส่งผลให้วัดกาลหว่าร์กลายเป็นศูนย์รวมของชาวจีนคาทอลิกในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา และประเทศอังกฤษได้ส่งนายเฮนรี เบอร์นี่ มาทำสัญญาสนธิการค้ากับประเทศไทย ส่งผลให้ในเวลานั้นย่านริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่สำเพ็งจนถึงตลาดน้อย มีความเจริญรุ่งเรืองจนถึงขีดสุด กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งค้าขายที่ใหญ่ที่สุดในเมืองหลวงของประเทศไทยในสมัยนั้นเลยทีเดียว

ชุมชนตลาดน้อยในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นประกอบด้วย ลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างจากชุมชนย่านอื่น ๆ ในกรุงเทพฯ ตรงที่มีการผสมผสานระหว่างศาสนาและวัฒนธรรม และส่งผลออกมาทั้งในด้านสถาปัตยกรรม และวิถีความเชื่อจากประเพณีต่าง ๆ

2) ชุมชนย่านตลาดน้อยหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2461)

ประมาณในช่วงประมาณปีพุทธศักราช พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2461 หรือช่วงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ประเทศอังกฤษได้เสนอสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศไทย สนธิสัญญานี้มีชื่อเรียกว่า สนธิสัญญาเบาว์ริง ซึ่งเรียกตามชื่อของตัวแทนทูตประเทศอังกฤษที่เข้ามาเจรจา โดยสนธิสัญญานี้ ส่งผลให้การเก็บภาษีสินค้านำเข้านั้นมียอดที่น้อยลง และมีการเปิดเขตการค้าเสรีที่ประเทศไทยจะต้องอนุญาตให้นำสินค้าบางชนิดเพื่อไปขายต่างประเทศได้ ซึ่งการแก้ไขสนธิสัญญาไม่สามารถแก้ไขได้ภายใน 10 ปี จะแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อผ่านไป 10 ปีไปแล้ว ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเปิดเสรีทางการค้า และส่งผลให้จีนต้องจำยอมเปิดประเทศเช่นกัน จึงทำให้ย่านจีนทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เต็มไปด้วยเรือสินค้านานาชนิดจอดเรียงรายกันตลอดริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงจอดทอดสมออยู่กลางแม่น้ำเพื่อรอการขนถ่ายสินค้า และต่อมาเริ่มมีความนิยมในการใช้เรือกลไฟมากขึ้น ส่งผลให้ชาวจีนเดินทางเข้ามาอาศัยในประเทศไทยมากขึ้น เนื่องจากเรือกลไฟมีความปลอดภัยในการเดินทางมากขึ้นและใช้ระยะเวลาเดินทางน้อยลง โดยเข้าไปอาศัยอยู่รวมในพื้นที่ที่มีชาวจีนกลุ่มที่เดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ก่อนหน้า โดยเฉพาะในย่านสำเพ็ง ทรงวาด และย่านตลาดน้อย พร้อมกับประเทศจีนได้ออกมามาตรการคุ้มครองชาวจีนอพยพและประเทศไทยก็ได้เกิดการขยายตัวของการค้าและความต้องการแรงงานมากขึ้น

สนธิสัญญาเบาว์ริงยังส่งผลให้เกิดการพัฒนาของประเทศไทยครั้งสำคัญ โดยเป็นการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการค้า ซึ่งถนนและคลองสายสำคัญในพื้นที่ได้ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ โดยมีการขุดคลองผดุงเกษมและตัดถนนเจริญกรุง โดยการพัฒนาค้างนี้ส่งผลให้ย่านชุมชนตลาดน้อยเกิดการขยายตัวห่างจากริมแม่น้ำเจ้าพระยามากขึ้น และมีแหล่งการค้าใหม่ที่เกิดขึ้นบนถนนเจริญกรุงและคลองผดุงเกษม ซึ่งบริเวณนั้นเรียกว่า สะพานเหล็กล่าง แต่แรกนั้น สะพานเหล็กล่างสร้างขึ้นเป็นโครงสร้างสะพานคู่กับสะพานเหล็กบน ชื่อเดิม คือ สะพานดำรงสถิต และได้รับพระราชทานนามใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสะพานพิทยเสถียร ซึ่งต่อมาได้รับการปรับปรุงเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก และตกแต่งด้วยศิลปกรรมแบบยุโรปดังที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยในช่วงนี้ย่านตลาดน้อยได้มีกลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว เป็นชาวจีนในภาคใต้ของประเทศจีน ได้มีการอพยพเข้ามาครั้งใหญ่ในช่วงเวลานี้ ส่งผลให้ชุมชนชาวเดิมเกิดการขยายตัวมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในย่านสำเพ็ง ย่านตลาดน้อย และบ้านข้าวมืดตามแนวคลองผดุงเกษม ทั้งนี้ ภูมิภูมิ มหาตมะ (2558) อ้างถึงถึง จดหมายเหตุการณอนุรักษกรุงรัตนโกสินทร์ (2525) สภาพการค้าริมคลองผดุงเกษมในย่านตลาดน้อย บริเวณสะพานพิทยเสถียรไว้ว่า “คลองผดุงกรุง

เกษมได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณริมคลองเป็นตลาดสินค้าประเภทต่าง ๆ และโรงสี มีเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาจอดอยู่ตามริมคลองเป็นระยะ ถัดไปจนถึงสะพานพิทยเสถียรมีสินค้าประเภทโอ่ง กระจ่าง ที่ผลิตในประเทศและมาจากประเทศจีน และมีโรงสี โรงน้ำแข็ง โกดังสินค้าต่าง ๆ ตั้งรายสองฟากคลองไปจนจรดแม่น้ำเจ้าพระยา”

นอกเหนือจากการตัดถนนเจริญกรุงและขุดคลองผดุงเกษมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้โปรดเกล้าให้มีการสร้างตึกแถวริมถนนในย่านตลาดน้อยและบริเวณใกล้เคียง เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและค้าขาย จนตลอดสองฝั่งถนนนั้นเต็มไปด้วยร้านขายของต่าง ๆ และต่อมาถนนเหล่านั้นได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของการขนส่งและส่งผลต่อการพัฒนาและการขยายตัวของย่านตลาดน้อยและย่านการค้าบริเวณใกล้เคียง และถนนเหล่านี้ยังตัดผ่านตรอกซอกซอยต่าง ๆ ทำให้พื้นที่เชื่อมถึงกันได้ ทั้งการเดินทางของคนในย่านและการขนส่งสินค้าจากริมน้ำขึ้นสู่ตลาดบก โดยช่วงนั้นย่านตลาดน้อยมีถนนทรงวาดเป็นถนนสายสำคัญ เนื่องจากเป็นถนนที่เลียบบไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของโกดังสินค้า

การค้าภายในย่านตลาดน้อยสมัยนั้น ชาวจีนฮกเกี้ยนคงมีบทบาทสำคัญ โดยหลวงอภัยวานิช (สอน) หรือบุตรชายของพระอภัยวานิชได้ริเริ่มธุรกิจปลูกสร้างตึกแถว โรงเรือน และตลาดให้เช่า ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ตลาดเจ้าสัวสอน” โดยตลาดเจ้าสัวสอนนั้น ได้รับความนิยมจากชาวบ้านพอสมควร ต่อมาได้มีตลาดสดเปิดขึ้นมาเพื่อแข่งขันทางธุรกิจเพิ่มขึ้นในบริเวณใกล้เคียงเพิ่มขึ้นอีก 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดเจ้าสัวเท่งมีเจ้าของ คือ พระเจริญราชชน ตลาดพระยาเดโชมีเจ้าของ คือ เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค, 2394-2452) และตลาดเจ๊กปิ่นมีเจ้าของ คือ นายปิ่น ซึ่งเป็นต้นตระกูล “จันทระกุล” โดยในตลาดที่กล่าวมานี้ เป็นตลาดที่อยู่ในย่านตลาดน้อย โดยตลาดที่ชาวบ้านให้ความนิยมมากที่สุดและประสบความสำเร็จที่สุด คือ ตลาดเจ๊กปิ่น

รวมถึงเกิดการร่วมลงทุนระหว่างพ่อค้าชาวไทยกับพ่อค้าชาวจีนในการก่อตั้งธุรกิจต่าง ๆ ขึ้น เมื่อธุรกิจการค้าภายในย่านสำเพ็งและตลาดน้อยเจริญรุ่งเรืองจนถึงขีดสุด จึงได้มีเจ้าสัวที่ได้ผันตัวมาทำธุรกิจทางด้านการเงิน คือ ธุรกิจธนาคาร โดยธนาคารแรกที่ก่อตั้งในย่านตลาดน้อย คือ ธนาคารสยามกัมมาจล ทุนจำกัด ที่ได้ก่อตั้งสำนักงานใหญ่ในย่านตลาดน้อย และยังคงดำรงกิจการอยู่จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) ซึ่งก็คือ ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาตลาดน้อย และนายโกศล ฮุนตระกูล (ฮุนกิมฮวด) ได้ร่วมทุนกับพ่อค้าชาวจีนระดับเจ้าสัวก่อตั้ง บริษัทเรือเมล์สยามและธนาคารบางกอกซิติ้ ขึ้นในย่านตลาดน้อยอีกแห่ง

ภาพที่ 13 วัดพระแม่มารีย์ประคำ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2567)

สนธิสัญญาเบาว์ริงและสนธิสัญญาต่าง ๆ ในช่วงสมัย ถือได้ว่าเป็นจุดสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย เนื่องจากต้องการยกเลิกการผูกขาดทางการค้า และเอื้อให้ชาวต่างชาติได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสยามประเทศ ส่งผลให้พ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามาทำการค้าและธุรกิจต่าง ๆ มากขึ้น และชาวจีนต่างใช้โอกาสนี้ในการแสวงหาประโยชน์ต่าง ๆ โดยการเข้าเป็นหุ้นส่วนกับต่างชาติ จนชาวจีนส่วนหนึ่งได้รับความเชื่อและอิทธิพลจากชาติตะวันตก โดยการหันไปนับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก หรือคริสตัง โดยจำนวนของชาวคริสตังได้ขยายตัวออกไปเป็นวงกว้าง มีศูนย์กลางเป็นวัดกาลหว่าร์ที่ได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าชาวคริสตังจีน จากการขยายตัวของศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในช่วงนี้นำไปสู่การสร้าง วัดกาลหว่าร์หลังที่สามขึ้นในปี พ.ศ. 2440 คือ โบสถ์ที่ปรากฏในปัจจุบัน และต่อมาได้เกิดการต่อต้านศาสนาคริสต์ขึ้นจากพวกอั้งยี่และปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองกับประเทศฝรั่งเศส ทำให้การขยายตัวของศาสนาคริสต์ในย่านชุมชนตลาดน้อยต้องหยุดชะงักลง

เมื่อมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก จึงเกิดการตั้งสมาคมเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน อยู่บริเวณถนนทรงวาดและย่านสำเพ็ง และการตั้งสมาคมต่าง ๆ นั้นอยู่ในพื้นที่ย่านการค้าชาวจีน ทำให้เกิดการรวมตัวของพ่อค้าชาวจีนและนักธุรกิจต่าง ๆ ทำให้เกิดธุรกิจ

บริการและอำนวยความสะดวกขึ้นในพื้นที่อย่างมากมาย เช่น โรงแรม ร้านอาหาร รวมถึงสถาน
 เจริญมย์ หรือโรงโสมถณีขึ้น โดยสถานที่เหล่านี้จะมีสัญลักษณ์ คือ การแขวนโคมเขียวไว้หน้าบ้าน

3) ชุมชนย่านตลาดน้อยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2461 - พ.ศ. 2515)

ระยะเวลาช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457 - พ.ศ. 2461) ประเทศจีนมีการเผยแพร่
 อดุมการณในการปฏิวัติประเทศ ส่งผลให้ชาวจีนที่อยู่ในประเทศไทยเกิดความรู้สึกต่อชาตินิยมจีน
 อย่างกว้างขวาง ส่งผลให้มีการก่อตั้งโรงเรียนจีนในกรุงเทพฯเป็นจำนวนมากเพื่อให้บุตรหลานชาวจีนที่
 เกิดในประเทศไทยนั้นได้เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมจีน โดยในย่านตลาดน้อยมี โรงเรียนเผยอิง อยู่
 บริเวณถนนทรงวาดในปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) และโรงเรียนบุงก๋วย หรือโรงเรียนกุหลาบวิทยาในปัจจุบัน
 (พ.ศ. 2566)

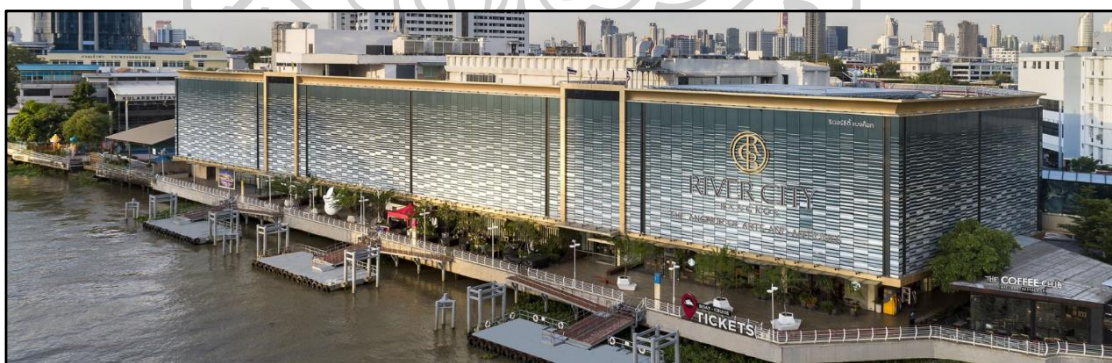
โรงเรียนบุงก๋วย เป็นโรงเรียนจีนที่มีชาวฝรั่งเศสเป็นผู้บริหาร จึงมีมาตรฐานการเรียนการสอน
 แบบตะวันตก ดังนั้นในสถานการณ์ที่เกิดการต่อต้านของรัฐบาลที่มีต่อการเรียนการสอนภาษาจีนใน
 ขณะนั้น โรงเรียนบุงก๋วยจึงสามารถดำเนินการเรียนการสอนได้ และต่อมาโรงเรียนแห่งนี้ได้
 เปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนการสอนเป็นโรงเรียนคาทอลิก เนื่องจากโรงเรียนคาทอลิกได้รับความนิยม
 นิยม ส่วนการเรียนการสอนภาษาจีนลดลง เนื่องจากไม่ได้รับความนิยม และเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียน
 กุหลาบวิทยา” ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) ส่วนด้านการค้าขายนั้นย่านทรงวาด สำเพ็ง เยาวราช ตลาด
 น้อย มีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านการนำเข้าและส่งออกสินค้า
 ระหว่างประเทศ

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น (พ.ศ. 2482 - พ.ศ. 2488) การค้าขาย และเศรษฐกิจทั้งใน
 ประเทศและนอกประเทศเกิดการหยุดชะงัก เนื่องจากภาวะสงคราม มีเพียงบางธุรกิจเท่านั้นที่
 สามารถดำเนินต่อไปได้ท่ามกลางภาวะสงครามนี้ ซึ่งส่วนมากเป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน
 แต่ย่านชุมชนตลาดน้อยกลับมีธุรกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนเพิ่มขึ้น คือ ธุรกิจเซียงกง
 หรือการค้าขายเหล็กและอะไหล่ ดังนั้นปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) จะพบได้ว่า พื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมี
 ร่องรอยของการเป็นที่ตั้งของโรงเหล็ก โรงกลึง โรงทำสมอ เป็นจำนวนมาก และภายหลังจาก
 สงครามโลกครั้งที่ 2 มียานพาหนะและยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ที่เหล่าทหารต่างชาติทิ้งไว้ นั้น ได้สร้างกำไร
 ให้กับพ่อค้าทั้งชาวจีนและชาวไทยในย่านตลาดน้อยเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ย่านตลาดน้อยกลายเป็น
 แหล่งรับซื้ออะไหล่เก่า และเรือใหญ่ที่เข้ามาจากต่างประเทศก็มักจะนำชิ้นส่วนอะไหล่เก่าที่เหลือทิ้ง
 จากการซ่อมบำรุงมาขายยังชุมชนตลาดน้อย ดังนั้นย่านตลาดน้อยจึงได้รับความนิยมจากผู้คนที่

ต้องการสินค้าประเภทนี้ บริเวณเชียงกงจึงเป็นที่รู้จักอย่างดีในฐานะเป็นย่านการค้าและตีเหล็กเก่าแก่ของกรุงเทพมหานคร โดยคำว่า เชียงกงนั้นมาจากร้านตีเหล็กต่าง ๆ นั้นตั้งอยู่ใกล้กับศาลเจ้าเชียงกง ซึ่งเป็นศาลเจ้าของชาวจีนฮกเกี้ยน ที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนตลาดน้อย และมีการก่อตั้งโรงเรียนการช่างสตรีขึ้น โดย ลออ หลิมเซ่งท่าย ได้มีการมอบที่ดินและบ้านพักอาศัยบริเวณตรอกศาลเจ้าโรงเกือกให้แก่กระทรวงศึกษาธิการเพื่อสร้างโรงเรียนเอกชน คือ โรงเรียนการช่างสตรี ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็นวิทยาลัยอาชีวศึกษาเอี่ยมลออ

4) ชุมชนย่านตลาดน้อยยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2515 - พ.ศ. 2566 (ปัจจุบัน))

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนตลาดน้อยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งกรุงเทพมหานครได้มีการขยายตัวขึ้น มีการสร้างตึกขึ้นมาแทนชุมชนที่เรื้อนไม่ ทำให้ผู้ที่เคยอยู่อาศัยส่วนหนึ่งออกไปยังย่านชุมชนใหม่ที่เกิดจากการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร และรัฐบาลได้ดำเนินการจัดรูปแบบการบริหารและการปกครองของกรุงเทพมหานครใหม่ในปี 2515 ทำให้ชุมชนตลาดน้อยมีฐานะเป็นแขวงหนึ่งของเขตสัมพันธวงศ์ และมีการสร้างที่ว่าการเขตสัมพันธวงศ์ขึ้น มีลักษณะเป็นอาคารสมัยใหม่ 5 ชั้น และต่อมาชุมชนเริ่มมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น มีความเจริญทางวัตถุและความทันสมัยเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงมีอาคารสมัยใหม่ถูกสร้างขึ้นในย่านตลาดน้อย เช่น ศูนย์การค้าริเวอร์ซิตี อาคารกาลหวัร์ แพลตธรรมนันท์ และแพลตทรีพีย์สิน ฯลฯ

ภาพที่ 14 อาคารริเวอร์ซิตี
(ที่มา : Rivercitybangkok, 2562)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนตลาดน้อยแห่งนี้ยังคงมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังมีคุณค่าหลงเหลืออยู่ ทั้งรูปแบบของสถาปัตยกรรม ความหลากหลายของเชื้อชาติ ประเพณีและวัฒนธรรม วังสังคัม และวิถีชีวิต รวมเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การรักษาไว้ ปัจจุบันตลาดน้อยกลายเป็น

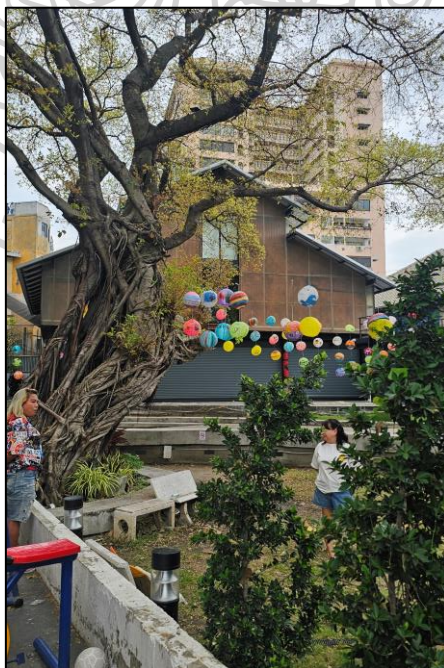
พื้นที่ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หากแต่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่หลงเหลือในปัจจุบันนั้นยังเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แท้จริงของพื้นที่หรือไม่ และการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาส่งผลอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้สนใจที่จะทำการศึกษาเพื่อที่จะรักษาคุณค่าของพื้นที่และร่วมกันอนุรักษ์สืบไป

4.3 นโยบายและโครงการพัฒนา

ชุมชนตลาดน้อย ถือว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานของกรุงเทพมหานคร จนได้ชื่อว่าเป็น 1 ในย่านเมืองเก่ากรุงเทพมหานคร ดังนั้นจึงมีนโยบายพัฒนาต่าง ๆ เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ เพื่อฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยให้กลับมาคึกคักดังในอดีต ทั้งนโยบายระดับย่านและนโยบายระดับพื้นที่ ดังนี้

1) โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูย่านตลาดน้อยและพื้นที่ต่อเนื่อง

ดำเนินการร่วมกันระหว่างสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานครและสถาบันอาศรมศิลป์ เมื่อปี 2558 มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยังอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อยและพื้นที่โดยรอบ และเป้าหมายในการจัดทำแผนแม่บท รายละเอียดโครงการและพื้นที่นำร่อง โดยมีการดำเนินการไปบ้างแล้วในบางส่วน เช่น การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณทำน้ำภาณูรังษี และการปรับปรุงภูมิทัศน์สวนศิลป์ ป่วย อิงภากรณ์

ภาพที่ 15 อาคารพิพิธบ้านจิ้น บริเวณสวน ป่วย อิงภากรณ์
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

2) นโยบายเมืองสร้างสรรค์ย่านเจริญกรุงและพื้นที่ต่อเนื่อง

ดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-11 มีนโยบายให้พัฒนาย่านสร้างสรรค์ในเขตบางรักและพื้นที่ต่อเนื่อง โดยมีจุดเริ่มต้น จากการย้ายศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบมาไว้ยังไปรษณีย์กลางบางรัก ซึ่งเป็นอาคารทรงคุณค่าในเขตบางรักและตลาดน้อยเป็นหนึ่งในพื้นที่ต่อเนื่องของย่านบางรัก โครงการสร้างสรรค์เจริญกรุง ที่มีนโยบายให้ย่านบางรักและพื้นที่ต่อเนื่อง กลายเป็นต้นแบบของย่านพัฒนาสร้างสรรค์ มีการเปิดโอกาสให้ภาคเอกชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นจุดเริ่มต้นของเทศกาลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะเข้ามาจัดงานในพื้นที่จนได้รับความนิยมจากผู้คนที่สนใจงานศิลปะเป็นจำนวนมากและมีกระแสไปทั่วโลกออนไลน์ เช่น งานเทศกาล Bangkok Design Week ที่จัดขึ้นตั้งแต่ปี 2562 จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 16 นิทรรศกาล Bangkok Design Week ณ ศาลาสน์ ไซว เฮง ไถ่
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2563)

บทที่ 5

พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร

การศึกษาพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม จำเป็นต้องศึกษาและวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ศึกษาอย่างละเอียด วิเคราะห์ปัจจัยส่งผลต่อย่านชุมชนตลาดน้อย โดยใช้ข้อมูลประวัติศาสตร์ในพื้นที่ การตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมในพื้นที่ รูปแบบสถาปัตยกรรมและการวางผัง รวมถึงโครงข่ายการคมนาคมในพื้นที่ และยังศึกษาลักษณะด้านเศรษฐกิจ และสังคม รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ประเภทสินค้าและบริการที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ด้านสังคมและวิถีชีวิต ศึกษาในเรื่อง ศาสนา เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ความเชื่อ ประเพณี การประกอบอาชีพและวิถีชีวิต เพื่อนำมาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม โดยแบ่งเกณฑ์การวิเคราะห์ออกเป็น 3 ช่วงเวลา อ้างอิงจากประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ศึกษา ดังนี้

ยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398) อ้างอิงจากช่วงเวลาการตั้งชุมชนในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนเกิดการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง

ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2515) อ้างอิงจากช่วงเวลาที่มีความรุ่งเรืองในด้านการค้าขายของย่านชุมชนตลาดน้อยมากที่สุด (หลังเกิดขึ้นของสนธิสัญญาเบาว์ริง) จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุด

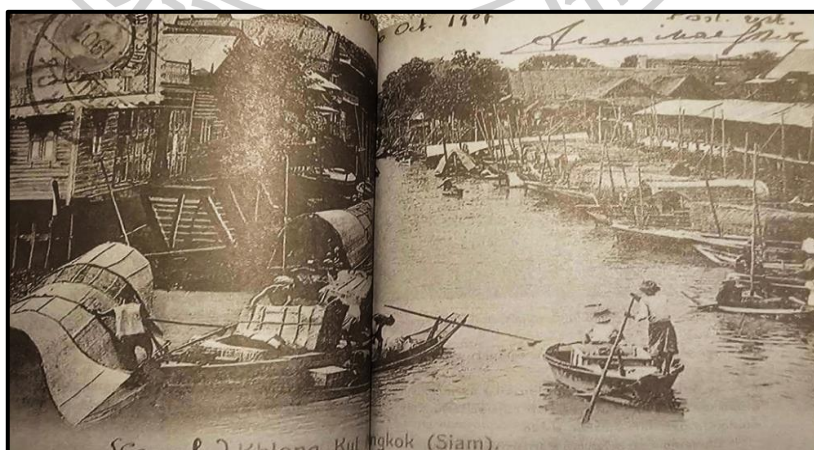
ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2515 - ปัจจุบัน) อ้างอิงจากช่วงเวลาที่มีความเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคเริ่มต้นของการเข้ามาของเทคโนโลยีจนถึงปัจจุบัน

5.1. พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยช่วงที่ 1 ยุคแรกชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398)

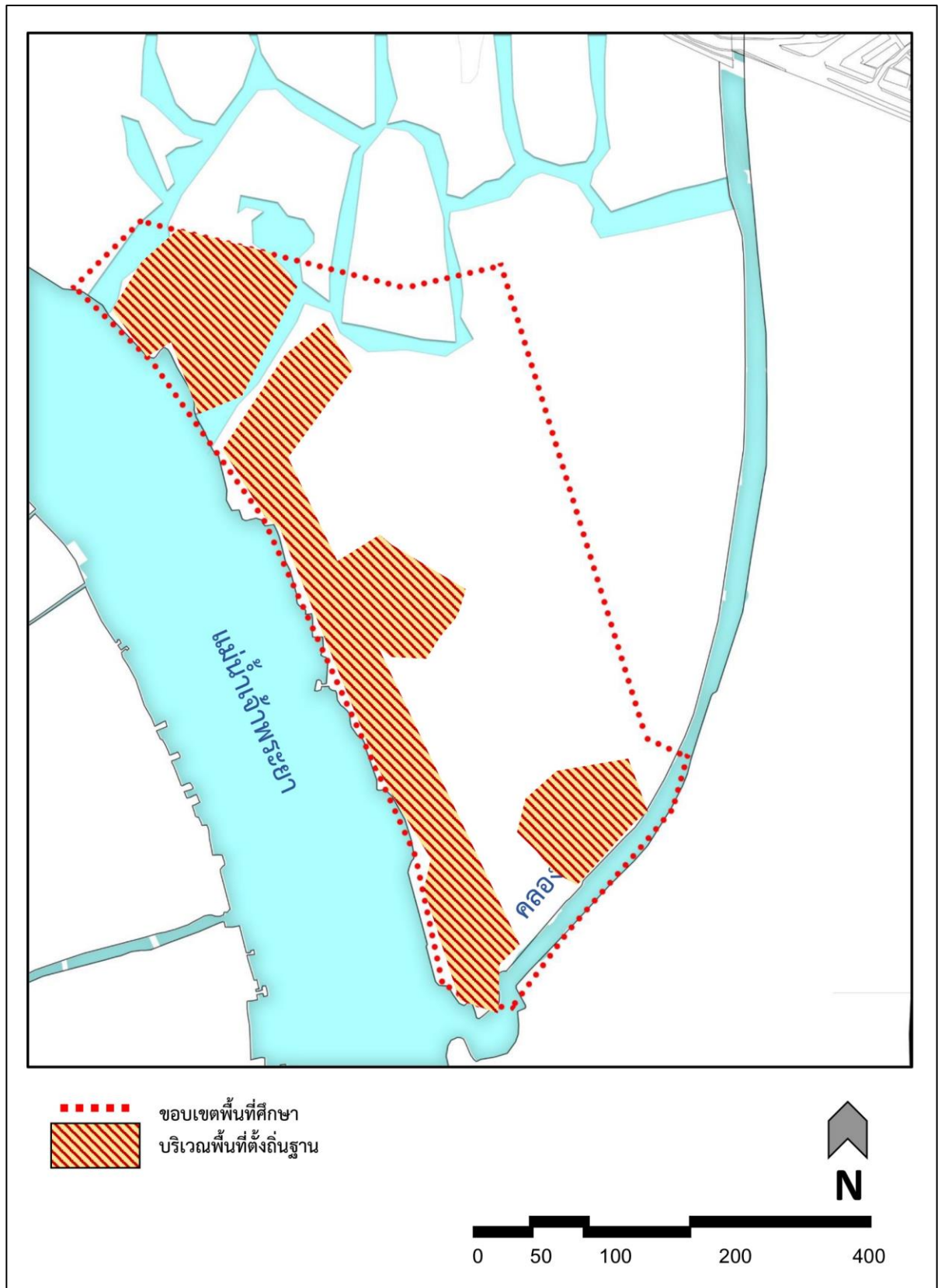
5.1.1 ลักษณะทางกายภาพยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย

1) การตั้งถิ่นฐาน

ในช่วงแรกที่ปรากฏการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อย เกิดขึ้นเมื่อสมัยปลายของยุคกรุงศรีอยุธยา เริ่มมาจากการสถาปนาราชธานีแห่งใหม่โดยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นามว่า กรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดเกล้าให้ย้ายชาวจีนที่เดิมเคยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่กรุงธนบุรีให้มาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณย่านสำเพ็ง จากนั้นได้เกิดการขยายตัวลงมาทางใต้ตลอดช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เกิดเป็นชุมชนใหม่ชื่อว่าตลาดน้อย นอกจากนี้ยังได้มีกลุ่มชาวจีนได้อพยพลี้ภัยภิกขภัยและความไม่สงบทางตอนใต้ของจีนเข้ามายังชุมชนตลาดน้อยในช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สาเหตุที่ชาวจีนอพยพเข้ามายังชุมชนตลาดน้อยนั้น เนื่องจากมีความสัมพันธ์อันดีกับทางราชสำนักและการค้ามาตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา และรัฐบาลสยามในสมัยนั้นก็มียุทธศาสตร์สนับสนุนในการอพยพของชาวจีน เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเฉพาะแรงงานสำหรับการก่อสร้างและเกษตรกรรม (ศุภรัตน์, 2534) ทำให้ต่อมาชาวจีนบางกลุ่มเลือกที่จะตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณย่านชุมชนตลาดน้อยแห่งนี้ โดยลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นการตั้งถิ่นฐานริมฝั่งคลองและแม่น้ำ (Ribbon Settlement) อยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นส่วนมาก การดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนตลาดน้อยจึงมีความผูกพันกับสายน้ำ แม่น้ำและคลองถือเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ทั้งใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค การเกษตรและการค้าขายในยุคสมัยนั้น

ภาพที่ 17 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมคลองผดุงเกษม (ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ช่วงสมัยรัชกาลที่4)

ภาพที่ 18 สรุปลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานในยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

2) รูปแบบสถาปัตยกรรมและการวางผัง

ลักษณะสถาปัตยกรรมและรูปแบบอาคารในช่วงนี้จะมีการตั้งบ้านเรือนแบบเกาะกลุ่มกันตามเชื้อชาติ ศาสนา และความเชื่อของกลุ่มคนที่มีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกัน โดยจะเป็นที่อยู่อาศัยแบบถาวร เป็นบ้านพักอาศัยของขุนนาง เสนาบดีต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดการอยู่ร่วมกันของบริวารและทาสเป็นจำนวนมาก มีการสร้างที่พักอาศัยเกิดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับเจ้านายและด้วยเป็นพื้นที่ชุมชนริมน้ำ มีเส้นทางสัญจรสะดวก ส่งผลให้มีพ่อค้าแม่ค้าจากต่างถิ่นเข้ามาค้าขายในพื้นที่เกิดการตั้งที่อยู่อาศัยชั่วคราวขึ้น หรืออาศัยตามเรือนแพ เรือประทุนที่ขนส่งสินค้าเข้ามาค้าขายในพื้นที่ และเริ่มมีพ่อค้าชาวจีนมาทำการค้าขายเกิดการขยายกิจการมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกรูปแบบสถาปัตยกรรมชัดเจนระหว่างชาวไทยกับชาวจีน โดยลักษณะบ้านชาวไทยจะสร้างด้วยไม้ ยกสูงมีใต้ถุน มุงหลังคาด้วยฟาง ส่วนบ้านของชาวจีนจะเป็นบ้านแถว ตัวอาคารก่อด้วยปูน มุงด้วยหลังคาจีนและกลุ่มอาคารบ้านชาวจีนส่วนใหญ่มักตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำ คลอง เพื่อให้สะดวกต่อการค้าขายและการขนส่งสินค้า ซึ่งในยุคสมัยนี้การคมนาคมทางน้ำได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จึงมีหนึ่งสิ่งปลูกสร้างของอาคารที่อยู่ริมน้ำที่ขาดไม่ได้ คือ ท่าน้ำ โดยอาคารเกือบทุกหลังที่อยู่บริเวณริมแม่น้ำ คลอง มีการสร้างท่าน้ำไว้หน้าบ้านเพื่อความสะดวกในการเดินทางและขนส่งสินค้า

กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน คือ กลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามายังตั้งรกรากยังชุมชนตลาดน้อยมากที่สุด ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยชุมชนชาวจีนฮกเกี้ยนได้มีการสร้าง “ศาลเจ้าโจวซือกง” ในปี 2547 เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจีนฮกเกี้ยน

กลุ่มชาวจีนฮากกาได้มีการอัญเชิญองค์เจ้าพ่อฮั่นหวาง มาประดิษฐานและบูรณะ “ศาลเจ้าโรงเกือก” ในราว ๆ พ.ศ. 2332 และถูกสร้างขึ้นใหม่ซึ่งเป็นหลักฐานที่ปรากฏจนถึงปัจจุบันในปี 2431

มีการสร้าง “คฤหาสน์โชวเฮงไถ่” ในช่วงพ.ศ. 2356 - พ.ศ. 2392 โดยพระอภัยวานิช หรือเจ้าสัวจาด เป็นนายอากรรั้งนงชาวจีนฮกเกี้ยน โดยลักษณะเป็นหมู่อาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนโบราณ สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมสมัยราชวงศ์ชิงซึ่งประกอบด้วยอาคารประธาน 1 หลังและอาคารบริวาร 3 หลัง มีการวางผังโดยใช้แกนแนวตั้งและแนวนอน โดยอาคารประธานวางอยู่บริเวณแกนแนวนอนและอาคารบริวารวางตามแกนแนวตั้ง และมีอาคารตรงข้ามกับอาคารประธานอีกหนึ่งหลัง เกิดพื้นที่ลานเปิดโล่งตรงกลางบ้านเป็นลานหินกว้าง โดยรูปแบบการก่อสร้างอาคารเป็นลักษณะอาคารปูนและอาคารไม้ผสมผสานกัน มีทั้งหมด 2 ชั้น พื้นชานยกระดับแบบเรือนไทยโบราณ พื้นในอาคารปูด้วยไม้สักทอง ชั้นล่างเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน ส่วนชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ หลังคาแอ่นโค้งตามรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน หลังคาและหน้าจั่วอาคารประธานแอ่นโค้งแบบหางนกยูงแอ่นประดับ

ด้วยปูนปั้นลวดลายอ่อนช้อย ส่วนอาคารบริวารมีหน้าจั่วแบบโค้งมนตามแบบสถาปัตยกรรมจีน หลังคาถูกปูด้วยกระเบื้องดินเผา ประตูด้านหน้าเป็นซุ้มประตูสีแดงเขียนภาพลวดลายแบบจีน มีโคมเตี้ยตั้งเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงสถาปัตยกรรมศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าของบ้าน

ภาพที่ 19 ศาลาสนับทึบ
(ที่มา : สังวาล จิระศักดิ์ นันทิยา, 2566)

กลุ่มชาวโปรตุเกสและชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกได้ก่อตั้ง “วัดกาลหวาร์” ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2348 เพื่อเป็นศูนย์กลางศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

3) การใช้ประโยชน์พื้นที่

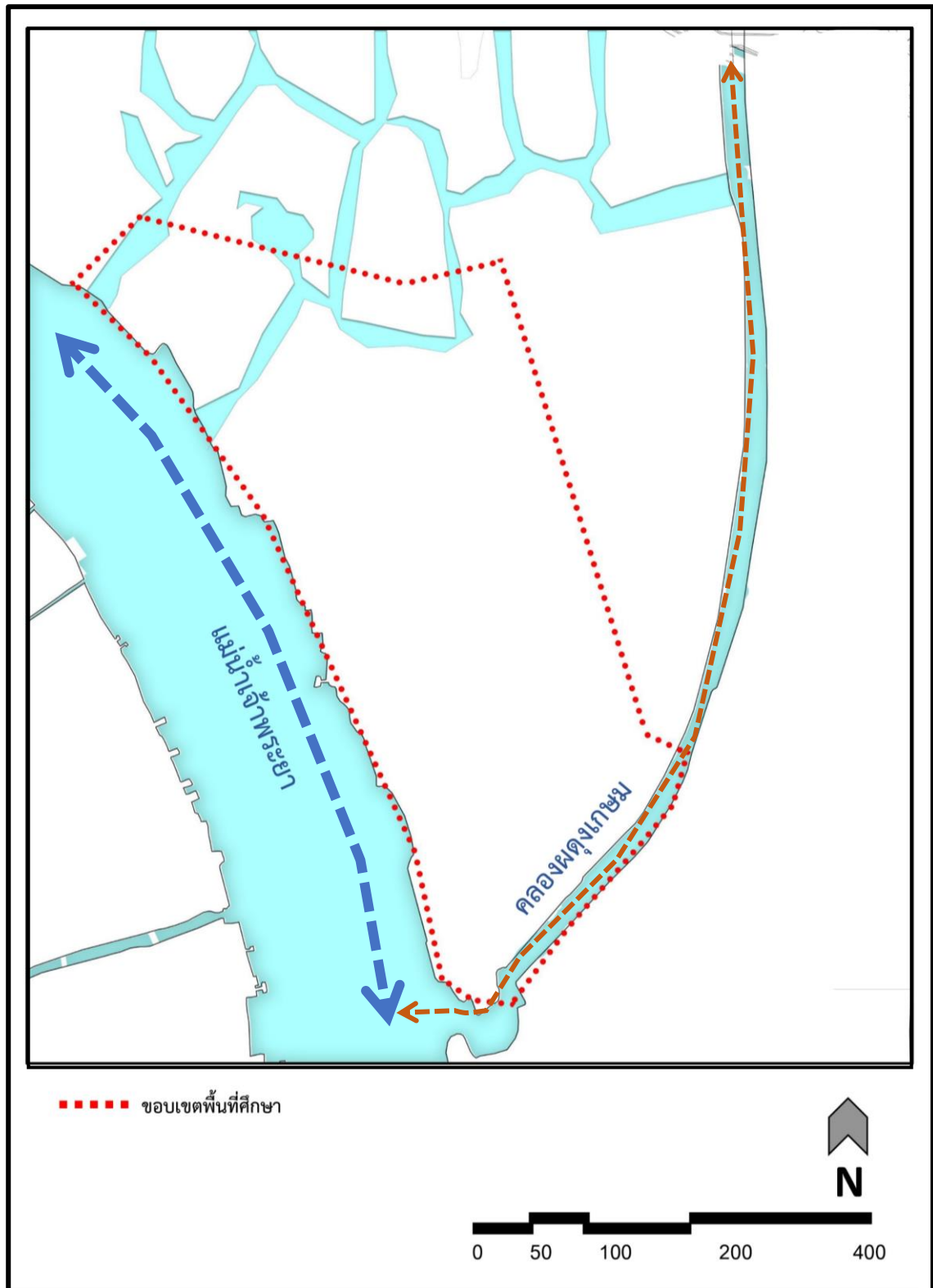
ในยุคสมัยนี้ยังไม่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลากหลายมากนัก ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ใช้เพื่อการอยู่อาศัยและพาณิชยกรรม พื้นที่ด้านในถัดไปยังคงเป็นพื้นที่โล่ง จนเมื่อกลุ่มชาวจีน ชาวจีน ชาวโปรตุเกส รวมถึงชาวไทยจากต่างถิ่นเริ่มเข้ามาตั้งรกรากอยู่อาศัยในพื้นที่ ทำให้เริ่มเกิดความแน่น รวมถึงเมื่อผู้คนหลายเชื้อชาติเดินทางเข้ามา ก็นำพาศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีเข้ามาในพื้นที่อีกด้วย มีการสร้างศาสนสถานสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ ขึ้นในพื้นที่ เช่น วัด โบสถ์ ศาลเจ้า ฯลฯ เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามแต่ละความเชื่อของกลุ่มเชื้อชาติที่เข้ามาในพื้นที่ย่านตลาดน้อย

4) โครงการคมนาคม

ผู้คนในยุคสมัยนี้เดินทางสัญจรกันด้วยเส้นทางน้ำเป็นหลัก เนื่องจากในช่วงเวลานี้ยังไม่มี การสร้างเส้นทางสัญจรทางบกขึ้น โดยเส้นทางหลักที่ใช้สัญจร คือ แม่น้ำเจ้าพระยา พาหนะที่ใช้จะเป็น เรือขนาดใหญ่ อย่างเรือบรรทุกสินค้า เรือสำเภา ฯลฯ ที่เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าข้ามจังหวัด ต่างประเทศ ส่วนคลองที่มีขนาดเล็กลงมาจะเป็นเส้นทางที่ใช้เป็นการเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ของ ชาวบ้านเป็นหลัก ซึ่งใช้เรือขนาดเล็ก เช่น เรือแจว เรือพาย เรือประทุน ฯลฯ

ส่วนการเดินทางบนบก หรือพื้นที่บริเวณใกล้เคียงนั้น นิยมการเดินทางเท้าหรือใช้ม้าเป็นพาหนะ ในการเดินทาง ซึ่งผู้ที่มีฐานะจะนิยมใช้รถม้าในการเดินทางและเริ่มมีรถเจ๊กหรือรถลาก วิ่งจูงให้บริการ แต่ยังมีไม่มาก ลักษณะของถนนในยุคนี้สร้างด้วยดินอัดแน่นหรือปูอิฐเรียงตะแคง เมื่อมีฝนตกมาก ๆ ทำให้เกิดหลุมบ่อ การเดินทางบนบกจึงใช้เวลาเดินทางค่อนข้างนานและยังไม่สะดวกมากนัก

ภาพที่ 20 สรุปลักษณะทางคมนาคมทางน้ำที่เป็นเส้นทางหลักในยุคแรกๆของชุมชนตลาดน้อย
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

5.1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมยุคแรกของชุมชนย่านตลาดน้อย

รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในยุคเริ่มแรกของชุมชนตลาดน้อยส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการค้า เนื่องจากเป็นช่วงที่การค้าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองและเป็นช่วงที่ประเทศไทยในเวลานั้นมีการทำสนธิสัญญาเบอร์นี ที่ได้ยกเลิกการผูกขาดทางการค้ากับต่างประเทศ จึงเป็นช่องทางและโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามาดำเนินธุรกิจการนำเข้าและส่งออกสินค้าในประเทศไทย โดยเฉพาะชาวจีน ที่มีการค้าขายระหว่างเรือสำเภอด้วยกัน ทั้งเรือสำเภาที่เดินทางมาจากประเทศจีนเหมือนกัน และเรือสำเภาที่ค้าขายระหว่างไทยจีน ส่งผลให้บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่นั้นเป็นพื้นที่แหล่งการค้าที่สำคัญ เนื่องจากเป็นจุดจอดและจุดพักเรือสำเภาจีนที่เดินทางเข้ามาค้าขาย ทั้งชุมชนสำเพ็ง เยาวราช รวมถึงชุมชนตลาดน้อย

อีกทั้งเส้นทางคลองต่าง ๆ นั้นยังถูกใช้เป็นเส้นทางในการค้าขายสินค้า โดยสินค้าส่วนใหญ่มาจากเรือสำเภาจีนที่เข้ามาทอดสมอบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาและนำเรือแพเข้ามาล่องขายสินค้าต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก จนเกิดความคึกคักทางการค้าขึ้นในย่าน รวมถึงยังมีการขนส่งสินค้าไปขายยังตลาดบกภายในชุมชนอีกด้วย ทำให้ชุมชนตลาดน้อยถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานครในช่วงยุคสมัยนี้

1) ประเภทของสินค้าและบริการ

ในช่วงเวลานี้ประเทศไทยมีการส่งออกสินค้าที่เป็นผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว อ้อย ฯลฯ ที่ปลูกได้ภายในประเทศ และการหาของป่าจากชาวบ้านที่นำมาค้าขาย เช่น หนังสัตว์ งามา สัตว์ ไม้ชนิดต่าง ๆ ฯลฯ รวมถึงการนำเข้าสินค้าภายในประเทศจะเป็นการนำเข้าเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากแก้วและเหล็ก รวมถึงเครื่องชามต่าง ๆ โดยมีการแลกเปลี่ยนสินค้าผ่านศูนย์กลางการค้าอย่างชุมชนตลาดน้อย ทำให้พื้นที่ชุมชนตลาดน้อยทั้งริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษมนั้นมีร้านค้าเกิดขึ้นอย่างคึกคัก ทั้งร้านค้าริมฝั่งแม่น้ำ คลอง และเรือแพที่ล่องขายตามแม่น้ำลำคลอง โดยมีความหลากหลายของสินค้าไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์ เครื่องมือ ผลผลิตทางการเกษตร ร้านตัดเสื้อผ้า ฯลฯ

2) เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อและประเพณี

ชุมชนตลาดน้อยถือได้ว่าเป็นศูนย์รวมความหลากหลายของวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และศาสนาที่สำคัญในพื้นที่อยู่หลายแห่งที่ได้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงยุคเริ่มต้นของพื้นที่ โดยเห็นได้จาก กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางความเชื่อที่ได้สร้างศาสนสถานที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของกลุ่มคนที่มีความเชื่อแบบเดียวกัน เช่น ศาลเจ้าโรงเกือก ศาลเจ้าโจวซือกง โบสถ์กาลหว่าร์ วัดปทุมคงคา วัดอุภัย ราชบำรุง ฯลฯ แต่ด้วยสัดส่วนของประชาชนชาวจีนที่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อยได้รับอิทธิพลของชาวจีนทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี โดยเห็นได้จากรูปแบบที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน รวมถึงพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน

3) การประกอบอาชีพและวิถีชีวิต

ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อยส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ รวมถึงยังมีกลุ่มชาวโปรตุเกส ฝรั่งเศส ญวน โดยส่วนมากเป็นชนชั้นแรงงานที่ประกอบอาชีพใช้แรงงานและรับจ้างทั่วไป แต่คนบางกลุ่มก็มีความสามารถและทักษะในการค้าขาย ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นเจ้าของกิจการขึ้นมาได้ในภายหลัง โดยส่วนใหญ่คนในพื้นที่เป็นกลุ่มชาวจีน ซึ่งสามารถแยกได้เป็น 5 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มก็จะมี ความเชี่ยวชาญ ความสามารถและทักษะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่ม ได้แก่

- กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว ส่วนใหญ่ประกอบกิจการค้าขาย หรือเป็นกรรมกรใช้แรงงานในโรงสี
- กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน ประกอบอาชีพคล้ายคลึงกับชาวจีนแต้จิ๋วเช่นเดียวกัน
- กลุ่มชาวจีนไหหลำ ประกอบอาชีพที่ใช้แรงงานฝีมือในโรงเลื่อยและอยู่ต่อเรือ รวมถึงเป็นเกษตรกรและพ่อค้าหาบเร่
- กลุ่มชาวจีนกวางตุ้ง ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการช่าง และการก่อสร้าง
- กลุ่มชาวจีนฮากกา ประกอบอาชีพช่างฝีมือ เช่น ช่างไม้ ช่างตัดเสื้อ ช่างทำผมรวมถึงเป็นพ่อค้าหาบเร่และกรรมกรใช้แรงงาน
- กลุ่มชาวไทย ประกอบอาชีพรับราชการ ชนชั้นขุนนาง รวมถึงไพร่ทาสที่อยู่ในการดูแลของเจ้าขุนมูลนาย

โดยการดำรงชีวิตค่อนข้างมีการแบ่งชนชั้นจากการประกอบอาชีพและตำแหน่งหน้าที่การงาน โดยกลุ่มที่มีความร่ำรวยได้รับการยกย่องมากที่สุด คือ กลุ่มพ่อค้าที่มีกิจการเจริญรุ่งเรืองมีความร่ำรวย

รองลงมา คือ กลุ่มกิจการโรงเลื่อยและโรงสี ส่วนชนชั้นที่ถูกมองว่าเป็นชนชั้นล่างสุด คือ กลุ่มพ่อค้า หารบเร่ กลุ่มคนใช้แรงงาน กลุ่มผู้ให้บริการทั่วไป เช่น ช่างตัดผม คนลากรถ ฯลฯ แต่ด้านความสัมพันธ์ของคนที่อยู่อาศัยภายในชุมชนย่านตลาดน้อยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยเพราะการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ในนั้นมีกรรมกลุ่มในหมู่อาชีพเดียวกัน หรือรวมกลุ่มตามเชื้อชาติเดียวกัน เกิดเป็นความสนิทสนมและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยภาษาที่ใช้สื่อสารกันส่วนใหญ่ก็จะเป็นภาษาประจำถิ่นของตน

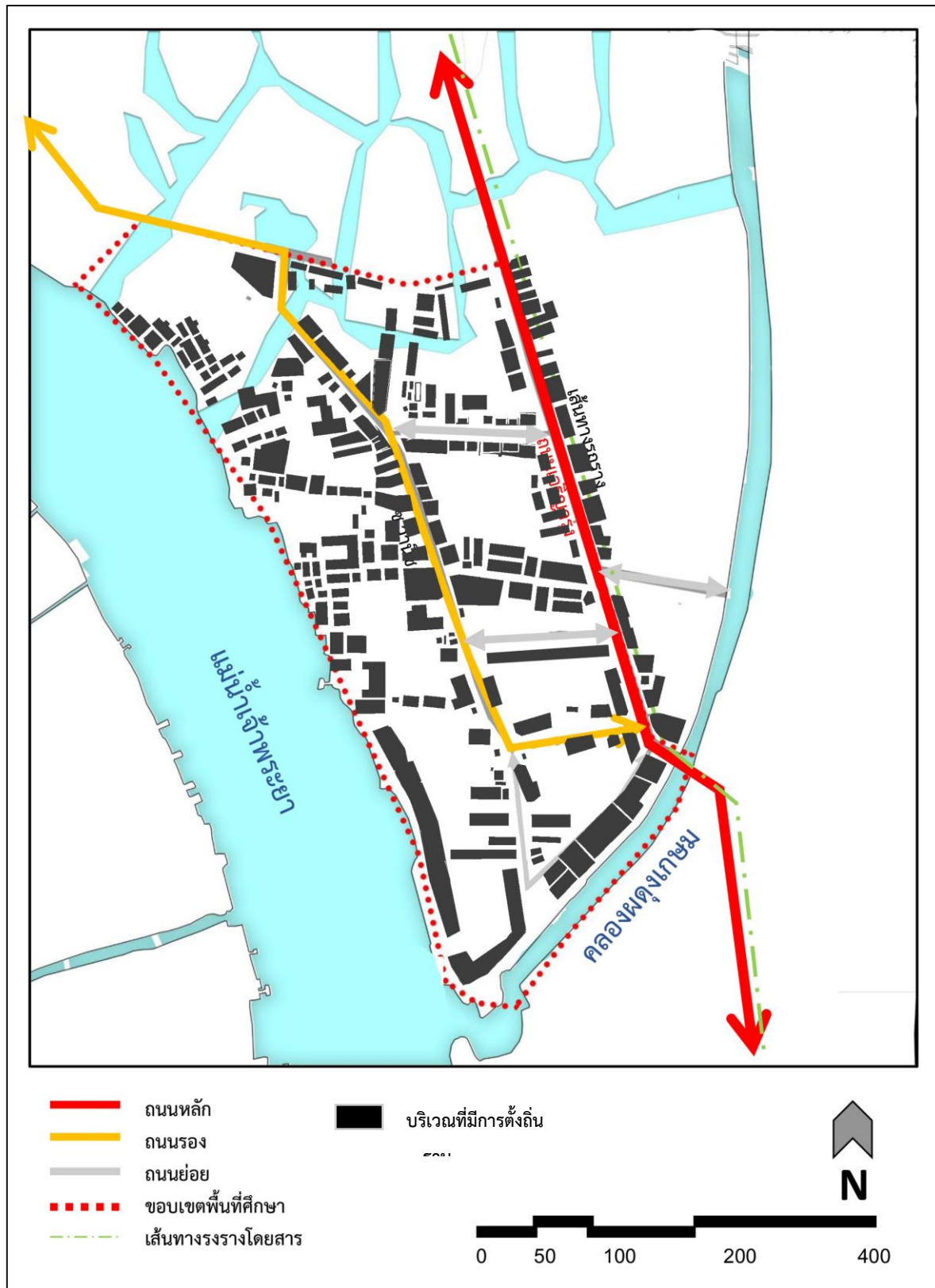
ในช่วงแรกของการอพยพของชาวจีนส่วนใหญ่ผู้ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจะเป็นเพศชาย ทำให้เกิดการแต่งงานกับหญิงชาวไทยที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก พื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมีทั้งชาวจีนแท้และชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยปะปนอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก

5.2 พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยช่วงที่ 2 ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2518)

5.2.1 ลักษณะทางกายภาพยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย

1) การตั้งถิ่นฐาน

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจการค้าและการขยายตัวของเมืองพร้อม ๆ กัน รัฐบาลมีนโยบายการพัฒนาประเทศ ทั้งการพัฒนาโครงข่ายเส้นทางสัญจรคมนาคม ทั้งทางบกและทางน้ำ แต่จะเน้นไปที่การพัฒนาเส้นทางสัญจรบนบกเป็นหลัก มีการตัดถนนหลายสายเกิดขึ้นจากการพัฒนา ชุมชนย่านตลาดน้อยจึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานแต่เดิมที่การตั้งถิ่นฐานริมฝั่งคลองและแม่น้ำ (Ribbon Settlement) มาเป็นการตั้งถิ่นฐานแนวยาวตามเส้นทางคมนาคม (Linear Settlement) เกิดการขยายตัวจากพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามายังพื้นที่ด้านในมากขึ้นโดยมีการตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นตามเส้นทางถนนที่ตัดใหม่ตามนโยบายการพัฒนาเมือง

ภาพที่ 21 สรุปพื้นที่ตั้งถิ่นฐานในยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย

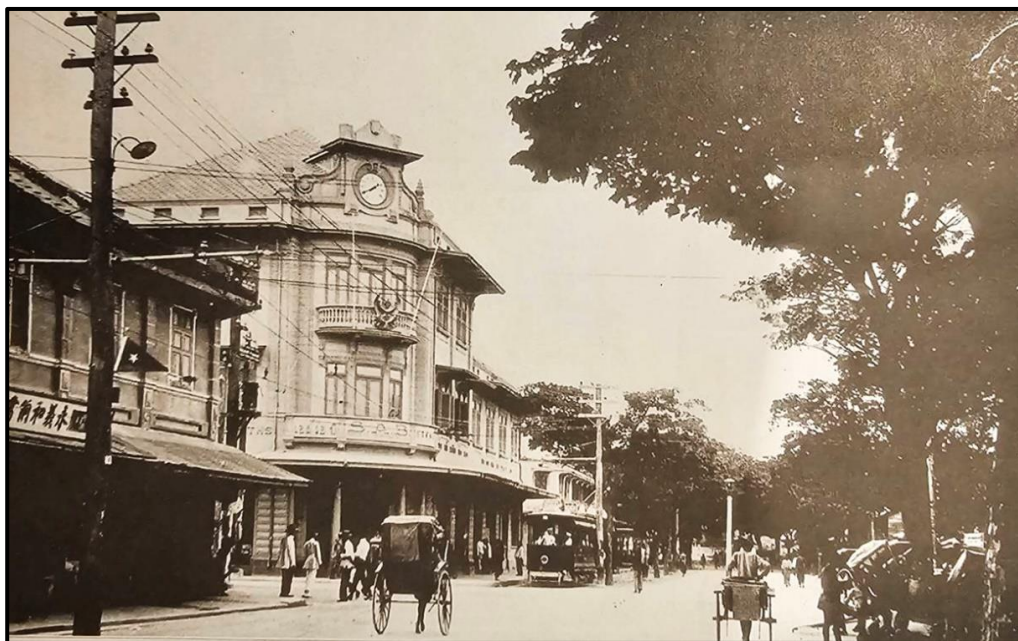
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

2) รูปแบบสถาปัตยกรรมและการวางผัง

เมื่อเข้าสู่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) มีการสร้างอาคารห้องแถวตามแนวถนนตัดใหม่ เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบสถาปัตยกรรมจากเดิมค่อนข้างมาก มีการสร้างอาคารให้เหมาะสมกับกิจกรรมในพื้นที่โดยพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อยที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจและการค้าขายนั้นได้สร้างอาคารที่มีความเหมาะสมแก่การค้าและการอยู่อาศัย ส่วนใหญ่เป็นอาคารชั้นเดียว สลับกับสองชั้น รูปแบบของอาคารมีความต่อเนื่องจากยุคแรก ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมจีนและสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบนีโอคลาสสิก แบ่งได้ออกเป็น 2 ช่วง คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2450 - พ.ศ. 2480 และ พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2515

พ.ศ. 2450 - พ.ศ. 2480 รูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าว ใช้ในการตกแต่งประตู หน้าต่าง ผนัง ส่วนประกอบของอาคาร ฯลฯ และเมื่อเข้าสู่รัชกาลที่ 6 มีการพัฒนาระบบโครงสร้างอาคารจากอาคารก่ออิฐฉาบปูนเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งทำให้สามารถเพิ่มความสูงและจำนวนชั้นของอาคารได้มากขึ้น แต่เดิมที่สามารถสร้างได้เพียง 2 ชั้น เป็นอาคารที่มีความสูง 3-4 ชั้น มีประตูกว้างขึ้น มีระเบียงด้านนอกที่ชั้น 2 และชั้น 3 มีการใช้คอนกรีตเสริมเหล็กก่อเป็นระเบียงที่ชั้นบนสุดที่เรียกว่าชั้นดาดฟ้า การประดับตกแต่งจะลดลงจากยุคแรกไปตามรูปแบบสมัยใหม่ (Modern) ที่กำลังได้รับความนิยม สังเกตได้จากลายตกแต่งที่เป็นเรขาคณิต แต่ยังมีลวดลายแบบนีโอคลาสสิกผสมอยู่ตามยอดหลังคา หน้าจั่วปูนปั้น นิยมทำเป็นประติมากรรมรูปถ้วยรางวัล โดยอาคารยุคนี้มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัด คือ ระเบียงประดับราวลูกกรงบริเวณชั้น 2 ขึ้นไป

พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2515 รูปแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์นได้รับความนิยมไปทั่วโลกเป็นอย่างมาก ส่งผลให้อาคารในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์น อาคารมีการตกแต่งที่เรียบง่าย อาคารที่อยู่ห้วมถนนจะได้รับการตกแต่งให้มีเอกลักษณ์โดดเด่นสะดุดตาเป็นพิเศษ เพื่อเป็นจุดหมายตา (Landmark) ให้กับพื้นที่

ภาพที่ 22 อาคารหิว่มบริเวณถนนเจริญกรุง
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไม่ระบุปี)

3) การใช้ประโยชน์พื้นที่

เมื่อมีจำนวนผู้อยู่อาศัยมากขึ้นในพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อย กิจกรรมการใช้ประโยชน์พื้นที่ก็เกิดความหลากหลายมากขึ้นกว่าเดิม โดยส่วนใหญ่ยังคงเป็นเพื่อการพาณิชย์กรรมและการอยู่อาศัย แต่ว่ามีร้านค้าและตลาดแห่งใหม่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เกิดการกระจายตัวของกิจกรรมจากเดิมที่กระจุกอยู่เพียงริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามายังพื้นที่ตามถนนเจริญกรุงและคลองผดุงเกษมมากขึ้น ส่วนศาสนสถานต่าง ๆ ที่เคยมีแต่เดิมมานั้นก็ยังคงดำรงอยู่ สะท้อนให้เห็นว่าในพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อยยังมีความหลากหลายของกลุ่มคนที่กระจายไปทั่วพื้นที่ในชุมชน

มีการสร้างป้อมปิดบังจانيกขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 บริเวณตอนใต้ของพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อย ปากคลองผดุงเกษมด้านใต้เพื่อป้องกันข้าศึกบริเวณนี้ ในปัจจุบัน (ปี 2566) ถูกได้รื้อถอนเป็นสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์

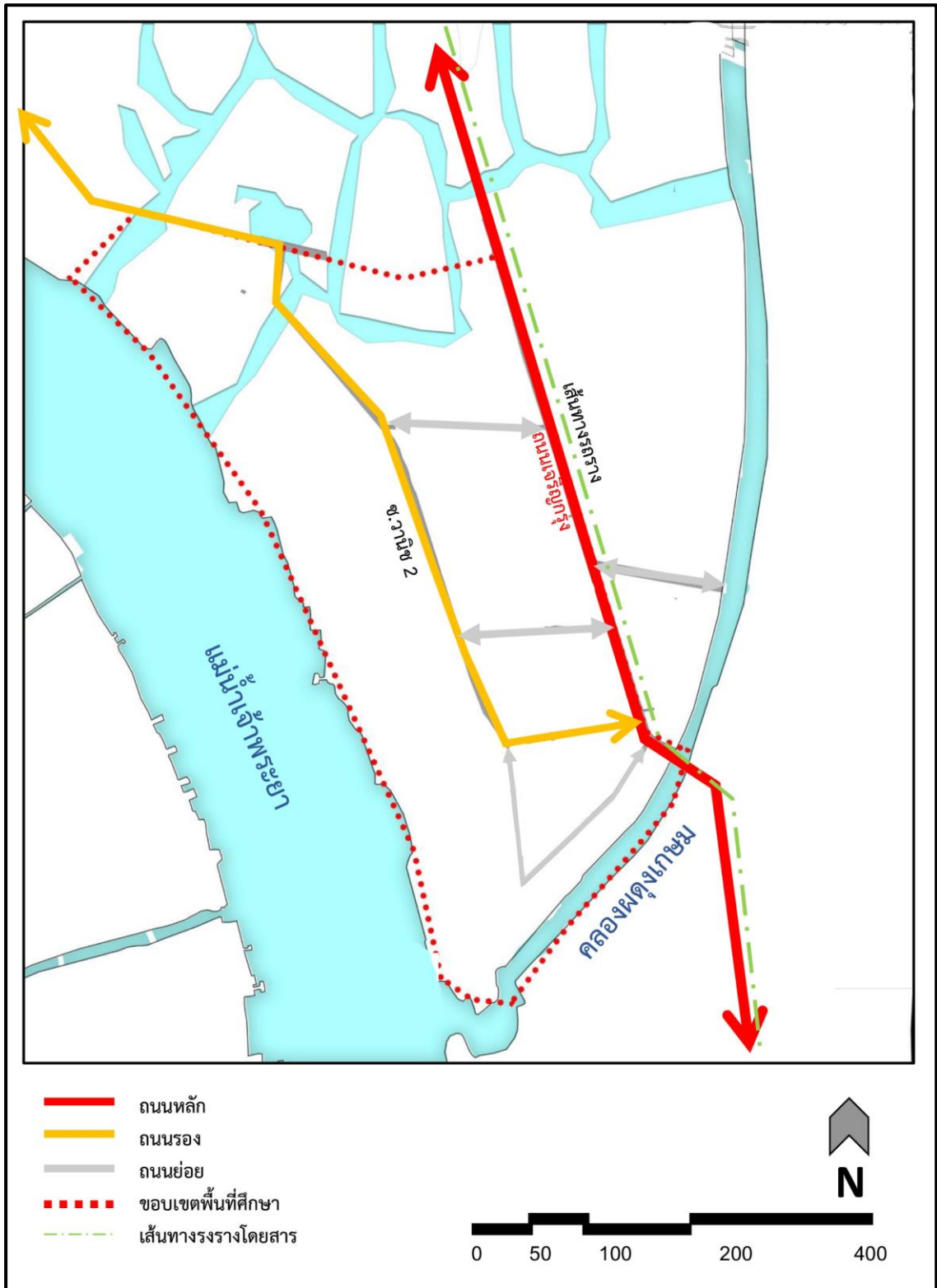
4) โครงการคมนาคม

รัฐบาลได้มีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก มีการตัดถนนและขุดคลองหลายสาย โดยสายสำคัญของพื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อย ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนทรงวาด และคลองผดุงเกษมได้เกิดเป็นเส้นทางสัญจรสำคัญขึ้นในสมัยนี้ แต่ในยุคสมัยนั้นเน้นไปที่การพัฒนาเส้นทางคมนาคมบนบกเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากรัฐบาลเล็งเห็นว่าการสัญจรบนบกมีความสะดวกสบายมากกว่า การสัญจรทางน้ำและยังสามารถเดินทางเชื่อมไปยังถนนสายอื่น ๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็วมากขึ้น โดยถนนเจริญกรุงที่ถือเป็นหัวใจสำคัญของกรุงเทพมหานครได้ผ่านมายังพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อย ทำให้พื้นที่โดยรอบถนนเจริญกรุงมีความคึกคักและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีการเดินทางโดยสารด้วยรถรางไฟฟ้า โดยสายแรกวิ่งจากศาลเจ้าพ่อหลักเมืองไปตามถนนเจริญกรุง ช่วงแรกรวมระยะทางทั้งสิ้น 6 กิโลเมตร ต่อมามีการพัฒนาร่างไปจนถึงถนนตกอีก 3 กิโลเมตร ถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของระบบขนส่งมวลชนในเมืองประเภทรถรางสายแรก ส่งผลให้ชุมชนย่านตลาดน้อยเกิดตัวเลือกในการเดินทางที่หลากหลายมากขึ้นจากเดิมที่มีเพียงรถม้าและเรือ

ภาพที่ 23 รถรางบริเวณถนนเจริญกรุง
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ไม่ระบุปี)

พ.ศ. 2453 มีการสร้างสถานีรถไฟกรุงเทพ (สถานีหัวลำโพง) เพื่อเป็นศูนย์กลางในการคมนาคมระหว่างกรุงเทพมหานครและพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยที่อยู่ห่างไกล ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางคมนาคมที่ใหญ่ที่สุดในสมัยนั้น ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ทำให้ได้รับประโยชน์เป็นอย่างมากทั้งในด้านการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อยที่มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น และการดึงดูดผู้คนภายนอกพื้นที่ให้เดินทางเข้ามาในพื้นที่อีกด้วย

ภาพที่ 24 สรุปลักษณะเส้นทางคมนาคมหลักในรุ่งเรืองทางการค้า
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

5.2.2 ลักษณะเศรษฐกิจและสังคมยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย

1) รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

อิทธิพลที่มีผลต่อเศรษฐกิจของย่านชุมชนตลาดน้อยเป็นอย่างมาก คือ การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจขึ้นในประเทศไทย ธุรกิจการค้าติดต่อซื้อขายกับต่างประเทศเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้พื้นที่ชุมชนย่านตลาดน้อยกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการนำเข้า-ส่งออกสินค้าที่มีความสำคัญของประเทศไทย โดยกิจกรรมส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นการค้าขายและพาณิชย์กรรมแต่เริ่มมีการขยายตัวออกไปในพื้นที่บริเวณต่อเนื่องอย่างกว้างขวาง มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษมหนาแน่นไปด้วยเรือสินค้านานาชนิด ทั้งเรือแพ เรือกำปั่น เรือใบ เรือสำเภา และเรือกลไฟที่เข้ามาทอดสมอค้าขายกันอย่างคึกคัก

กลุ่มชาวจีนยังคงเป็นนายทุนที่มีความสำคัญในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย มีการลงทุนทำธุรกิจปลูกตึกแถว โรงเรือน ร้านค้าและตลาดให้เช่า โดยตลาดที่ได้รับความนิยมนั้นได้แก่ “ตลาดเจ้าสัวสอน” และท่าเรือการค้าที่ได้รับความนิยม คือ “ท่าเรือโปเส็ง” ที่เป็นท่าเรือที่นำสินค้าประเภทสมุนไพรมาจากทางภาคใต้ของประเทศไทย และในภายหลังที่เกิดการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก กิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ได้มีการเคลื่อนตัวมายังบริเวณเส้นทางถนน เกิดการก่อตั้งบริษัท ห้างร้านขนาดใหญ่ ตลาดบก ร้านค้าและโรงงานมากมาย เช่น โรงงานน้ำแข็ง โรงงานน้ำมะเน็ดโซดา ร้านขายยาฮุนซุ่ยโห โรงเลื่อยมิสเตอร์หลุยส์ซาเวียร์ โรงสีข้าวมาแก้วร์จากประเทศเยอรมัน ฯลฯ รวมถึงบริเวณริมคลองผดุงเกษมก็ยังคงเกิดโรงงานขนาดเล็กตามฝั่งคลองอีกมากมาย เกิดตลาดผลไม้ขนาดใหญ่ที่เป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนผลไม้ทั้งในและนอกประเทศ อยู่บริเวณถนนนี้จึงสวัสดิ์ไปจนถึงแนวคลองผดุงเกษม

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการหยุดชะงักของเศรษฐกิจเกิดขึ้นแต่มีธุรกิจที่ได้ถือกำเนิดขึ้นและเป็นที่รุ่งเรืองขึ้นในย่านชุมชนตลาดน้อย คือ ธุรกิจเชียงกง เป็นธุรกิจการค้าอะไหล่เก่า ส่งผลให้ในปี 2451 “บริษัทแบงค์สยามกัมมาจลทุน จำกัด” หรือธนาคารไทยพาณิชย์ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) ได้มาตั้งสำนักงานที่ชุมชนย่านตลาดน้อยริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่ออำนวยความสะดวกทางการเงินให้แก่ลูกค้าโรงสี โรงงาน โรงเลื่อย โกดังเก็บของและบริษัทต่าง ๆ ที่มักตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากคู่แข่งอย่างธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ ธนาคารชาร์เตอร์เตอร์ และธนาคารอินโดจีน ก็มีทำเลที่ตั้งบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนย่านตลาดน้อยในเวลานี้ได้อย่างเด่นชัด

2) ประเภทสินค้าและบริการ

สินค้าและบริการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยในช่วงนี้ การขนส่งทางน้ำยังคงเป็นการคมนาคมที่มีความสำคัญที่สุด ประเภทสินค้าที่ทำการส่งออกยังเน้นไปที่ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ยางพารา อ้อย ข้าวโพด สมุนไพร การของที่ได้จากป่า ฯลฯ ยังคงกระจุกตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษมเช่นเดิม ส่วนสินค้าที่สามารถซื้อได้ภายในพื้นที่ด้านในของบริเวณชุมชนตลาดน้อยมีทั้งเครื่องอุปโภค บริโภคอย่างครบครัน ทั้งถ้วย ชาม อาหารแห้ง อาหารสด ผ้าแพรร เครื่องประดับ เครื่องมือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ทั้งเหล็กและเครื่องยนต์ ฯลฯ มีการจำหน่ายทั้งค้าปลีกและค้าส่ง และรวมถึงธุรกิจบริการต่าง ๆ อย่างร้านตัดเสื้อ ร้านตัดผม โรงตีเหล็ก โรงกลึง โรงงานประเภทต่าง ๆ ฯลฯ ทำให้เกิดการสร้างโกดังสินค้าขึ้นในบริเวณริมถนนเจริญกรุงและถนนทรงวาดอย่างมากมาย

3) เชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีและความเชื่อ

สนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก ชาวจีนยังคงอพยพเข้ามาในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยอย่างต่อเนื่อง จนมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวไทยและชาวต่างชาติล้วนอพยพเข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ ความคุ้มครอง สิทธิต่าง ๆ โดยในช่วงนี้ ภาษาหลักที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารส่วนใหญ่ คือ ภาษาไทยเป็นหลัก ส่วนภาษาจีนนั้นมีการใช้กันแคในเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง เพื่อให้เกิดการสื่อสารได้ง่าย แต่ในส่วนของวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ยังได้รับอิทธิพลจากชาวจีนเป็นหลัก เห็นได้จากศาสนสถาน ศาลเจ้าต่าง ๆ ที่อยู่มาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีนั้น ยังคงอยู่จนถึงในยุคนี้ และภายในชุมชนยังมีความหลากหลายของชนชาติ เมื่อเกิดการอพยพหลังไหลเข้ามาอาศัยในพื้นที่มากขึ้น ย่อมส่งผลให้เกิดการผสมผสานระหว่างศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม ที่มาจากหลายทิศทางแตกต่างกันแต่สามารถปรับตัวผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันได้

4) การประกอบอาชีพและวิถีชีวิต

การประกอบอาชีพในยุคนี้ของผู้คนในชุมชนตลาดน้อย ได้แก่ พ่อค้า นักธุรกิจ และกรรมกรใช้แรงงาน โดยมีกลุ่มอาชีพสำคัญในพื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อย คือ กลุ่มช่างฝีมือ เนื่องจากย่านชุมชนตลาดน้อยเป็นแหล่งที่ตั้งของโรงกลึง โรงตีเหล็ก โรงงานทอผ้า ร้านตัดเสื้อ ร้านทำรองเท้า ร้านขายของที่ใช้ในพิธีกรรมไหว้เจ้า ร้านขายอาหาร ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นงานที่ต้องใช้กลุ่มอาชีพช่างฝีมือแทบทั้งหมด

โรงตีเหล็กถือได้ว่าเป็นธุรกิจสำคัญธุรกิจหนึ่งในย่านชุมชนตลาดน้อย จนย่านชุมชนตลาดน้อยในอดีตนั้นได้ชื่อว่าบ้านโรงกระทะ ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในตรอก ซอยต่าง ๆ เนื่องจากราคาที่ดินบริเวณริมถนนนั้นมีมูลค่าที่เพิ่มขึ้นและมีราคาแพงกว่าตามตรอกซอกซอย ธุรกิจตีเหล็กเริ่มมีการขยายตัวเนื่องมาจากย่านชุมชนตลาดน้อยอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟหัวลำโพง ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์ และยุทธภัณฑ์ของกองทัพญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนั้นเครื่องยนต์ อะไหล่กล ชิ้นส่วน อุปกรณ์ต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องถูกรวบรวมไว้ให้ใกล้กับจุดขนส่งอย่างสถานีหัวลำโพงมากที่สุด ซึ่งนั่นก็คือ ชุมชนย่านตลาดน้อย

หลังจากจบสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวไทยเชื้อสายจีนบางกลุ่มในชุมชนย่านตลาดน้อยได้มองเห็นโอกาสในการทำธุรกิจใหม่ ได้มีการนำอุปกรณ์ที่ถูกทิ้งจากศึกสงคราม รวมถึงรถที่ปลดประจำการจากสงคราม มาดัดแปลง แก้ไขแยกชิ้นส่วนเพื่อจำหน่าย ในบริเวณรอบศาลเจ้าเชียงใหม่ จึงเป็นจุดกำเนิดของย่านเชียงใหม่ตลาดน้อย ที่รู้จักกันดีในย่านแหล่งค้าขายอะไหล่เก่า อะไหล่มือสอง และเป็นแหล่งการผลิตรถสามล้อ รถตุ๊ก ๆ และ รถอีแต๋นในยุคแรก

การดำเนินวิถีชีวิตในช่วงนี้ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก เนื่องมาจากการพัฒนาระบบคมนาคม มีการตัดถนนเจริญกรุงผ่านย่านชุมชนตลาดน้อย ส่งผลให้ผู้คนส่วนใหญ่เคยอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ริมคลองผดุงเกษม เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานเข้ามาดำเนินตามแนวถนนมากขึ้น กิจกรรมที่เคยเกิดขึ้นริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาก็เกิดการกระจายตัวมายังบริเวณริมถนน ตรอกซอกซอยต่าง ๆ ในพื้นที่ และเนื่องจากเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการค้า มีผู้คนหลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่ไม่ขาดสายทำให้เกิดกิจการสถานเริงรมย์ในพื้นที่เช่น กิจการโรงน้ำชา โรงเตี๊ยม โรงฝิ่น บ่อนพนัน ฯลฯ เพื่อรองรับผู้คนต่างถิ่นที่เดินทางมาทำการค้าในพื้นที่ย่านตลาดน้อยและผู้คนที่อาศัยอยู่ในย่านชุมชนตลาดน้อย เพื่อให้มีสถานที่พบปะสังสรรค์ร่วมกัน

5.3 พัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยช่วงที่ 3 ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย (พ.ศ. 2518 - ปัจจุบัน)

5.3.1 ลักษณะทางกายภาพยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย

1) ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

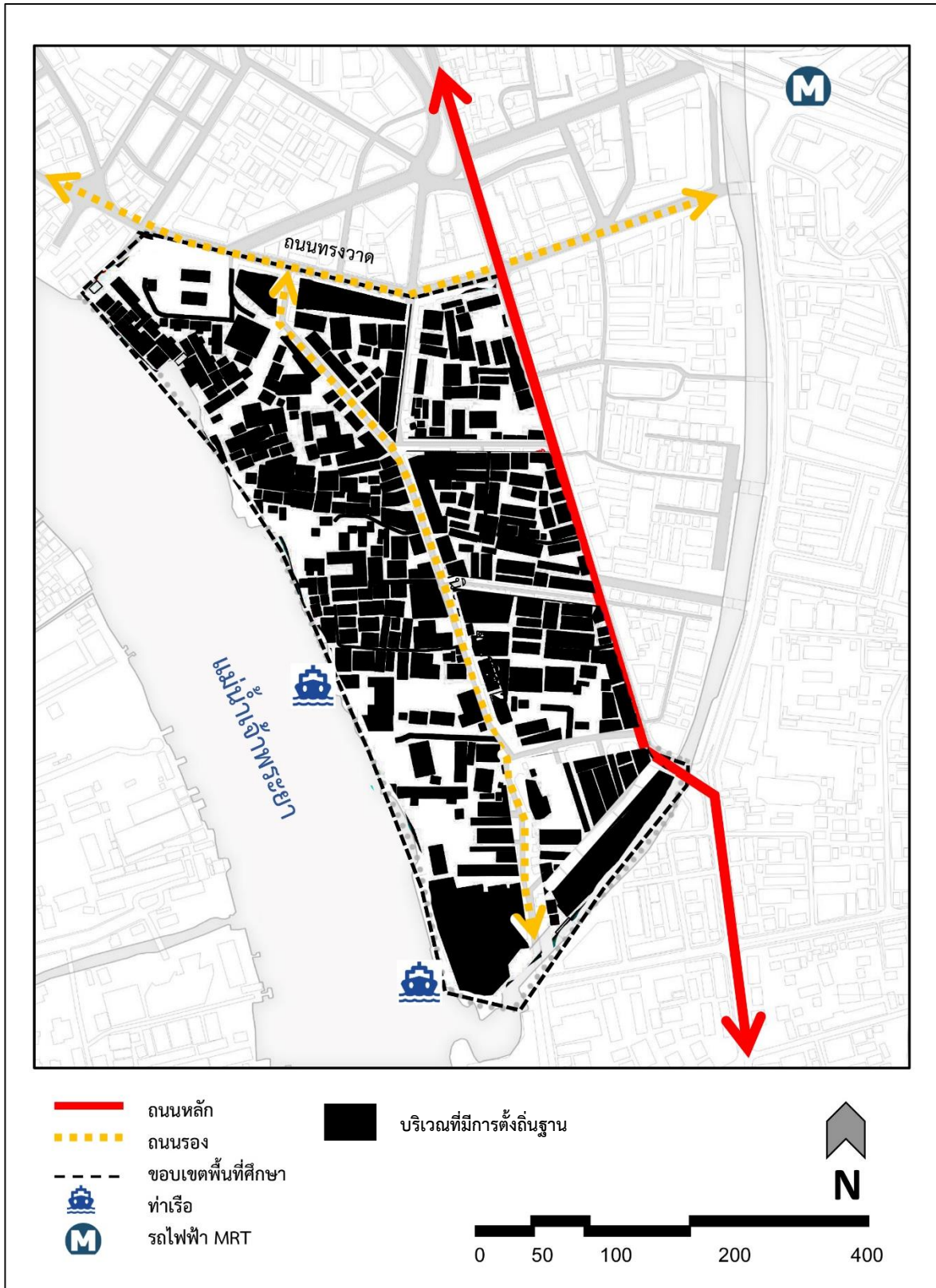
การตั้งถิ่นฐานยังคงเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นถนน (Linear Settlement) ไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลงจากเดิมมากนัก แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นเต็มพื้นที่ตลอดแนวถนนทั้งสองฝั่ง ตามตรอกซอยต่าง ๆ ก็มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างเพื่อการอยู่อาศัยในพื้นที่จนเต็มทั้งหมด ตลอดจนบริเวณริมแนวคลองผดุงเกษมก็มีอาคารตึกแถวเรียงรายเต็มตลอดแนว ทำให้พื้นที่ในปัจจุบันไม่สามารถสร้างสิ่งปลูกสร้างเพิ่มเติมได้อีก หากต้องการสร้างอาคารใหม่ จำเป็นต้องทุบอาคารเดิมที่มีอยู่เสียก่อน จึงจะสามารถสร้างอาคารใหม่ได้

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

ในยุคนี้ อาคารในชุมชนตลาดน้อยมีทั้งอาคารเก่าที่สร้างตั้งแต่ช่วงยุคเริ่มต้นอายุมากกว่า 100 ปี และอาคารใหม่ที่สร้างในยุคปัจจุบันอยู่ร่วมกัน รูปแบบอาคารที่พบได้มากที่สุดในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย คือ อาคารกลุ่มตึกแถว อาคารมีการก่อสร้างในเวลาใกล้เคียงกัน หรือสร้างพร้อม ๆ กัน มักจะมีหน้าตาคลายคลึงกัน โครงสร้างอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบตามยุคสมัย มีหน้าต่างต่อห้องประมาณ 3.5 เมตร ความสูงอยู่ที่ 3-6 ชั้น การใช้งานอาคารส่วนมากใช้เพื่อค้าขายและอยู่อาศัย โดยใช้พื้นที่ชั้นล่างในการค้าขายและชั้นบนในการอยู่อาศัย

นอกเหนือจากนี้ยังมีการเกิดขึ้นของสำนักงาน ห้างสรรพสินค้า โรงแรม โรงงานและบริษัทต่าง ๆ เป็นจำนวนมากทางฝั่งขวาของถนนเจริญกรุง ส่วนทางซ้ายของถนนเจริญกรุงส่วนใหญ่จะเป็นอาคารเก่าดั้งเดิม มีอาคารบางหลังถูกปล่อยให้ทิ้งร้าง ทรุดโทรม อาคารที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยปัจจุบันมักเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าและบริการเช่นเดิม แต่มีรูปแบบและเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น เช่น ศูนย์การค้าริเวอร์ซิตี้ อาคารสี่พระยา ริเวอร์วิว warehouse 21 ฯลฯ

“คฤหาสน์โชวเฮงไถ่” ถือได้ว่าเป็นอาคารเก่าแก่ที่สุดในพื้นที่ มีอายุราว 260 ปี ถูกสร้างมาตั้งแต่สมัยยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย (สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น) และยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) เป็นอาคาร 2 ชั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนโบราณ แต่ด้วยอายุของตัวอาคารและระบบฐานรากในสมัยก่อนที่ยังไม่มีระบบเสาเข็มและคานรองรับ ทำให้อาคารเกิดการทรุดตัวลงมาในปี 2565 โดยอาคารหลังนี้ ถือได้ว่าเป็นอาคารบ้านจีนหลังแรกในกรุงเทพมหานครที่ควรค่าต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟู

ภาพที่ 25 สรุปการตั้งถิ่นฐานในยุคปัจจุบัน
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

3) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย ส่วนมากใช้เพื่อการอยู่อาศัย มีการกระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ลักษณะของอาคารเป็นอาคารตึกแถว 2-3 ชั้น ลำดับรองลงมา คือ การใช้เพื่อการค้าขายและอยู่อาศัย สร้างตามตามแนวถนนและตรอกซอกซอย เพื่อความสะดวกต่อการค้าขาย ขนส่งสินค้าทางบก โดยจากการลงสำรวจ เห็นได้ชัดเจนว่ากิจกรรมทางการค้าของย่านชุมชนตลาดน้อยได้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปจากยุคเริ่มต้นเป็นอย่างมาก ผลมาจากนโยบายการพัฒนาเมืองของรัฐบาลที่เน้นพัฒนาระบบโครงข่ายคมนาคมทางบก การตัดถนนหนทางในการเชื่อมต่อกับพื้นที่เขตอื่น การค้าขายทางบกได้รับความนิยมมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากลักษณะอาคาร จากแต่เดิมในยุคเริ่มต้นที่ค้าขายริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษม

พื้นที่สำหรับส่วนราชการบริการประชาชนในพื้นที่อย่างสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์และกรมเจ้าท่า ที่แต่เดิมเคยถูกใช้เป็นป้อมปราการ ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย รวมถึงสถานศึกษาทั้งที่เก่าแก่ที่มีมาแต่ยุคสมัยก่อนที่ถูกปรับปรุงใหม่และที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในภายหลัง ส่วนที่สำคัญ คือ ศาสนสถานของกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิมยังคงดำรงอยู่เป็นหลักฐานร่องรอยทางประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยตั้งแต่ยุคเริ่มต้นถึงยุคปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์ที่ดินยังเกี่ยวเนื่องกับการถือครองกรรมสิทธิ์และกฎหมายผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครที่มีการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายการพัฒนามาเรื่อย ๆ โดยในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ กรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนราชการ กรรมสิทธิ์ที่ดินสำนักพระพุทธศาสนา และกรรมสิทธิ์ที่ดินของเอกชน

กรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนราชการ ที่ถือครองเป็นของกรมธนารักษ์และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ใช้เพื่อกิจกรรมทางราชการ หน่วยงานที่คอยให้บริการประชาชน คือ สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์และกรมเจ้าท่า รวมถึงอาคารพิเศษที่เป็นอาคารเก่าแก่ควรค่าต่อการอนุรักษ์

กรรมสิทธิ์ที่ดินสำนักพระพุทธศาสนา ใช้เพื่อเป็นที่ตั้งของศาสนสถานประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยศาสนสถานทั้งหมดในพื้นที่ล้วนเป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินของสำนักงานพระพุทธศาสนา เช่น วัดกาลหว่าร์ ศาลเจ้าโจวซือเก็ง ศาลเจ้าเชียงกง ฯลฯ

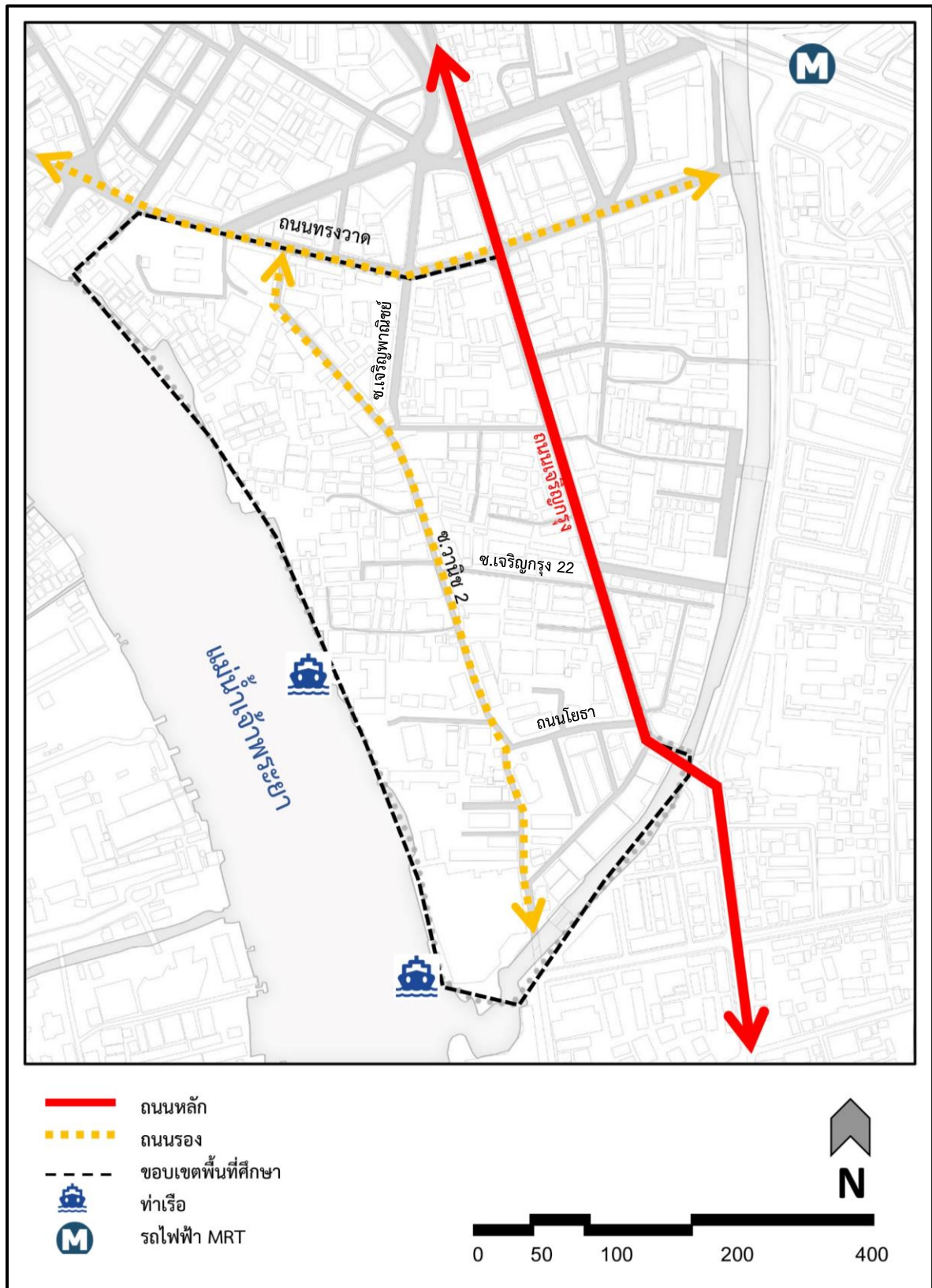
กรรมสิทธิ์ที่ดินของเอกชน เป็นของประชาชนทั่วไป หรือเอกชนรายใหญ่ ที่เข้ามาถือครอง เพื่อประกอบธุรกิจ โดยใช้ประโยชน์เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยหรือเพื่อการพาณิชย์กรรม

4) โครงการคมนาคม

การเดินทางด้วยรถยนต์เป็นการเดินทางที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งในช่วงเวลานี้ ผู้คนในพื้นที่และนอกพื้นที่หันไปเดินทางด้วยรถโดยสารสาธารณะ หรือรถยนต์ส่วนตัวเป็นส่วนมาก เกิดถนนหนทางเพิ่มขึ้น โดยมีถนนสายหลัก คือ ถนนเจริญกรุง และถนนสายรองที่สำคัญต่าง ๆ คือ ถนนทรงวาด ถนนตรีมิตร มีการตัดถนนเชื่อมต่อพื้นที่ให้สามารถเข้าถึงกันได้ง่ายขึ้น เกิดเป็นตรอกซอกซอยที่สำคัญในพื้นที่ ได้แก่ ซอยเจริญกรุง 20 ซอยเจริญกรุง 22 และ ซอยวานิช 2

ระบบขนส่งสาธารณะที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้มีให้เลือกอย่างหลากหลายทั้งทางบกและทางน้ำ ได้แก่ รถประจำทางสายต่าง ๆ โดยรถประจำทางที่สามารถเดินทางเข้าสู่พื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมีทั้งหมด 3 สาย ได้แก่ รถประจำทางสาย 1 (ถนนตก-ท่าเตียน) รถประจำทางสาย 35 (พระประแดง-สายใต้ใหม่) และรถประจำทางสาย 75 (ถนนพุทธบูชา-สถานีหัวลำโพง) ระบบรางแต่เดิมที่ถูกพัฒนาเป็นรถไฟฟ้ามหานคร (MRT สายสีน้ำเงิน) ซึ่งสามารถลงได้ที่สถานีหัวลำโพงและทางเรือบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีทั้งเรือด่วนเจ้าพระยาธงส้ม ธงฟ้า และธงเขียว ที่จะจอดยังท่าเรือสี่พระยา ท่าสวัสดิ์ และท่าเรือกรมเจ้าท่า รวมถึงบริการเรือข้ามฟากไปยังศูนย์การค้าไอคอนสยาม

ภาพที่ 26 สรุปลักษณะทางคมนาคมหลักในปัจจุบัน

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

5.3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย

1) รูปแบบเศรษฐกิจ

จากสถานการณ์การระบาดของโควิด 19 ใน พ.ศ. 2562 - พ.ศ. 2564 รัฐบาลมีการประกาศใช้ สถานการณ์ภาวะฉุกเฉินเพื่อควบคุมโรคระบาด มีการประกาศล็อกดาวน์ สั่งห้ามเข้าพื้นที่เสี่ยงต่อการระบาดในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2563 ส่งผลอย่างมากทั้งด้านเศรษฐกิจและวิถีชีวิต ด้านเศรษฐกิจได้รับผลกระทบจากคำสั่งปิดสถานที่ ที่อาจเกิดความเสี่ยงต่อการแพร่เชื้อ เช่น ร้านอาหาร โรงแรม ตลาด ร้านตัดผม สถานบริการและสถานบันเทิง สวนสาธารณะ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการให้บริการและการค้าขายเป็นช่องทางออนไลน์มากขึ้น แต่ก็ยังมีการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการค้าหลงเหลืออยู่บ้างในพื้นที่

ถนนเจริญกรุง จะมีความหลากหลายของกิจกรรมมากที่สุดในด้านเศรษฐกิจ ทั้งด้านบริการและการค้าขาย เป็นที่ตั้งของบริษัทต่าง ๆ ทั้งเล็กและใหญ่ กระจายอยู่ตามแนวถนน

ถนนทรงวาดและถนนตรีมิตร เป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมขนาดเล็ก

ซอยวานิช 2 เป็นที่ตั้งของเซียงกงแหล่งค้าอะไหล่ และเครื่องยนต์ที่มีชื่อเสียงของย่านชุมชนตลาดน้อย รวมถึงร้านอาหารต่าง ๆ

อาคารริเวอร์ไซด์และคอนโดมิเนียมสี่พระยา ริเวอร์วิว อาคารสูงและอาคารขนาดใหญ่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เป็นแหล่งศูนย์รวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งการค้าและการบริการ

ด้วยความเป็นย่านเก่าแก่ของกรุงเทพมหานครที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน รัฐบาลจึงมีแนวคิดในการพัฒนาชุมชนตลาดน้อยให้เป็นย่านท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นการท่องเที่ยววัฒนธรรม วิถีชีวิต ประเพณีเก่าแก่ของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย จึงเกิดธุรกิจใหม่ขึ้นในชุมชนตลาดน้อยอย่างคาเฟ่และโฮสเทล ที่ยังคงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของตัวอาคารไว้อยู่แต่นำมาปรับปรุงใหม่ เพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยธุรกิจประเภทนี้ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมากดึงดูดให้ผู้คนเขามายังพื้นที่ตลาดน้อยเพิ่มขึ้นหลังจากเศรษฐกิจซบเซาช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่เป็นช่วงซบเซาของชุมชนตลาดน้อยมากที่สุด

2) ประเภทสินค้าและบริการ

ปัจจุบันกิจการที่มีมากที่สุดในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย คือ ร้านอาหาร ที่มีการกระจุกตัวตามตรอกซอกซอยต่าง ๆ ในพื้นที่ ส่วนถนนเจริญกรุงจะเป็นร้านขายอุปกรณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการช่าง ช่วงถนนทรงวาด ถนนเจริญกรุงฝั่งขวาไปจนถึงคลองผดุงเกษมเป็นอุตสาหกรรมโรงงาน และกิจการเซียงกง

ตลาดสดและตลาดผลไม้เก่าแก่ที่อยู่ในพื้นที่ยังคงมีการขายสินค้าอยู่บ้างแต่ไม่คึกคักเหมือนในอดีต ประเภทสินค้าที่มีจำหน่ายในชุมชนตลาดน้อยส่วนมากเป็นสินค้าอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวัน จำพวกอาหารสด อาหารแห้งสำเร็จรูป เสื้อผ้า ยารักษาโรค ฯลฯ ส่วนร้านค้าดั้งเดิมในพื้นที่ ที่ยังคงดำเนินกิจการอยู่ ได้แก่ ธุรกิจประเภท ร้านอาหาร ร้านตัดผม ร้านทำหมอนและเบาะ ไหว้เจ้า และกิจการค้าอะไหล่ในย่านเชียงกง ก็ยังคงปรากฏให้เห็นในพื้นที่อยู่บ้างในปัจจุบัน

ธุรกิจบางประเภทเกิดการปรับตัวที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยเป็นแหล่งท่องเที่ยวสร้างสรรค์ของรัฐบาลและสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 เช่น ร้านอาหาร ร้านค้า ที่มีการขายช่องทางออนไลน์ ธุรกิจโฮสเทล คาเฟ่ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวหลังเหตุการณ์โควิด-19 และธุรกิจจำหน่ายอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่เพิ่มมากขึ้น และในปัจจุบันธุรกิจคาเฟ่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการนำอาคารสถาปัตยกรรมโบราณในพื้นที่มาปรับปรุงเพื่อประกอบธุรกิจคาเฟ่ให้นักท่องเที่ยวเข้าชม

3) เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณี

กลุ่มคนที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ กลุ่มชาวจีน ที่ยังมีการรักษาวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชนชาติที่สำคัญเอาไว้ ปรากฏออกมาในรูปแบบของงานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ในพื้นที่ของกลุ่มชาวจีนที่ยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงในปัจจุบัน เช่น งานเทศกาลกินเจ งานเทศกาลตรุษจีน งานเทศกาลหยวนเซียว งานพิธีบวงสรวงประจำปีของศาลเจ้าในพื้นที่ เช่น งานเทศกาลดวงโหงว

นอกจากกลุ่มชาวจีนแล้ว ยังมีกลุ่มคริสตังจีนบริเวณวัดกาลหว่าร์ ที่มีพิธีกรรม และความเชื่อแบบศาสนาคริสต์ เช่น พิธีมิสซาภาษาจีนแต่จิว ที่ในปัจจุบันเหลือเพียงสถานที่นี้แห่งเดียวในกรุงเทพมหานคร ถือเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่ควรค่าแก่การรักษาไว้

นอกจากความเชื่อที่แสดงออกมาเป็นรูปแบบประเพณีแล้ว ยังแสดงออกผ่านทางารตกแต่งทางสถาปัตยกรรมอีกด้วย เช่น การแขวนโคมเต็งลั้ง ไว้ที่หน้าบ้าน มักแขวนไว้ในช่วงงานเทศกาลจีน หรือเมื่อมีพิธีมงคลภายในครอบครัว เป็นความเชื่อในด้านความเป็นสิริมงคลของชาวจีน ที่เชื่อว่าจะได้รับพรจากเทพเจ้าในวันสำคัญ และยังเป็นสัญลักษณ์ในการบอกว่า บ้านนี้เพิ่งมีคนในครอบครัวเสียชีวิตหรืออายุมากกว่า 60 ปี

4) การประกอบอาชีพและวิถีชีวิต

ปัจจุบันจากการสังเกตของผู้วิจัย แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคนที่สืบต่อกิจการดั้งเดิมในพื้นที่และกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพตามยุคสมัยปัจจุบัน

กลุ่มคนที่สืบต่อกิจการดั้งเดิมในพื้นที่ มักเป็นคนที่มีช่วงอายุประมาณ 40 ปีขึ้นไป ที่ยังสานต่อกิจการมาจนถึงปัจจุบันซึ่งหลงเหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น

กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพตามยุคสมัยปัจจุบัน มักเป็นคนรุ่นใหม่วัยทำงาน ที่เป็นรุ่นลูกหลานของคนกลุ่มที่สืบต่อกิจการดั้งเดิมในพื้นที่ ช่วงอายุระหว่าง 20-40 ปี ประกอบอาชีพหลากหลายที่เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น พนักงานบริษัท พนักงานคาเฟ่ บาร์สต๊า ไรด์นำเที่ยว ธุรกิจโฮสเทล ฯลฯ โดยในปัจจุบัน ธุรกิจคาเฟ่และร้านอาหาร สามารถพบได้ทุกซอกในพื้นที่ศึกษา และนิยมนำสถาปัตยกรรมโบราณในพื้นที่มาปรับปรุงเพื่อประกอบธุรกิจประเภทดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

การเปลี่ยนแปลงไปของยุคสมัย รวมถึงการระบาดของโรคโควิด-19 นั้นส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนตลาดน้อยเกิดความเปลี่ยนแปลงไป มีกลุ่มคนบางกลุ่มได้อพยพออกจากพื้นที่ และกลุ่มคนที่เคยเป็นกำลังสำคัญในอดีตก็กลายเป็นคนชรากลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ กิจการบางส่วนที่ไม่ได้รับการสืบทอดต้องปิดตัวลง พื้นที่ก็เริ่มเกิดความซบเซาตามมา แต่ในด้านความสัมพันธ์ กิจกรรมงานเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ผู้คนยังมีความสนิทสนมช่วยเหลือเกื้อกูลกันเช่นเดิมดังในอดีต งานประเพณีเก่าแก่อยังคงถูกจัดขึ้นเป็นประจำ เพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นต่อไป และยังปรากฏจวบจนปัจจุบัน

5.4 สรุปรูปการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย

จากการศึกษาลักษณะทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมตามแต่ละช่วงเวลา ย่านชุมชนตลาดน้อยเกิดความเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก ตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อพื้นที่ ทั้งเหตุการณ์สนธิสัญญาเบาว์ริง เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 เหตุการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 รวมถึงนโยบายในการพัฒนาเมืองของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการพัฒนาเส้นทางสัญจรทางบก นโยบายการพัฒนาย่านชุมชนตลาดน้อยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ รวมถึงนโยบายป้องกันโรคระบาด ผู้วิจัยได้สรุปรูปการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านลักษณะทางกายภาพ และด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยสรุปได้ดังนี้

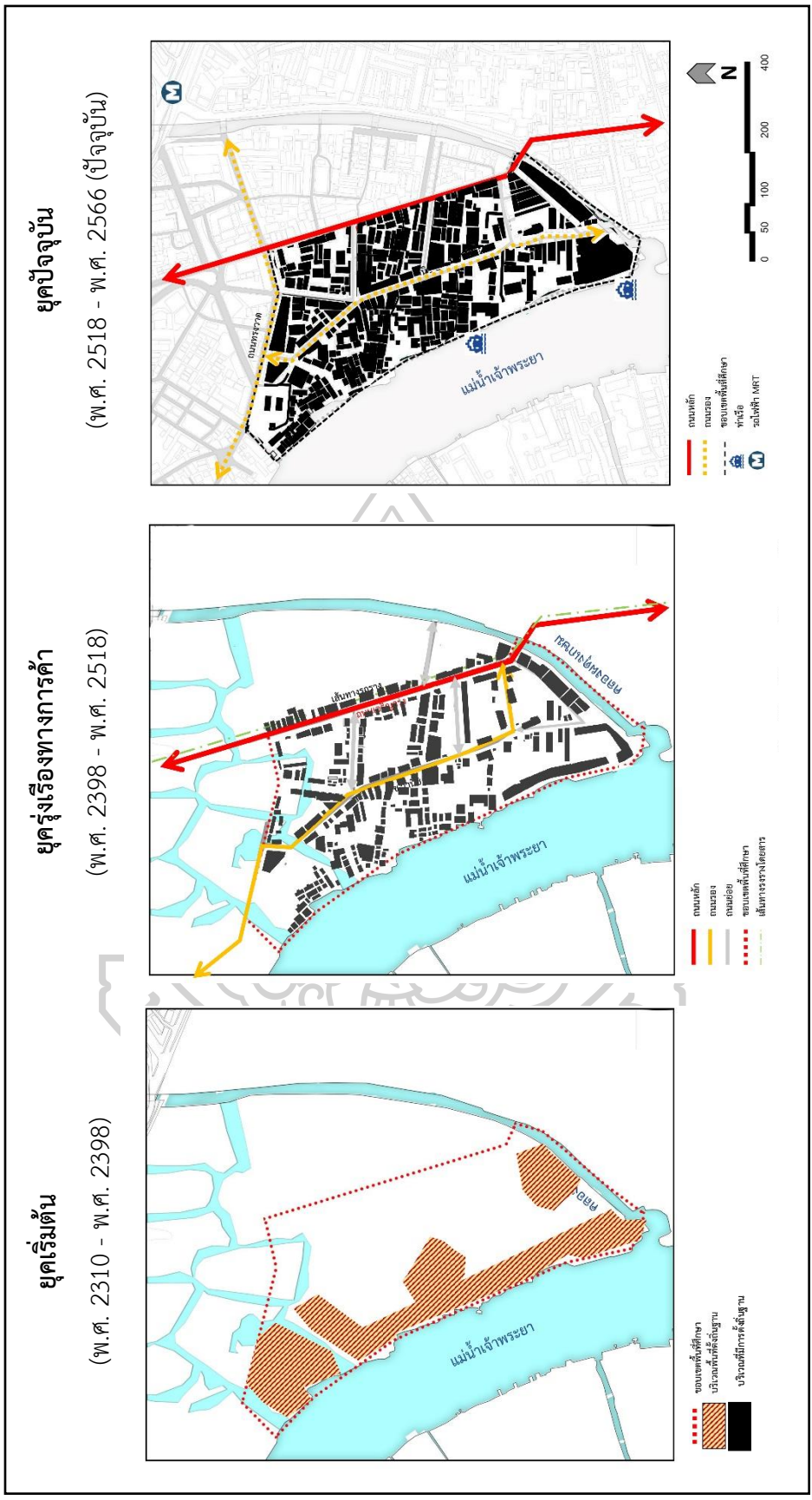
5.4.1 การเปลี่ยนแปลงด้านลักษณะทางกายภาพ

1) การตั้งถิ่นฐาน

การเปลี่ยนแปลงด้านการตั้งถิ่นฐานเห็นได้ชัดว่า แต่เดิมมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตามเส้นทางคมนาคมหลักในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบการตั้งถิ่นฐานริมฝั่งคลองและแม่น้ำ (Ribbon Settlement) เพื่อสะดวกต่อการทำการค้า และเริ่มมีชาวจีน ชาวญวน ชาวโปรตุเกสได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ต่อมาหลังจากเกิดการขุดคลองผดุงเกษม ซึ่งอยู่บริเวณตอนใต้ของชุมชนตลาดน้อย ส่งผลให้ชุมชนตลาดน้อยกลายเป็นศูนย์กลางการกระจายสินค้าจากเรือใหญ่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ไปสู่เรือเล็กเพื่อจำหน่ายสินค้าให้แก่ชาวบ้านตามเส้นทางคลองผดุงเกษม เห็นได้ว่าช่วงยุคเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานจะเน้นพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำและคลองเป็นหลัก

ต่อมาหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงได้มีการสนับสนุนจากรัฐบาลในเรื่องการทำการค้าระหว่างประเทศ มีนโยบายช่วยเหลือการอพยพของชาวต่างชาติเพื่อผลประโยชน์ในด้านกำลังพลแรงงานและการพัฒนาเส้นทางคมนาคมโครงข่ายการขนส่งทางบกมากกว่าทางน้ำ ผู้คนก็ได้มีการขยับเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นถนน (Linear Settlement) และเริ่มมีการกระจายตัวเข้ามาพื้นที่ด้านในที่ห่างจากแนวฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษมมากขึ้น จนมาถึงปัจจุบันสืบเนื่องจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานแต่เดิมในอดีตจนกระทั่งที่มีการขยายตัวของเมืองเกิดขึ้น ทำให้ปัจจุบันพื้นที่ในชุมชนตลาดน้อยมีความหนาแน่นจนไม่สามารถสร้างอาคารเพิ่มได้อีก

การเปลี่ยนแปลงของลักษณะการตั้งถิ่นฐานในชุมชนตลาดน้อย

ภาพที่ 27 แสดงการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนตลาดน้อย (ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

2) รูปแบบสถาปัตยกรรม

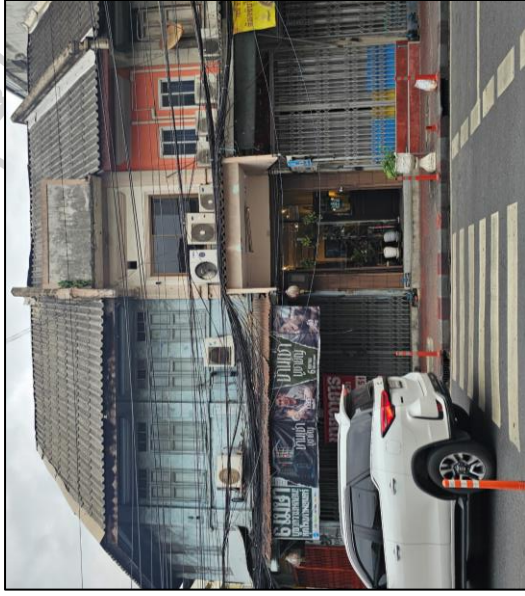
ช่วงยุคเริ่มต้นก่อตั้งของชุมชนตลาดน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นการอยู่อาศัยของพ่อค้าบนเรือสำเภามาที่สมอบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา หรือพ่อค้าที่นำเรือแพมาล่องขายสินค้า จากนั้นเริ่มมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งรกรากและได้นำอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนเข้ามายังพื้นที่ โดยบ้านเรือนชาวจีนในยุคแรกมีลักษณะเป็นบ้านแถวชั้นเดียวมุงด้วยหลังคาจีน ตัวอาคารก่ออิฐถือปูน และบ้านเรือนชาวไทยที่ตั้งรกรากอยู่ก่อนมีลักษณะเป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูง มุงหลังคาด้วยฟาง สถาปัตยกรรมจีนที่โดดเด่นในช่วงยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อยที่ยังหลงเหลือจนถึงปัจจุบัน คือ “คฤหาสน์ไชวเฮงไถ่”

หลังจากเริ่มมีการพัฒนาเทคโนโลยีทางการก่อสร้าง ซึ่งอยู่ในช่วงยุครุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของชุมชนตลาดน้อย ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากอาคารก่ออิฐถือปูนซึ่งโครงสร้างไม่สามารถทำอาคารได้หลายชั้นนัก พัฒนาเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยหน้าตาอาคารยังไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิมมากนัก แต่จำนวนชั้นเพิ่มขึ้นเป็น 2-4 ชั้น และอาคารที่อยู่บริเวณจุดตัดของเส้นทางคมนาคมจะได้รับการตกแต่งอย่างโดดเด่นเป็นพิเศษเพื่อเป็นจุดหมายตาของพื้นที่

ยุคปัจจุบัน รูปแบบอาคารเกือบทั้งหมดในพื้นที่เปลี่ยนเป็นตึกแถวเกือบทั้งหมด บ้านไม้แบบไทยที่มีในยุคเริ่มต้นได้เลือนหายไปจากพื้นที่ มีรูปแบบเป็นตึกแถวสมัยใหม่อาคารทันสมัย วัสดุถูกพัฒนาไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปมีการใช้เหล็กและกระจก รวมถึงหน้าตาอาคารที่ดูมีความทันสมัยมากขึ้น

รูปแบบสถาปัตยกรรมยุคเริ่มต้น

(พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398)

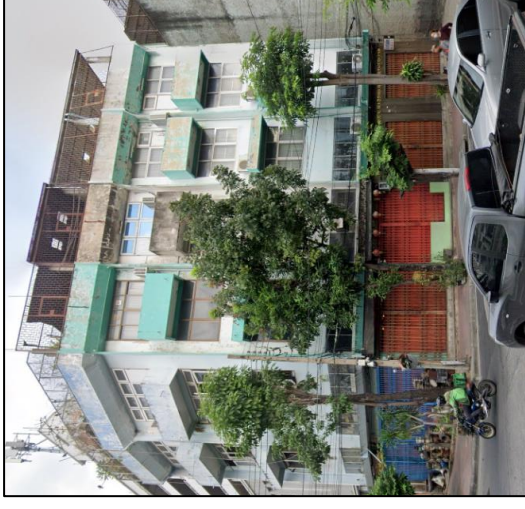
รูปแบบสถาปัตยกรรมยุครุ่งเรืองทางการค้า

(พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2518)

รูปแบบสถาปัตยกรรมยุคปัจจุบัน

(พ.ศ. 2518 - พ.ศ. 2566 (ปัจจุบัน))

ภาพที่ 28 แสดงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมในชุมชนตลาดน้อย
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

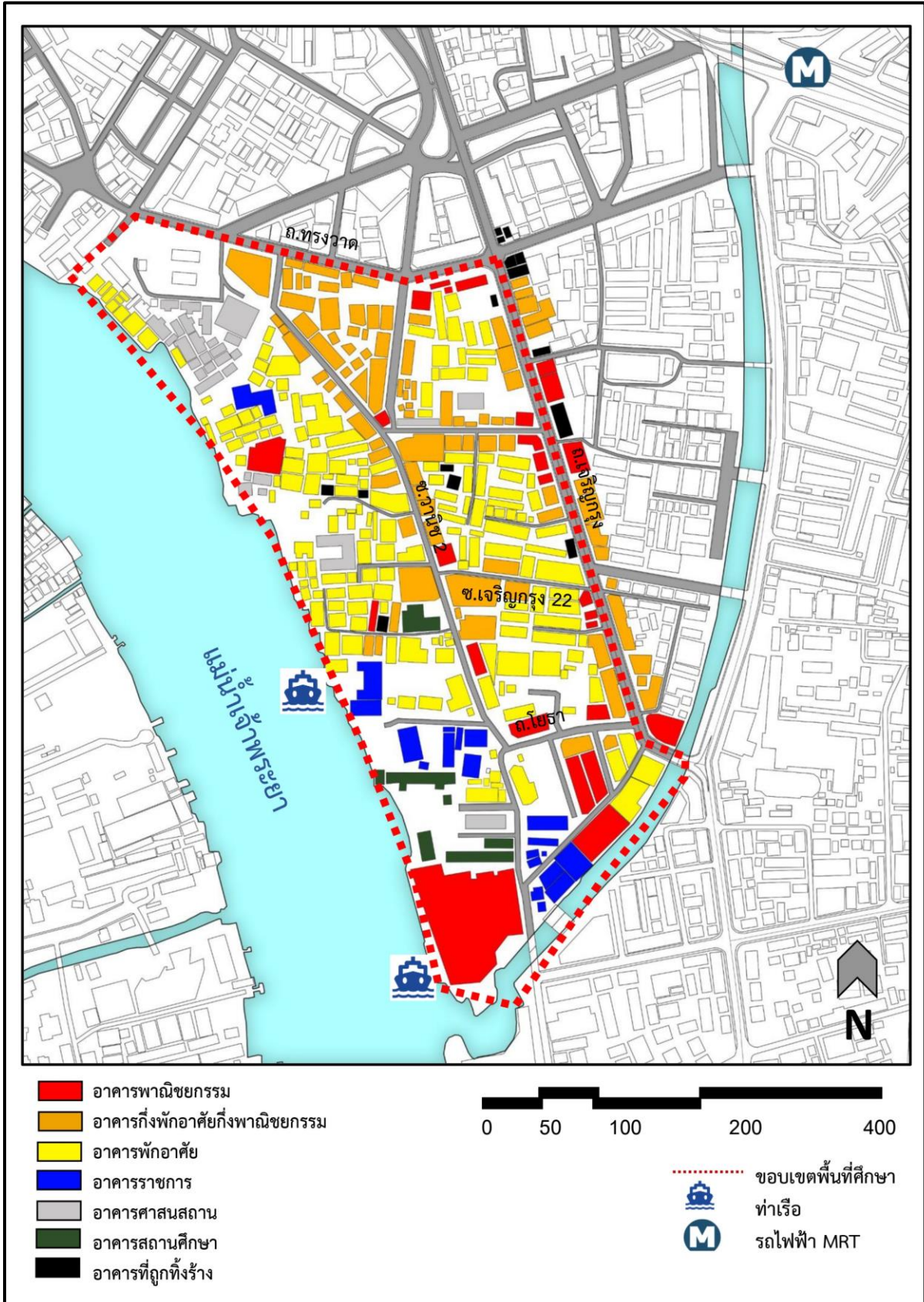
3) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ช่วงเริ่มต้นมีการใช้ประโยชน์เพื่อการพาณิชย์กรรมและอยู่อาศัยเป็นหลักเนื่องจากเป็นพื้นที่ชุมชนการค้า ต่อมาหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง เข้าสู่ยุครุ่งเรืองทางการค้าเมื่อเริ่มกลายเป็นศูนย์กลางการนำเข้า-ส่งออกสินค้า สัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมได้เพิ่มมากขึ้น และการใช้เพื่อการอยู่อาศัยเป็นลำดับถัดมา พอเข้าสู่ยุคปัจจุบันก็ยังคงมีการใช้ประโยชน์พื้นที่เช่นเดียวกับยุครุ่งเรืองทางการค้าแต่สัดส่วนการพาณิชย์กรรมลดลง ปรับเปลี่ยนเป็นการอยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมเป็นส่วนมาก แต่เหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่อย่างเหตุการณ์การระบาดของโควิด-19 ใน พ.ศ. 2562 ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในประเทศเป็นอย่างมาก เศรษฐกิจมีการหยุดชะงักและชุมชนตลาดน้อยเป็นชุมชนค้าขายแหล่งเศรษฐกิจ ตลาด ห้าง ร้านค้าต่าง ๆ ถูกสั่งปิดทำให้สัดส่วนการใช้พื้นที่พาณิชย์กรรมลดน้อยลงมาก จนส่วนใหญ่การใช้ประโยชน์ที่ดินกลายเป็นเพื่อการอยู่อาศัยไปเกือบทั้งหมด และหลังจากเหตุการณ์การระบาดของโควิด-19 มีแนวโน้มดีขึ้น รวมถึงนโยบายฟื้นฟูย่านชุมชนตลาดน้อยให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ในการแสดงงานศิลปะ ชั่วคราว กระตุ้นเศรษฐกิจขึ้นมาได้ จึงเห็นแนวโน้มการใช้พื้นที่เพื่อการพาณิชย์กรรมเพิ่มมากขึ้น อาคารเก่าหลายแห่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นพาณิชย์กรรมเพื่อการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่

ภาพที่ 29 อาคารเก่าที่มีการปรับปรุงเพื่อกิจการพาณิชย์กรรมและธุรกิจรูปแบบใหม่

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

ภาพที่ 30 แสดงการใช้ประโยชน์อาคารในปี 2566

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

4) โครงข่ายคมนาคม

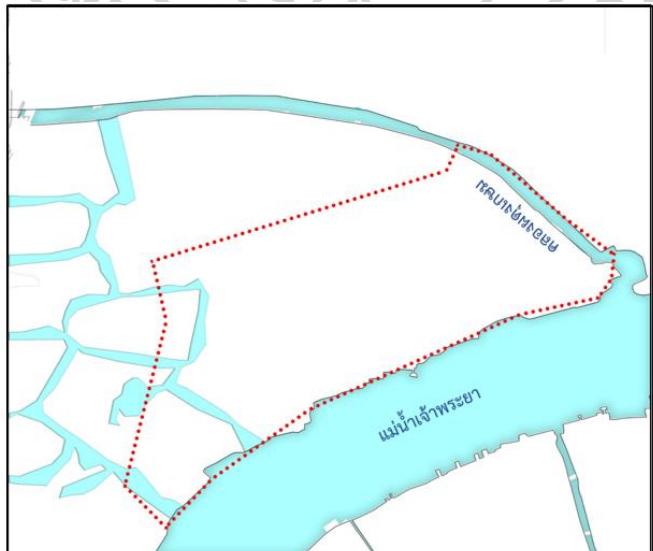
โครงข่ายคมนาคมในยุคแรกมีเพียงแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น ภายหลังจากมีการขุดคลองผดุงเกษมเพิ่มเติม ต่อมานโยบายการพัฒนาเมืองของรัฐบาลมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกเป็นหลัก มีการตัดถนนเจริญกรุงที่เป็นถนนสายแรกของกรุงเทพมหานคร ที่ตัดผ่านพื้นที่ย่านชุมชนตลาดน้อย บทบาทสำคัญในการเดินทางถูกแปรเปลี่ยนเป็นการเดินทางทางบกแทนการเดินทางทางน้ำ และยังมีมีการก่อสร้างสถานีรถไฟกรุงเทพ (หัวลำโพง) ที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคมระหว่างจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ส่งผลให้พื้นที่ที่มีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคม เกิดถนน ตรอกซอกซอยย่อยต่าง ๆ กระจายเป็นโครงข่ายเชื่อมโยงพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยกับพื้นที่อื่น ๆ โดยรอบ เช่น ถนนทรงวาด ซอยเจริญกรุง 20 ฯลฯ รวมถึงการเข้ามาของระบบขนส่งสาธารณะ โดยช่วงแรกเป็นระบบราง โดยรรางสายแรกวิ่งจากศาลเจ้าพ่อหลักเมืองไปตามถนนเจริญกรุง รวมระยะทางทั้งสิ้น 6 กิโลเมตร ต่อมามีการพัฒนารางไปจนถึงถนนตกอีก 3 กิโลเมตร

ปัจจุบันโครงข่ายการขนส่งสาธารณะพัฒนาไปมากสามารถเดินทางเข้าสู่พื้นที่ชุมชนตลาดน้อยได้จากหลากหลายช่องทาง ทั้งจากรถระบบรางได้ถูกพัฒนาเป็น รถไฟฟ้ามหานคร (MRT) แต่รรางเดิมที่อยู่บริเวณถนนเจริญกรุง (สายเจริญกรุง-ถนนตก) ได้ยกเลิกการให้บริการ แต่ยังคงมีรางเดิมปรากฏอยู่ในปัจจุบัน รถประจำทางสายต่าง ๆ มีทั้งหมด 3 สาย ได้แก่ รถประจำทางสาย 1 (ถนนตก-ท่าเตียน) รถประจำทางสาย 35 (พระประแดง-สายใต้ใหม่) และรถประจำทางสาย 75 (ถนนพุทธบูชา-สถานีหัวลำโพง)

เมื่อการคมนาคมทางบกเป็นเส้นทางที่สะดวกสบายและได้รับความนิยม เส้นทางการคมนาคมทางน้ำจึงถูกลดความสำคัญลงเรื่อย ๆ จนในปัจจุบันเหลือเพียงการคมนาคมทางน้ำที่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น โดยมีเรือโดยสารคอยให้บริการในชื่อเรือด่วนเจ้าพระยา ที่จะจอดยังท่าเรือสี่พระยา ท่าสวัสดิ์ และท่าเรือกรมเจ้าท่า รวมถึงบริการเรือข้ามฝากไปยังศูนย์การค้าไอคอนสยามที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมในยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) ส่วนคลองผดุงเกษมได้ถูกลดความสำคัญลงจนเป็นเพียงคลองเส้นเล็ก ๆ เท่านั้นและปากคลองผดุงเกษมในปัจจุบันที่เคยเป็นจุดกระจายสินค้าก็ถูกสร้างลานทับ ปากคลองกลายเป็นท่าเรือข้ามฝาก

เส้นทางคมนาคมยุคเริ่มต้น

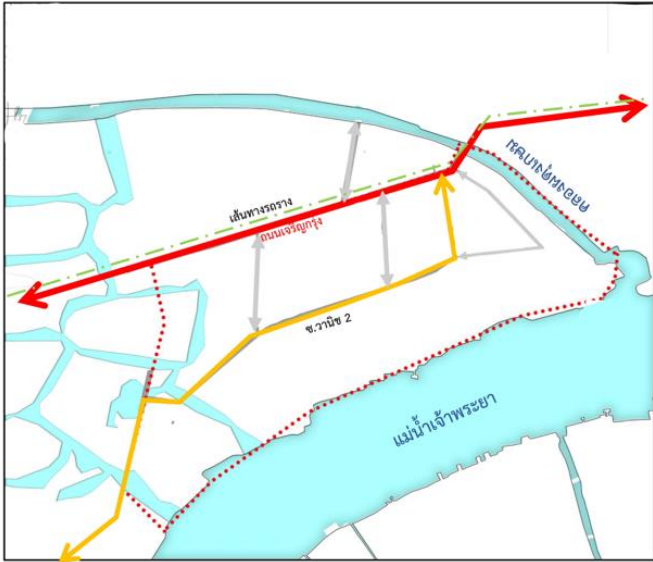
(พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398)

ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

เส้นทางคมนาคมยุครุ่งเรืองทางการค้า

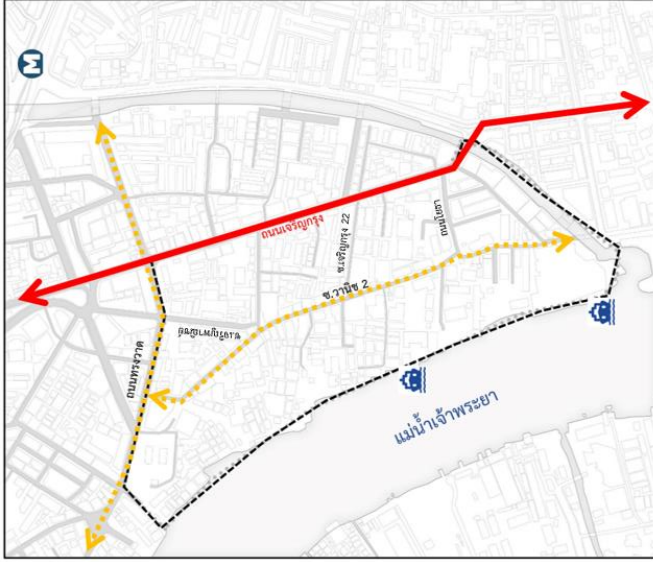
(พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2518)

ถนนหลัก
ถนนรอง
ถนนย่อย
ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
เส้นทางวางผังอาคาร

เส้นทางคมนาคมยุคปัจจุบัน

(พ.ศ. 2518 - พ.ศ. 2566 (ปัจจุบัน))

ถนนหลัก
ถนนรอง
ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
ท่าเรือ
รถไฟท่า MRT

ภาพที่ 31 แสดงการเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมในชุมชนตลาดน้อย (ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

5.4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม

1) รูปแบบเศรษฐกิจและกิจกรรมการค้า

ในช่วงเริ่มต้นเส้นทางการค้าและการคมนาคมหลักมีเพียงแม่น้ำเจ้าพระยา กิจกรรมทางการค้าที่เกิดขึ้นจึงกระจุกตัวอยู่เพียงบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นการนำเข้า-ส่งออกสินค้าทางเรือ เมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมเริ่มมีการกระจายตัวไปยังคลองผดุงเกษมและถนนต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมากขึ้น การใช้รถยนต์ขนส่งสินค้าได้รับความนิยมมากกว่าการใช้รถม้าและเรือ การขนส่งสินค้าทางน้ำเปลี่ยนจากเรือสำเภาเป็นเรือกลไฟ

ต่อมากิจกรรมการค้าได้ถูกกระจายตัวมายังบริเวณถนนเจริญกรุงเป็นส่วนใหญ่ มีตลาดการค้าผลไม้ตั้งแต่ถนนทรงวาดมาสิ้นสุดยังคลองผดุงเกษม รวมถึงได้มีตลาด ห้าง ร้านเกิดขึ้นในพื้นที่เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งเกิดขึ้นของกิจการค้าอะไหล่เก่า หรือที่เรียกว่าเซียงกง หลังจากมีการสร้างประตูระบายน้ำบริเวณสะพานจวงสวัสดิ์ ทำให้เรือขนส่งไม่สามารถเดินทางเข้ามาได้ทำให้ตลาดผลไม้ได้เลือนหายไปจากพื้นที่เหลือเพียง 1-2 ร้านในปัจจุบัน

สถานการณ์การระบาดของโควิด ด้านเศรษฐกิจได้รับผลกระทบจากคำสั่งปิดสถานที่ ย่านตลาดน้อยที่ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าขายจึงได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ส่งผลให้เกิดความซบเซาในพื้นที่ จนช่วงปลายสถานการณ์โควิด-19 มีการพัฒนาย่านชุมชนตลาดน้อยเป็นแหล่งท่องเที่ยวสร้างสรรค์ จึงเป็นการฟื้นฟูเศรษฐกิจย่านชุมชนตลาดน้อยให้กลับมามีความคึกคักอีกครั้ง

2) ประเภทสินค้าและบริการ

ชุมชนย่านตลาดน้อยช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้านำเข้า-ส่งออก ดังนั้นสินค้าหลักจะเป็นสินค้าจำพวกผลผลิตทางการเกษตรทั้ง ข้าว ยางพารา สมุนไพร ข้าวโพด ฯลฯ ที่มาจากแหล่งต่าง ๆ ในประเทศไทย จนมาถึงยุคเศรษฐกิจรุ่งเรืองของชุมชนตลาดน้อยเริ่มมีการให้บริการสถานบันเทิงต่าง ๆ ร้านทำผม โรงตีเหล็ก ร้านตัดเสื้อ ร้านทำรองเท้า ฯลฯ และการจำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน รวมถึงการตัดแปลงอะไหล่ เครื่องยนต์ ชิ้นส่วนต่าง ๆ บริเวณย่านเซียงกง

ปัจจุบันธุรกิจที่มีมากที่สุดชุมชนตลาดน้อย คือ ร้านอาหารและธุรกิจใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นตามนโยบายการพัฒนาเมืองเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่าง คาเฟ่ โฮสเทล ฯลฯ และสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ธุรกิจเก่าแก่และธุรกิจเซียงกงเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากไม่มีผู้สืบทอดกิจการ

กิจการดั้งเดิมบางแห่งได้เลือนหายไปจากพื้นที่อย่างถาวร ดังต่อไปนี้

- ตรอกพับกระดาษเดิม บริเวณถนนวานิช 2 ที่เคยเป็นแหล่งพับกระดาษ ได้เลิกกิจการไป หลังเหตุการณ์เพลิงไหม้เมื่อปี 2528 เหลือเพียง 1 ร้านในปัจจุบัน
- โรงงานทำมีด บริเวณปากซอยดวงตะวัน ปัจจุบันไม่มีโรงงานตีเหล็ก เหลือเพียงร้านขายมีด
- โรงฝิ่น เคยตั้งอยู่บริเวณซอยแพตทรัพย์สิน หรือตรอกผีดิบในอดีต ปัจจุบันได้ปิดกิจการลง หลังเหตุการณ์เพลิงไหม้และรัฐบาลประกาศให้ฝิ่นผิดกฎหมาย
- โรงพิมพ์ประชาช่าง ปัจจุบันพื้นที่ถูกใช้งานเป็นที่จอดรถ
- โรงหนังโอเดียน เป็นโรงภาพยนตร์ระบบฟิล์ม เคยเป็นแหล่งบันเทิงที่มีชื่อเสียงในยุคหนึ่ง เมื่อมีการพัฒนาของเทคโนโลยี จึงมีโรงภาพยนตร์ระบบดิจิทัลเกิดขึ้น ทำให้โรงภาพยนตร์ระบบฟิล์มเสื่อมความนิยมและได้ปิดกิจการลง ปัจจุบันถูกใช้เป็นอาคารพาณิชย์

3) เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณี

สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาชาวไทยอาศัยอยู่บ้างในพื้นที่ ต่อมามีการประกาศย้ายเมืองหลวง ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้โปรดเกล้าให้ย้ายชาวจีน ที่เดิมเคยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่กรุงธนบุรี ให้มาตั้งถิ่นฐานใหม่ยังบริเวณย่านสำเพ็ง จากนั้นได้เกิดการขยายตัวลงมาทางใต้จนเกิดเป็นพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย โดยมีชาวต่างชาติอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยสามารถจำแนกได้ดังนี้ กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน กลุ่มชาวจีนฮากกา กลุ่มชาวจีนกวางตุ้ง กลุ่มชาวจีนไหหลำ กลุ่มชาวจีนญวน และกลุ่มชาวโปรตุเกส โดยแต่ละกลุ่มก็มีประเพณีและความเชื่อที่แตกต่างกัน จึงได้ปรากฏการสร้างศาสนสถานในพื้นที่ตามแต่ละความเชื่อเฉพาะกลุ่ม เช่น ศาลเจ้าโรงเกือก ศาลเจ้าโจวซือกง ศาลเจ้าเซียงกง โบสถ์กาลหว่าร์ ฯลฯ แม้จะเปลี่ยนผ่านยุคสมัยมาจนถึงปัจจุบัน แต่อิทธิพลความเชื่อของชาวจีนยังเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดในพื้นที่ ศาสนสถานที่เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคสมัยต้นรัตนโกสินทร์ก็ยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันและยังคงสืบเนื่องในการอนุรักษ์ประเพณีออกมาในรูปแบบงานเทศกาลต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น งานเทศกาลกินเจ ตรุษจีน หยวนเซียว เป็นต้น

4) ลักษณะอาชีพและวิถีชีวิต

ชาวจีนหลายกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งแต่ยุคเริ่มต้น เดิมทีเป็นชนชั้นแรงงานที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและใช้แรงงานเป็นหลัก ภายหลังมีการเปิดกว้างทางการค้าหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง กลุ่มชาวจีนและชาติต่าง ๆ ได้อพยพเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น โดยชาวจีนแต่ละกลุ่มก็มีทักษะอาชีพที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋วและกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน ส่วนใหญ่ประกอบกิจการค้าขาย หรือเป็นกรรมกรใช้แรงงานในโรงสี กลุ่มชาวจีนไหหลำและกลุ่มชาวจีนฮากกา ประกอบอาชีพที่ใช้แรงงานฝีมือ

กลุ่มชาวจีนกวางตุ้ง ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการช่างและการก่อสร้าง กลุ่มชาวไทย ประกอบอาชีพรับราชการชนชั้นขุนนาง รวมถึงไพร่ทาสต่าง ๆ ตามสังกัดของขุนนางในพื้นที่

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้คนได้สังเกตเห็นโอกาสในการประกอบอาชีพจากชากรถถัง เรือรบต่าง ๆ ที่ถูกทิ้งไว้หลังสงครามเสร็จ เกิดธุรกิจค้าอะไหล่ยนต์ ซ่อม ดัดแปลงเครื่องยนต์ จนเกิดเป็นย่านเชียงกง รวมถึงการเกิดขึ้นของสถานเริงรมย์ต่าง ๆ ในพื้นที่

ปัจจุบันเห็นได้ชัดว่า การประกอบอาชีพที่มีมาแต่ดั้งเดิมน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด อาชีพดั้งเดิมที่ยังคงมีอยู่มักจะเป็นกิจการที่ได้รับการสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ ช่วงอายุอยู่ที่ประมาณ 40 ปีขึ้นไป ส่วนลูกหลานยุคใหม่ที่ช่วงอายุระหว่าง 20-40 ปี มักประกอบอาชีพตามยุคสมัยปัจจุบัน เช่น พนักงานบริษัท พนักงานคาเฟ่ บาร์ستا โกค๋น้าเที้ยว ธุรกิจโฮสเทล ฯลฯ และกิจการที่ไม่ได้รับการสืบทอดได้ถูกทิ้งร้างบางส่วน

วิถีชีวิตในยุคแรกเริ่มเดิมที่มีการแข่งขันจากอาชีพ ซึ่งกลุ่มคนที่มีความร่ำรวยมักได้รับการยกย่องมากที่สุด ส่วนกลุ่มผู้ใช้แรงงานนั้นจะมีสถานะต่ำสุดในช่วงยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และวิถีชีวิตส่วนใหญ่จะใช้ชีวิตอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่มีการกระจายตัวมากนัก เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม ต่อมามีการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคม มีการตัดถนนหนทางต่าง ๆ เกิดขึ้น รวมถึงมีการสร้างสถานีรถไฟหัวลำโพง ทำให้ผู้คนในพื้นที่มีการขยายจากแต่เดิมที่อยู่ริมแม่น้ำเข้ามาอย่างคึกคักในตามแนวถนน มีผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาในพื้นที่ จนเกิดโอกาสในการประกอบอาชีพที่หลากหลายและยกระดับวิถีชีวิตที่ดีขึ้น

ปัจจุบันยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการระบาดของโรคโควิด-19 มีกลุ่มคนบางส่วนได้อพยพออกจากพื้นที่เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจ กลุ่มที่เคยเป็นแรงงานสำคัญในพื้นที่ได้เข้าสู่วัยชรา กลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ รวมถึงธุรกิจสมัยใหม่ที่เข้ามา ก็ค่อย ๆ แทรกซึมเข้ามาพร้อมการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว การดำรงวิถีชีวิตดั้งเดิมก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์และการท่องเที่ยว

สรุปพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนตลาดน้อยตามช่วงเวลาที่ได้ทำการศึกษา			
ช่วงเวลา ลักษณะ	ยุคเริ่มต้น (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2398)	ยุครุ่งเรืองทางการค้า (พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2518)	ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2518 - พ.ศ. 2566 (ปัจจุบัน))
พ.ศ. ๒๒๖๓-๒๓๑๐	<ol style="list-style-type: none"> การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบริมน้ำ (Ribbon Settlement) และแบบกระจุกตัวตามกลุ่มชาติพันธุ์ (Cluster Settlement) รูปแบบอาคาร คือ เรือนแถวไม้และเรือนแถวก่ออิฐถือปูน การคมนาคมเส้นทางหลัก คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงกรุงเกษม การใช้พื้นที่เป็นแบบกึ่งที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม 	<ol style="list-style-type: none"> มีการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวเข้ามาตามแนวถนน เนื่องจากการพัฒนาโครงสร้างคมนาคมทางบก รูปแบบอาคารเป็นอาคารตึกแถวส่วนมาก มีการประดับลวดลายการประดับเติม เนื่องจากได้รับอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์น การใช้พื้นที่เป็นแบบกึ่งที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม การคมนาคมเส้นทางบกได้รับความนิยมมากกว่าทางน้ำ 	<ol style="list-style-type: none"> รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ไม่มีความเปลี่ยนแปลงแต่หนาแน่นเพิ่มขึ้นจนเต็มพื้นที่ อาคารแปรเปลี่ยนเป็นอาคารตึกแถวโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มีหน้าตาตามรูปแบบอาคารสมัยใหม่ ไม่มีการประดับตกแต่ง ปัจจุบันพื้นที่ถูกใช้เพื่อการอยู่อาศัยมากที่สุด รองลงมา คือ กิจอยู่อาศัยและกึ่งพาณิชย์กรรม การคมนาคมมีหลากหลาย ทั้งทางบกและทางน้ำ รวมถึงขนส่งสาธารณะ
ยุคเปลี่ยนผ่านและสมัย	<ol style="list-style-type: none"> กิจกรรมทางการค้าอยู่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษม กิจการส่วนมากเป็นการนำเข้า-ส่งออกสินค้าทางเรือสำเภาและมีการใช้เรือแจวในการจำหน่ายสินค้าปลีกแก่ชาวบ้าน สินค้าส่วนใหญ่ คือ ผลผลิตทางการเกษตรและการทำของป่า 	<ol style="list-style-type: none"> กิจกรรมการค้าเริ่มขยายตัวไปยังบริเวณถนนหลังมีการตัดถนน มีการพัฒนาการขนส่งสินค้าเป็นการขนส่งด้วยรถยนต์และเรือกลไฟ สินค้ายังคงเป็นผลผลิตทางการเกษตร แต่เพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดคือสินค้าอุปโภค-บริโภค 	<ol style="list-style-type: none"> กิจกรรมทางการค้าดั้งเดิม ส่วนใหญ่หายไปจากพื้นที่ พบเห็นได้บางแห่งที่ถนนเจริญกรุง การส่งออก-นำเข้าสินค้า เหลือเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น นอกนั้นแปรเปลี่ยนเป็นกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวเสียส่วนมาก เช่น คาเฟ่ ร้านอาหาร ร้านกาแฟ สินค้าทางการเกษตรได้หายไปจากพื้นที่ มีเพียงสินค้าอุปโภค บริโภค และบริการการท่องเที่ยว
(พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๖๖) ระยะก่อนและสมัย	<ol style="list-style-type: none"> มีการตั้งถิ่นฐานของหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้มีประเพณีและความเชื่อหลากหลายตามกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ อาชีพส่วนมาก ได้แก่ กรรมกรและผู้ใช้แรงงาน รองลงมา ได้แก่ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า มักอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ตามกลุ่มชาติพันธุ์ หรือกลุ่มที่ประกอบอาชีพรูปแบบเดียวกัน 	<ol style="list-style-type: none"> เริ่มมีการหลอมรวมทางวัฒนธรรมระหว่างชาติพันธุ์ เช่น คริสต์จัน หรือวันซิวอิกที่เหมือนลอนดอนของประเทศไทย กลุ่มอาชีพส่วนใหญ่ คือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า และยังมีแรงงานฝีมือต่าง ๆ ตามความถนัดของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ มีการก่อตั้งสถาบันบันเทิงต่าง ๆ เพื่อพบปะสังสรรค์กันในกลุ่ม เช่น โรงผับ โรงน้ำชา ฯลฯ 	<ol style="list-style-type: none"> ยังคงอนุรักษ์ประเพณีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การประกอบอาชีพ เน้นไปที่การบริการท่องเที่ยว ร้านอาหาร คาเฟ่ โฮสเทล การค้าขายดั้งเดิมแทบไม่หลงเหลือในพื้นที่ แต่ยังมีธุรกิจเชิงങ്ตั้งอยู่ในบริเวณศาลเซียงกง มีการหลอมรวมกลมกลืนในการทำกิจกรรมทางศาสนา เช่น โบสถ์กาลหว่าร์ที่มีการจัดงานในเทศกาลจีน เป็นต้น

ตารางที่ 2 สรุปพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย (ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

บทที่ 6

การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบ ประเด็นปัญหา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย

6.1 การจัดการข้อมูลด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย

จากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้อย ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้ศึกษาข้างต้นมาวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยจำแนกตามเกณฑ์การประเมินภูมิทัศน์วัฒนธรรมของการอุทยานแห่งชาติสหรัฐอเมริกาและคณะกรรมการวิศตอเรีย โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.1.1 องค์ประกอบด้านกายภาพ

วิเคราะห์ลักษณะเด่นทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานที่มีความสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยการเข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้นตรงกับช่วงเวลาที่ยิมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามีความรุ่งเรืองทางการค้าและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ในพื้นที่

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาข้อมูลของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ทั้งประวัติศาสตร์ สภาพทั่วไปและการพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้พบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้นมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย การตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดน้อยอ้างอิงจากเส้นทางสัญจรเป็นหลัก สามารถจำแนกรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ดังนี้

- 1) **การตั้งถิ่นฐานแบบริมน้ำ (Ribbon Settlement)** เป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเดิม ตั้งแต่สมัยยุคเริ่มต้นก่อตั้งชุมชนตลาดน้อยขึ้นมา มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ริมน้ำเจ้าพระยาที่เป็นแหล่งศูนย์กลางการคมนาคม มีการวางอาคารบ้านเรือน หันหน้าออกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา มีพื้นที่ระหว่างอาคารค่อนข้างมาก เห็นได้ชัดว่าแม่น้ำเจ้าพระยามีความสำคัญในการใช้เป็นเส้นทางสัญจรหลัก โดยหลักฐานที่บอกได้ว่ามีการตั้งถิ่นฐานริมน้ำในอดีตของชุมชนตลาดน้อย คือ ศาสนสถานเก่าแก่ในพื้นที่ หันหน้าออกไปยังแม่น้ำเจ้าพระยา
- 2) **การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (Cluster Settlement)** เป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองตั้งแต่สมัยอดีต เนื่องจากในชุมชนตลาดน้อยมีความ

หลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีแหล่งศูนย์กลางเป็นศาสนสถานที่เป็นสถานที่รวมใจของกลุ่มตนเอง กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย

- 3) **การตั้งถิ่นฐานแบบตามแนวถนน (Liner Settlement)** เป็นการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน หลังจากมีการพัฒนาเครือข่ายการสัญจรทางบก ทำให้การสัญจรทางน้ำถูกลดบทบาทลง มีการวางอาคารตามแนวถนนมากกว่าการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวในอดีต ส่วนมากประกอบกิจกรรมทางพาณิชย์กรรม เป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีมากที่สุดในปัจจุบัน โดยเป็นการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวเส้นตรงแทบทั้งพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณถนนเจริญกรุง

รูปแบบและลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม

รูปแบบอาคารในชุมชนตลาดน้อยมีความหลากหลาย รวมถึงยังได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากชนชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมแบบจีนและตะวันตก รวมถึงวัสดุที่ใช้ก่อสร้างอาคารที่ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จึงแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ด้าน ทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและรูปแบบวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง จำแนกหัวข้อโดยใช้ลักษณะการใช้ประโยชน์อาคารมาแบ่งประเภท ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

- สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยและพาณิชย์กรรม
- สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี

1) สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยและพาณิชย์กรรม

ลักษณะการใช้อาคารที่พบได้มากที่สุดในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย คือ อาคารกึ่งพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม โดยการออกแบบทางสถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดน้อยที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบันเป็นการออกแบบที่สอดคล้องต่อกิจกรรมและการใช้งานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงสะท้อนเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่หลากหลายในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ที่แสดงออกผ่านทางสถาปัตยกรรม เมื่อเวลาผ่านไปผู้คนเกิดความหวงแหนและเห็นคุณค่าของอาคารเก่าแก่ในสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ในพื้นที่เกิดเป็นอาคารอนุรักษ์ โดยอาคารที่พบได้มากที่สุดแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ อาคารเรือนแถวและตึกแถว

เรือนแถว เป็นอาคารที่สร้างเพื่อทำการค้าและอยู่อาศัย อาคารมีการออกแบบให้ถ่ายเทอากาศได้ดี เห็นได้จากเหนือประตูและหน้าต่างมีการเจาะช่องลมรูปแบบต่าง ๆ ทั้งแบบเป็นเส้นตรงแบบขนาน และแบบสลับฟันปลา มีประตูบานเพี้ยมขนาดใหญ่ แสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ในการใช้พื้นที่ชั้นล่างของอาคารเพื่อการค้าขาย มีการเติมระแนงไม้ด้วยลวดลายสวยงาม หน้าตาอาคารแตกต่างกันไปตามแต่ยุคสมัย ส่วนมากที่สร้างในช่วงเวลาใกล้ ๆ กันจะมีหน้าตาคล้าย ๆ กัน สามารถ

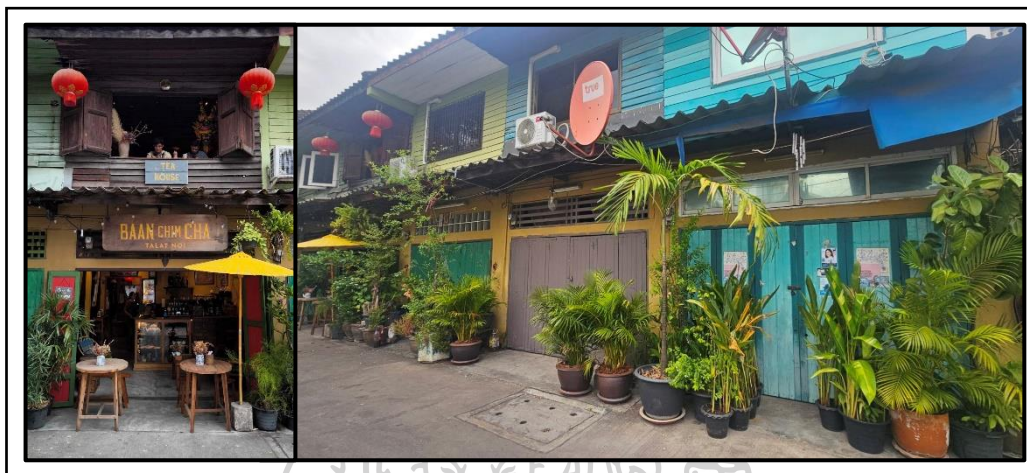
แยกได้ว่าเป็นอาคารที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาใด มีการควบคุมโทนสีของอาคารให้อยู่ในโทนสีเดียวกัน เช่น ขาว ครีม เหลือง เขียว ฯลฯ แต่อาคารบางส่วนก็มีการใช้สีสดใส เช่น ชมพู ฟ้ำ เขียวอ่อน ฯลฯ รวมถึงวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างซึ่งอาคารที่มีอายุเก่าแก่ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ทั้งหมด อาคารยุคต่อมาเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยจำแนกประเภทอาคารตามการใช้วัสดุที่ใช้ก่อสร้างได้ดังนี้

เรือนแถวไม้ อยู่บริเวณศาลเจ้าโจวซือกงและศาลเจ้าโรงเกือก เป็นอาคารที่มีอายุมากกว่า 90 ปี ตัวอาคารก่อสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง รวมถึงประตูและหน้าต่าง ความสูง 1-2 ชั้นหลังคามุงด้วยสังกะสี

ภาพที่ 32 อาคารไม้บริเวณซอยศาลเจ้าโจวซือกง
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

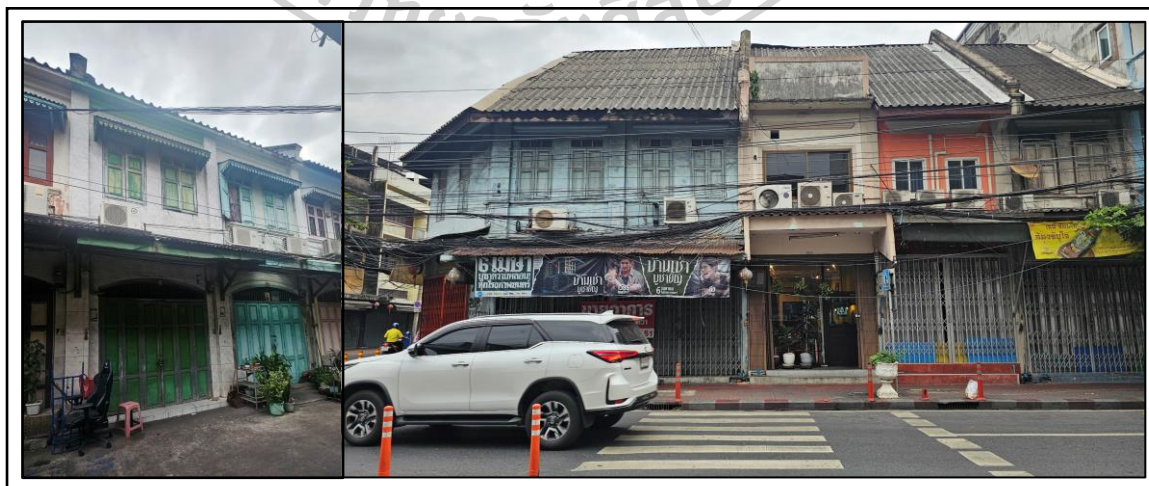
เรือนแถวไม้ผสมคอนกรีต เป็นอาคารที่มีการผสมผสานระหว่างอาคารคอนกรีตและอาคารไม้ โดยแต่เดิมเคยเป็นอาคารไม้ แต่มีความเสื่อมโทรมตามกาลเวลา จึงได้นำคอนกรีตเข้ามาช่วยในการปรับปรุงอาคาร ส่วนมากมีความสูง 1-2 ชั้น พบเห็นได้มากบริเวณซอยดวงตะวัน

ภาพที่ 33 อาคารบริเวณซอยดวงตะวัน
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

ตึกแถวคอนกรีต สามารถแบ่งได้ตามยุคสมัยจากหน้าตาของอาคาร ตามยุคสมัยที่ผู้วิจัยที่ได้ทำการศึกษา ได้แก่

ยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย อาคารในช่วงนี้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างถนนเจริญกรุง ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมจีนค่อนข้างสูง พบได้มากในบริเวณซอยเจริญกรุง 22 ลักษณะเป็นอาคารตึกแถว 2 ชั้น ประตูและหน้าต่างทำจากไม้ มุงด้วยหลังคากระเบื้อง โครงสร้างก่ออิฐถือปูนหนา เพื่อเป็นโครงสร้างรับน้ำหนัก อาจมีการเสริมด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กในภายหลัง

ภาพที่ 34 อาคารในยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย ส่วนใหญ่อยู่บริเวณถนนเจริญกรุงและถนนทรงวาด สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ช่วงสนธิสัญญาเบาว์ริงและหลังสงครามโลก สรุปได้ดังนี้

ช่วงสนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ. 2450 – พ.ศ. 2470) อาคารในยุคนี้ ยังคงมีรูปแบบคล้ายกับอาคารช่วงยุคเริ่มต้น แต่มีการพัฒนาทางเทคโนโลยีในด้านการก่อสร้าง ส่งผลให้สามารถสร้างอาคารที่มีจำนวนชั้นมากขึ้น เนื่องจากเป็นช่วงเริ่มต้นของสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์น จึงมีการนำรูปแบบมาใช้ในการตกแต่ง สืบเกิดได้จากลวดลายทรงเรขาคณิต แต่ยังคงมีการใช้ลวดลายนีโอคลาสสิกในการตกแต่งหน้าจั่วและยอดเป็นรูปประติมากรรมถ้วยรางวัล โดยตึกที่มีความโดดเด่นที่ยังคงเหลืออยู่ คือ บริเวณถนนข้าวหลามที่เป็นอาคารสูง 4 ชั้น มีระเบียงปูนฉลุสวย ประตูและหน้าต่างทำจากไม้ มีบางหลังที่มีการปรับปรุงไปใช้ประตูเหล็กและกระจกตามยุคสมัย ลักษณะสำคัญที่เห็นได้ชัด คือ การมีระเบียงประดับราวลูกกรงในชั้นที่ 2 ขึ้นไป

ภาพที่ 35 อาคารช่วงก่อนสงครามโลก

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

ช่วงหลังสงครามโลก (พ.ศ. 2470 - พ.ศ. 2515) ลักษณะอาคารในยุคนี้จะได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์นที่กำลังนิยมไปทั่วโลกในเวลานั้น โดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาคารจะถูกลดทอนการตกแต่งแบบนีโอคลาสสิกไปเกือบหมด มีความเรียบง่าย โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก วัสดุประตุ หน้าต่าง เป็นเหล็กและกระจก

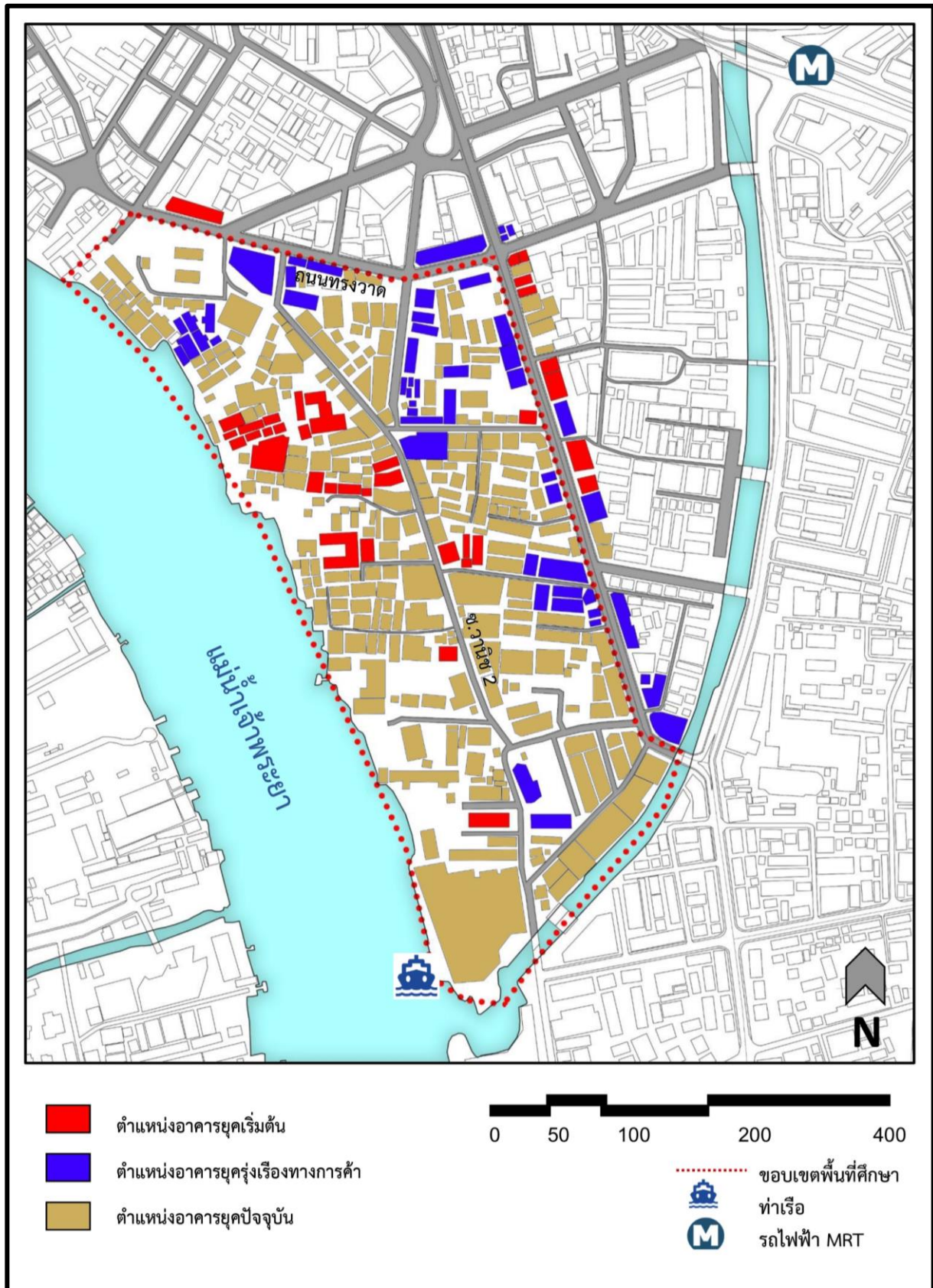

ภาพที่ 36 อาคารช่วงหลังสงครามโลก
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

ยุคปัจจุบัน อาคารพาณิชย์กรรมสมัยปัจจุบัน เป็นอาคารที่มีการใช้งานไม่นานเท่าดัง 2 ชนิดที่กล่าวข้างต้น มีหน้าตาอาคารตามสมัยปัจจุบัน วัสดุส่วนมากเป็นเหล็กและกระจก มีความสูง 3-6 ชั้น

ภาพที่ 37 อาคารยุคปัจจุบัน
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

ภาพที่ 38 แสดงตำแหน่งอาคารในแต่ละยุคของพื้นที่ศึกษา
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

2) สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

องค์ประกอบเด่นทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยนั้นมีความหลากหลาย เนื่องจากมีการอพยพของชนชาติต่าง ๆ มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ โดยส่วนมากเป็นชาวจีน แต่ก็ยังมีชาวยุโรป ชาวโปรตุเกส และชาวจีนก็มีด้วยกันหลายกลุ่ม ทำให้เกิดลักษณะความเชื่อที่แตกต่าง โดยแสดงออกมาในรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถาน โดยมีทั้งศาสนสถานที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อชาวจีน ศาสนสถานที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อชาวคริสต์ ศาสนาที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากชาวไทย-ญวน

ศาสนสถานที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากชาวจีน มีจำนวนมากที่สุดในชุมชนตลาดน้อย อาคารและศาสนสถานที่เห็นได้ชัด คือ ศาลเจ้าจีนที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนกลุ่มต่าง ๆ ที่ยังมีการอนุรักษ์ไว้ในพื้นที่ แบ่งได้ดังนี้

- 1) **ศาลเจ้าโจวซือกง** เป็นของกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมจีน ลักษณะการวางผังทอดตัวตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา หันหน้าออกทางฝั่งแม่น้ำ ตามหลักความเชื่อฮวงจุ้ยชาวจีนว่าศาลเจ้าที่อยู่ใกล้แม่น้ำจะมีความศักดิ์สิทธิ์ วางผังแบบชื่อก่อเตี้ยน คือ การวางผังแบบสี่เรือนล้อมลาน หลังคามีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมจีนมากที่สุด มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นผนังด้านสกัดก่อปิดเต็มผืน แต่มีการลดชั้นหน้าหลัง คล้ายในสถาปัตยกรรมไทย สันหลังคาโค้ง ปลายจั่วเป็นปูนประดับรูปนกนางแอ่น เป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่นิยมในประเทศจีนแถบฮกเกี้ยน สัญลักษณ์โดดเด่น คือ เสือขาวและมังกรเขียว ปรากฏโดยการสร้างบ่อน้ำขนาดข้าง มีเทพเจ้าโจวซือกงเป็นองค์ประธานหลัก

ภาพที่ 39 ศาลเจ้าโจวซือกง

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

- 2) ศาลเจ้าโรงเกือก หรือศาลเจ้าฮ้องห้วงกง เป็นศาลเจ้าที่เป็นที่เคารพของชาวจีนฮากกา ถูกสร้างขึ้นในปี 2432 เป็นที่ประดิษฐานของเจ้าพ่อฮ้องห้วงกง ปัจจุบันมีอายุมากกว่า 130 ปี อยู่ในความดูแลของสมาคมฮากกาประเทศไทย

ภาพที่ 40 ศาลเจ้าโรงเกือก
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

- 3) ศาลเจ้าเซียงกง สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพขององค์เซียงกง โดยชาวจีนฮกเกี้ยน มีการบูรณะหลายครั้ง ได้มีการก่อสร้างมังกร (ทิงง) ในการบูรณะครั้งสุดท้าย ศาลปัจจุบันถูกสร้างขึ้นใหม่แทนศาลเดิม ซึ่งในปัจจุบันศาลหลังใหม่นี้ มีอายุมากกว่า 100 ปี

ภาพที่ 41 ศาลเจ้าเซียงกง
(ที่มา : ชัยพฤกษ์, 2561)

ศาสนสถานที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อชาวคริสต์ นอกจากชาวจีนอพยพแล้ว ยังมีชาวโปรตุเกสที่อพยพเข้ามา รวมถึงชาวจีนบางส่วนก็มีการนับถือศาสนาคริสต์ ดังนั้นจึงมีศาสนสถาน ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกในพื้นที่แห่งนี้ คือ โบสถ์กาลหว่าร์ หรือวัดพระแม่ลูกประคำ (Holy Rosary Church) โบสถ์คริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสร้างโดยชาวโปรตุเกส เป็นการออกแบบโดยใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบกอทิก (Gothic Architecture) โดยโบสถ์หลังปัจจุบันนั้น เป็นโบสถ์ที่ถูกสร้างขึ้นทดแทนโบสถ์หลังแรกที่เกิดความเสียหายจากเพลิงไหม้จนถูกทิ้งร้าง ถูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2434 ซึ่งอายุของโบสถ์หลังปัจจุบันนี้มีอายุมากกว่า 130 ปี การวางผังอาคารเป็นรูปกางเขนโรมันตามหลักศาสนาคริสต์หันออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ประตูเป็นทรงโค้งแหลมที่เรียกว่า Pointed Arch มีทั้งหมด 3 ประตูตามแบบลักษณะของกอทิก ภายในอาคารผนังมีการตกแต่งด้วยลวดลายในพระคัมภีร์ทางศาสนาอย่างสวยงาม มีหน้าต่างประดับกระจกสีทรงกลม หรือ Rose Windows อยู่ตรงกลาง พระแท่นด้านในสุดเป็นพระแท่นหินอ่อน เหนือพระแท่นมีรูปจำลองของพระแม่มารีและพระกุมารเยซูคริสต์ मुखหน้าพระแท่นทั้งสองด้านประดับด้วยพระแท่นเล็ก มองจากภายนอก จะเห็นเป็นยอดสูงมีไว้ใช้เพื่อเป็นหอรระฆัง

ภาพที่ 42 โบสถ์กาลหว่าร์
(ที่มา : www.bkkmenu.com, 2562)

ศาสนสถานที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อชาวไทย-ญวน นอกจากกลุ่มชาวจีนแล้วก็ยังมีชาวไทยที่อยู่อาศัยมาแต่เดิมในพื้นที่ และชาวญวนที่อพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์รวมชาวพุทธในพื้นที่ ดังนี้

วัดปทุมคงคาราชวรวิหาร หรือเดิมชื่อวัดสำเพ็ง สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระพุทธรูปมหาชนกเป็นองค์ประธาน ภายในอุโบสถตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้ง 4 ด้าน พระอุโบสถก่ออิฐถือปูน ทรงไทย หลังคาลาด 3 ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามแบบสถาปัตยกรรมไทย ประตูและหน้าต่างเป็นลวดลายลงรักปิดทอง มีแท่นหินประหารกบฏ หรือแท่นหินสำเร็จโทษ เป็นที่สำเร็จโทษเจ้านายหลายพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 43 วัดปทุมคงคา
(ที่มา : Gerry Gantt, 2565)

วัดอุภัยราชบำรุง หรือเดิมชื่อ วัดญวนตลาดน้อย ถูกสร้างโดยกลุ่มชาวจีนที่นับถือศาสนา พุทธนิกายมหายาน ทำให้ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาคล้ายกับนิกายมหายานของชาวจีน ต่อมา เกิดการปรับระเบียบแบบแผนทางประเพณีให้สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย แต่ยังคง สวดมนต์เป็นภาษาญวนในปัจจุบัน อุโบสถเป็นอาคารหลัก รูปแบบสถาปัตยกรรมผสมผสานระหว่าง อาคารแบบพระราชนิยม รัชกาลที่ 3 ประดับหน้าบันด้วยงานปูนปั้น หลังคาแบบสถาปัตยกรรมจีนมี ความอ่อนโค้ง ประดับด้วยปูนปั้นส่วนปลาย มีช่องลมขนาดเล็ก ประดับด้วยมังกรหลากสี ประตูเป็น บานเพี้ยมผสมลวดลายกับตัวอักษรจีน ภายในผนัง เพดาน และเสาได้ผ่านการบูรณะหลายครั้ง แต่สิ่ง ที่เหมือนเดิมตั้งแต่ครั้งอดีต คือ กระจับปี่ที่ปูพื้น ที่อยู่บริเวณอาสน์สงฆ์ สีฟ้าขาว มีลวดลาย สวยงาม

ภาพที่ 44 วัดอุภัยราชบำรุง
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

โครงการสัญจร

ในอดีต ชุมชนตลาดน้อยถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าและเป็นชุมชนอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเส้นทางหลัก คือ **แม่น้ำเจ้าพระยา** ต่อมามีการขุด **คลองผดุงเกษม** ขึ้นภายหลัง ก็กลายเป็นเส้นทางรองที่ผู้คนในชุมชนตลาดน้อย ใช้เพื่อเดินทางไปยังพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างสะดวก ปัจจุบันก็ยังสามารถเดินทางบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาได้ มีท่าเรือคอยให้บริการอยู่ 2 แห่ง คือ ท่าเรือสี่พระยาและท่าเรือกรมเจ้าท่า แต่คลองผดุงเกษมไม่สามารถผ่านเข้าทางปากคลองผดุงเกษมได้ เนื่องจากมีการตั้งสถานีสูบน้ำคร่อมทับคลองผดุงเกษม

ในปัจจุบัน ถนนสายหลักที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยได้ คือ **ถนนเจริญกรุง** เป็นถนนที่มีบทบาทสำคัญทางการค้า เป็นเส้นทางหลักในการสัญจรและยังมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เนื่องจากมีอายุมากกว่า 160 ปี และ **ซอยวานิช 2** ที่เป็นถนนรอง ที่เป็นแหล่งจุดเชื่อมต่อสำคัญต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ทั้งตรอกศาลเจ้าโรงเกือก ซอยเจริญพาณิชย์ ซอยเจริญกรุง 22 เป็นต้น เมื่อพิจารณาแล้ว สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการตั้งถิ่นฐานและพื้นที่การใช้กิจกรรมจากเดิมที่อยู่ริมแม่น้ำ แปรเปลี่ยนเป็นแนวถนนมาจากการพัฒนาถนนเจริญกรุง

6.1.2 องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นชุมชนค้าขายที่เคยได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางการค้าของกรุงเทพมหานครในอดีต ปัจจุบันเป็นชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีชื่อเสียงในด้านการเป็นแหล่งท่องเที่ยวย่านเมืองเก่ากรุงเทพมหานคร ดังนั้นจึงมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก การค้าขายในสมัยอดีตจึงแปรเปลี่ยนเป็นรูปแบบการค้าและการให้บริการท่องเที่ยวเป็นส่วนมาก อาชีพดั้งเดิมในพื้นที่มีแนวโน้มน้อยลง และมีการนำอาคารเก่ามาบูรณะเพื่อการท่องเที่ยว มีการนำรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ในอดีตมาปรับปรุงเข้ากับธุรกิจสมัยใหม่ เพื่อตอบรับนักท่องเที่ยว เช่น คาเฟ่ โฮสเทล แกลลอรี ฯลฯ ที่มีแนวโน้มในการเกิดธุรกิจประเภทเหล่านี้ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 45 อาคารเก่าที่มีการประกอบธุรกิจสมัยใหม่ในชุมชนตลาดน้อย
(ที่มา : ฉัตรชัย มาตยภูธร, 2565)

6.1.3 องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้อย

ลักษณะเด่นของกิจกรรมทางวัฒนธรรม

ในอดีต ภายในชุมชนมีการอยู่ร่วมกันของหลากหลายชนชาติทั้งชาวจีน ชาวไทย ชาวญวน และชาวโปรตุเกส ทำให้เกิดกิจกรรมทางด้านความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน แต่มีการหลอมรวมทางวัฒนธรรม จึงทำให้ตลาดน้อยมีความโดดเด่น โดยสามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมแบบจีน กลุ่มวัฒนธรรมแบบคริสต์ กลุ่มวัฒนธรรมแบบชาวไทย-ญวน

- 1) **กลุ่มวัฒนธรรมและความเชื่อแบบจีน** กลุ่มชาวจีนมีจำนวนมากที่สุดในชุมชนตลาดน้อย และเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ทำให้ปรากฏวัฒนธรรมแบบจีนมาตั้งยุคแรกเริ่มและที่ยังหลงเหลือจนถึงปัจจุบัน คือ การไหว้ศาลเจ้าและบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ตามความเชื่อของกลุ่มตน เกิดการสร้างศาลเจ้าเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจ และทำกิจกรรมทางศาสนา ศาลเจ้าจึงเป็นศาสนสถาน que แสดงคุณค่าของชาติพันธุ์ชาวจีน และรวบรวมองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษา อนุรักษ์เอาไว้ โดยในชุมชนตลาดน้อยมีศาลเจ้าเก่าแก่ของกลุ่มชาวจีนกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เช่น ศาลเจ้าโจ้วซือกง ศาลเจ้าโรงเกือก ฯลฯ รวมถึงงานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ที่ยังคงสืบต่อมา

จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ เทศกาลกินเจ เทศกาลโคมแดง (หยวนเซียว) เทศกาลสารทจีน พิธี
บวงสรวงประจำปี ฯลฯ ตามความเชื่อของกลุ่มชาวจีน

- 2) **กลุ่มวัฒนธรรมและความเชื่อแบบชาวไทย-ญวน** ศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธทั้งชาว
ไทยและชาวญวน คือ วัดในนิกายมหายาน โดยวัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
คือ วัดสำเพ็ง หรือวัดปทุมคงคาราชวรวิหาร เป็นวัดที่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่
สำคัญหลายอย่างในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือแม้แต่ไว้สำเร็จโทษเจ้านายชั้นสูงใน
อดีต ในปัจจุบันก็ยังใช้ประกอบพิธีทางศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวพุทธดั้งเดิม
ส่วนวัดญวนตลาดน้อย หรือวัดอุภัยราชบำรุง แต่เดิมได้รับอิทธิพลจากจีน เนื่องจาก
เวียดนามเป็นเมืองขึ้นของจีน ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมทาง
ศาสนาในประเทศไทย ระเบียบแบบแผนประเพณีเป็นไปตามสังคมไทย แต่ยังคงมีการสวด
บูชาด้วยภาษาญวนอยู่จนถึงปัจจุบัน
- 3) **กลุ่มวัฒนธรรมและความเชื่อแบบคริสต์** ช่วงเวลาเดียวกันกับที่มีชาวจีนและชาวญวน
เข้ามาตั้งถิ่นฐานนั้น ชาวคริสต์และชาวโปรตุเกสก็ได้มีการอพยพเข้ามาในพื้นที่ชุมชน
ตลาดน้อยเช่นกัน โดยนำสมบัติที่มีคุณค่าทางจิตใจเกี่ยวข้องกับศาสนามาด้วย คือ รูปแม่
พระลูกประคำและรูปพระศพของพระเยซูคริสต์ มีการสร้างโบสถ์คริสต์ขึ้นโดยชาว
โปรตุเกส เพื่อเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับนมัสการพระเจ้าและประกอบพิธีกรรมทาง
ศาสนา โดยเป็นสถานที่สำหรับรวมตัวกัน เพื่อถวายนมัสการแด่พระเจ้า ซึ่งเป็น
เอกลักษณ์สำคัญในวิถีชีวิตของชาวคริสต์ โดยมีศาสนสถานแห่งเดียวที่เกี่ยวข้องกับชาว
คริสต์ คือ โบสถ์กาลหว่าร์ หรือวัดพระแม่ลูกประคำ ที่ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยนั้น และ
ได้มีชาวจีนบางกลุ่มที่หันมานับถือศาสนาคริสต์ ก่อให้เกิดความผสมผสานระหว่างวิถีชีวิต
และประเพณีเข้าด้วยกัน ซึ่งพิธีจีนมีความคล้ายคลึงกับชาวคริสต์ คือ วันภาวนาอุทิศแด่ผู้
ล่วงลับและวันเสกสุสาน ที่ใกล้เคียงกับเทศกาลเซ็งเม้งและเทศกาลไหว้บรรพบุรุษของจีน

ประเพณีและงานเทศกาล

ภาพที่ 46 เทศกาลกินเจ
(ที่มา : สำนักข่าวเอ็มไทย, 2567)

- 1) **เทศกาลกินเจ** จัดขึ้นในวันขึ้น 1 ค่ำ จนถึง ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 ตามปฏิทินจีนในทุกปี หรือเรียกอีกชื่อว่า ประเพณีถือศีลกินผัก เป็นเทศกาลที่มีชื่อเสียงของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนทุกชนชาติและเป็นที่รู้จักของชุมชนตลาดน้อย เป็นเทศกาลที่รวบรวมผู้คนในชุมชนทั้งที่ยังอาศัยอยู่และเคยอาศัยอยู่ให้กลับมารวมตัวกันอย่างพร้อมเพรียง ร้านอาหารทุกร้านในชุมชนตลาดน้อยจะงดขายอาหารทั่วไป ขายแต่เฉพาะอาหารเจเท่านั้น และบริเวณซอยวานิช 2 ยังมีการปิดถนนเพื่อจัดงานเทศกาล มีการแสดงงิ้ว แหม่มงักร และรถเข็นอาหารเจ

ภาพที่ 47 เทศกาลกินเจโบสถ์กาลหว่าร์
(ที่มา : สำนักข่าวเอ็มไทย, 2567)

- 2) **วันตรุษจีน** เป็นเทศกาลขึ้นปีใหม่ตามธรรมเนียมความเชื่อของชาวจีน โดยทุกเทศกาลตรุษจีน นอกจากการจัดงานที่ศาลเจ้าจีนแล้ว โบสถ์กาลหว่าร์ยังมีการจัดพิธีมิสซาเป็นภาษาจีนเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลในวันตรุษจีน มีการประดับตกแต่งด้วยโคมแดงและ

กระดาษแดง รวมถึงการให้สัมมงคลและอั่งเปาตามธรรมเนียมชาวจีนที่ถูกจัดขึ้นในโบสถ์คริสต์แห่งนี้

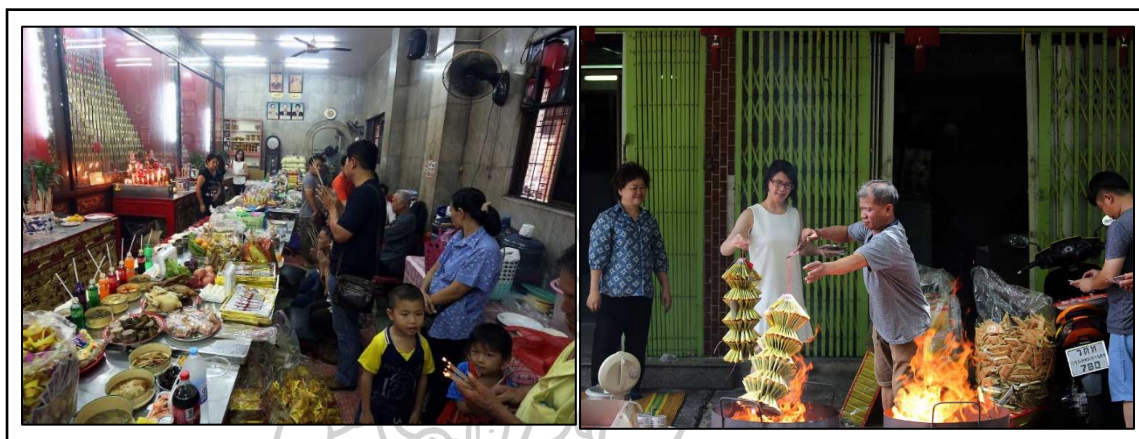
ภาพที่ 48 ขบวนแห่วันชิวอิกบริเวณถนนเจริญกรุง
(ที่มา: สื่อออนไลน์ Charoenkung Creative District, 2566)

- 3) วันชิวอิก เป็นวันที่ 7 ในเทศกาลกินเจ แต่ยังมีพิธี ลอยกระทง ในแม่น้ำเจ้าพระยาที่สอดคล้องกับประเพณีไทย มีการแห่เรือมังกรนำขบวน ไหว้เจ้าบนเรือ รวมถึงชาวบ้านในชุมชนตลาดน้อยมีการล่องเรือไปไหว้เจ้ายังต่างพื้นที่ โดยเริ่มที่ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง ศาลเจ้าบ้านขุนต้ว ศาลเจ้าช่าปออง และกลับมายังศาลเจ้าโจ้วซือกง

ภาพที่ 49 ประเพณีทิ้งกระจาด
(ที่มา: วารสารย่านจีนถิ่นบางกอก, 2565)

- 4) **ประเพณีเทกระจาด** จัดขึ้นช่วงปลายเดือนสิงหาคม หรือต้นเดือนกันยายน ตามปฏิทินจีน คือ วันเพ็ญเดือน 7 หรือวันที่ 8 ของเทศกาลกินเจ เป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนที่อุทิศให้แก่ดวงวิญญาณที่ไม่มีผู้ทำบุญไปให้ โดยในทุกปีจะมีการจัดงานเทกระจาด ที่ศาลเจ้าโจวซือกง มีการประกอบพิธีเดินรูป แห่มังกร เดินเข้าประตูสวรรค์ โดยมีการแห่หน้าด้วยขบวนสิงโต และขบวนมังกรไปตลอดทาง มีขบวนสงฆ์ และปิดท้ายด้วยสาธุชน

ภาพที่ 50 เทศกาลสารทจีนในชุมชนตลาดน้อย
(ที่มา: ฐานิต สุขโต, 2560)

- 5) **วันสารทจีน** ในวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกปี ถือเป็นวันสำคัญของลูกหลานชาวจีนทุกชาติพันธุ์ที่จะแสดงความเคารพและรำลึกถึงบรรพบุรุษุชโตนผ่านการเซ่นไหว้ และตามความเชื่อชาวจีน ยังเชื่อว่าเป็นเดือนแห่งการเปิดประตูนรก เพื่อให้วิญญาณมารับผลบุญกุศล โดยจะพบเห็นผู้คนในชุมชนตลาดน้อยเผากระดาษเงิน กระดาษทองที่หน้าบ้านของตน ตามความเชื่อหลังจากพิธีเซ่นไหว้เสร็จสิ้น

ภาพที่ 51 การทำบ๊ะจ่างในชุมชนตลาดน้อย
(ที่มา: สำนักข่าวผู้จัดการ, 2558)

- 6) เทศกาลไหว้บ๊ะจ่าง เป็นวันที่ชาวจีนมีความเชื่อในการบูชาเทพเจ้ามังกรที่เป็นขุนนาง ที่มีผลงานโดดเด่นในสมัยพระเจ้าฉู่หวายอ๋อง ถูกจัดขึ้นในวันที่ 5 เดือน 5 ตามปฏิทินจันทรคติของจีน เป็นเทศกาลที่ชาวบ้านในชุมชนตลาดน้อยจะทำขนมบ๊ะจ่าง ที่เรียกว่าผุกบ๊ะจ่าง ออกมาขายหน้าบ้าน ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวไทยเชื้อสายจีนในต่างพื้นที่ ที่มักมาซื้อไปบูชาเทพเจ้ามังกรตามความเชื่อและนักท่องเที่ยวที่ต้องการลิ้มรสขนมบ๊ะจ่างที่หารับประทานได้แค่เพียงในช่วงเทศกาลนี้เท่านั้น

ภาพที่ 52 เทศกาลบูชาดาวนพเคราะห์
(ที่มา: สำนักข่าวผู้จัดการ, 2558)

- 7) เทศกาลบูชาดาวนพเคราะห์ จัดขึ้นในช่วงหลังวันตรุษ ทุกวันขึ้น 14-16 ค่ำของทุกปีโดยอ้างอิงจากเทศกาลหงวนเซียวเป็นหลัก โดยทั้ง 3 ค่ำจะมีการสวดมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลในภาษาญวนปนไทยและบาลี มีการจุดเทียนบูชาหมู่ดาวนพเคราะห์ตามความเชื่อเพื่อคุ้มครองดวงชะตาตลอดปี

การอยู่ร่วมกันของคนต่างเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม

ชุมชนตลาดน้อยนั้นมีความหลากหลายในด้านเชื้อชาติ ศาสนา และความเชื่อ แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็ได้มีศาสนสถานที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อในด้านศาสนาของตน สะท้อนเรื่องราวผ่านศาสนสถานที่กระจายตัวไปตามพื้นที่ในชุมชนตลาดน้อย เมื่อเวลาผ่านไป ได้เกิดการหลอมรวมของวัฒนธรรม เกิดจุดเชื่อมกันระหว่างศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ ที่มีหลักคำสอนคล้ายคลึงกันทำให้สามารถหลอมรวมเข้ากันได้ มีกลุ่ม

ชาวจีนจำนวนไม่น้อยในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยที่นับถือศาสนาคริสต์ ถึงแม้จะเป็นศาสนาเดียวที่มาจากฝั่งตะวันตก ส่งผลให้เกิดการนำวัฒนธรรมของจีนมาผสมผสานกับพิธีกรรมของศาสนาคริสต์ เช่น พิธีมิสซา หรืองานเทศกาลของจีนที่โบสถ์คริสต์จัดขึ้น

ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยหลงเหลือแค่เพียงกลุ่มชาวไทย ชาวจีน และชาวญวน ส่วนชาวโปรตุเกสนั้นได้อพยพออกจากพื้นที่ไปจนหมด สิ่งที่ทำให้รวบรวมผสมผสานระหว่างเชื้อชาติต่าง ๆ ทางวัฒนธรรม คือ การสมรสระหว่างเชื้อชาติ ยิ่งทำให้ในปัจจุบันไม่สามารถแบ่งแยกเชื้อชาติของผู้คนในชุมชนตลาดน้อยได้อย่างชัดเจนอีกต่อไป มีการปรับตัวด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตและกิจกรรม หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับชุมชน ไม่ว่าจะงานเทศกาลของศาสนาใดในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย กลุ่มคนต่างเชื้อชาติ ต่างความเชื่อ ต่างศาสนาก็สามารถเข้าร่วมได้โดยสนิทใจ

6.2 องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย

นำข้อมูลที่ได้ศึกษาทั้งหมดมาวิเคราะห์ เพื่อหาองค์ประกอบและลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตลาดน้อย มีรายละเอียดดังนี้

6.2.1 องค์ประกอบและลักษณะเด่นด้านประวัติศาสตร์

ชุมชนตลาดน้อยเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ตั้งแต่ช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนเพื่อการค้าและการอยู่อาศัย ต่อมาได้มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นทั้งชาวญวนและชาวโปรตุเกส ส่งผลให้ชุมชนตลาดน้อยเกิดความหลากหลายในหลายมิติ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกัน และความสวยงามด้านสถาปัตยกรรม ปัจจุบันชุมชนตลาดน้อยยังคงเหลือร่องรอยหลักฐานในอดีตที่ปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งในด้านกายภาพและสังคม วัฒนธรรมประเพณี โดยแสดงออกมาทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม การผสมผสานความเชื่อทางด้านศาสนา ที่ยังถูกสืบต่อกันมารุ่นสู่รุ่น แสดงให้เห็นถึงคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ที่ยังหลงเหลืออยู่ให้ศึกษาในปัจจุบัน

ถือได้ว่าเป็นชุมชนเก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีคุณค่าความสำคัญในด้านความหลากหลายของชาติพันธุ์ มีการอยู่ร่วมกันของคนหลายเชื้อชาติ ศาสนา ทั้งชาวไทย-ศาสนาพุทธ ชาวญวน-ศาสนาพุทธ ชาวจีน-ศาสนาพุทธ ชาวจีน-ศาสนาคริสต์ ชาวโปรตุเกส-ศาสนาคริสต์ แต่ที่พบได้มากที่สุด คือ ชาวจีน-ศาสนาพุทธ ส่งผลให้มีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ เห็นได้จากสถาปัตยกรรมทางศาสนาที่มีอยู่หลากหลายกระจายไปทั่วทั้งพื้นที่ ที่ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ช่วงตอนต้น

รัตนโกสินทร์และยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน เป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่า เกิดลักษณะของสถาปัตยกรรมจากโบราณสถานและโบราณวัตถุในพื้นที่ที่ยังคงมีอยู่ในพื้นที่จนถึงปัจจุบัน

6.2.2 องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางโครงสร้างชุมชน

ชุมชนตลาดน้อยมีตำแหน่งที่ตั้งที่สำคัญ คือ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักในช่วงเวลานั้น พร้อมทั้งยังเกิดกิจกรรมทางการค้าเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน โดยในช่วงแรกจะเป็นการตั้งถิ่นฐานตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา (Ribbon Settlement) และการกระจุกตัว (Cluster Settlement) เนื่องจากความหลากหลายในชาติพันธุ์ เกิดการรวมตัวกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง และยังอยู่บริเวณปากคลองที่เป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการกระจายสินค้า ทำให้ชุมชนตลาดน้อยเป็นศูนย์กลางในการกระจายสินค้าในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาระบบโครงข่ายบนบก กิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยเกิดริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาได้กระจายตัวมาตามแนวถนนมากขึ้น เกิดการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน (Linear Settlement) โดยมีการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนเห็นได้ชัดที่บริเวณ ถนนเจริญกรุง ที่เป็นถนนสายสำคัญในประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และเป็นถนนที่ผู้คนในชุมชนใช้เป็นทางสัญจรหลักและพื้นที่ทางการค้าอายุมากกว่า 160 ปี รวมถึงซอยวานิช 2 ที่ปัจจุบันยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้อยได้เป็นอย่างดี ตรอกซอกซอยต่าง ๆ ที่เป็นจุดเชื่อมต่อภายในชุมชน

ปัจจุบันพบว่า ยังคงมีการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน (Linear Settlement) เหมือนดังอดีต แต่การตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำและแบบกลุ่มชาติพันธุ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป แต่ยังคงหลงเหลือหลักฐานที่แสดงถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในอดีต ผ่านสถาปัตยกรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ เช่น ศาลสนาม ศาลเจ้า และอาคารเก่าแก่

6.2.3 สถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นแสดงคุณค่าของชุมชน

คุณค่าที่แสดงออกมาในรูปแบบของสถาปัตยกรรม แสดงออกมาในรูปแบบของที่พักรักษา ที่เป็นการได้รับอิทธิพลจากกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ดังอาคารเก่าแก่ที่ปรากฏในพื้นที่อย่างคุณหาสนโซวเองไถ่ที่มีอายุมากกว่า 200 ปี สร้างตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน และอาคารตึกแถวบริเวณถนนเจริญกรุงที่รูปแบบของอาคารได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมจีนและสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบนีโอคลาสสิกในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ยังคงหลงเหลืออยู่บ้าง

ศาลสนามต่าง ๆ ที่สร้างตามความเชื่อ ประเพณีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ปรากฏออกมาในรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น ศาลเจ้าโจวซือกง โบสถ์กาลหว่าร์ ฯลฯ

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชนตลาดน้อย ผู้วิจัยได้สรุปอาคารทรงคุณค่าที่มีประวัติศาสตร์ ความสำคัญ และเอกลักษณ์ต่อพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ อาคารที่มีความสำคัญทางศาสนสถานและอาคารทั่วไป ดังนี้

1) กลุ่มอาคารทั่วไป

- **คฤหาสน์ไชยเฮงไถ่**สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ช่วงรัชกาลที่ 2 โดยหลวงอภัยวานิช (เจ้าสัวจาด) นายอาการรังนกในเวลานั้น ปัจจุบันมีอายุมากกว่า 200 ปี เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบจีนฮกเกี้ยน-แต้จิ๋ว ลักษณะการวางผังแบบเรือนล้อมลาน หรือชื่อเหอหยวน มีเรือนหลังเป็นซุ้มประตูทางเข้า ตรงกลางมีลานเปิดโล่ง เรือซ่าย-ขวาเป็นเรือนใช้สำหรับอยู่อาศัย และเรือนถัดจากลานเปิดโล่งเป็นเรือนประธาน ปัจจุบันเปิดเป็นโรงเรียนสอนดำน้ำ ลานกลางบ้านถูกเปลี่ยนเป็นสระว่ายน้ำขนาดใหญ่เพื่อใช้ในการเรียนการสอน
- **บ้านเอ็กฮอกตอง หรือพิพิธภัณฑ์บ้านจีน** สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นอาคารไม้สองชั้น อยู่บริเวณซอยวานิช 2 ใกล้กับศาลเจ้าโจวซือกง ลักษณะอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบจีนโบราณ ในปัจจุบันได้ถูกฟื้นฟูและอนุรักษ์เป็น พิพิธภัณฑ์บ้านจีน มูลนิธิศาลเจ้าโจวซือกง ตลาดน้อย โดยชาวชุมชนตลาดน้อยกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน ซึ่งนั่นคือสมาคมฮกเกี้ยนในปัจจุบัน เพื่อเป็นสถานที่เก็บเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชาวจีนฮกเกี้ยน โดยเฉพาะ
- **ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาตลาดน้อย** หรือเดิมที่ชื่อว่า แบงก์สยามกัมมาจล อยู่บริเวณถนนโยธา เป็นที่ทำการธนาคารแห่งแรกของธนาคารไทยพาณิชย์ในประเทศไทย ก่อตั้งในนาม บุคคลิภย์โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ไชยันตมงคล กรมหมื่นมหิศราชหฤทัย ใน พ.ศ.2447 เพื่อให้บริการด้านการเงินและรองรับการเติบโตด้านเศรษฐกิจของประเทศไทย ปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) มีอายุ 119 ปี และยังได้รับรางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรม (ASA) เมื่อ พ.ศ. 2525 เป็นอาคารที่ถูกดูแลและอนุรักษ์โดยกรมศิลปากร

2) กลุ่มอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

- **ศาลเจ้าโจวซือกง** เป็นศาลเจ้าที่ก่อตั้งโดยกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนในสมัยรัชกาลที่ 1 อ้างอิงจากป้ายจารึกที่อยู่ในศาล ตรงกับ พ.ศ. 2347 โดยปัจจุบันมีอายุประมาณ 200 ปี เป็นศาลเจ้าที่เก่าแก่ขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา แต่เดิมเป็นวัดขุนเล่งยี่

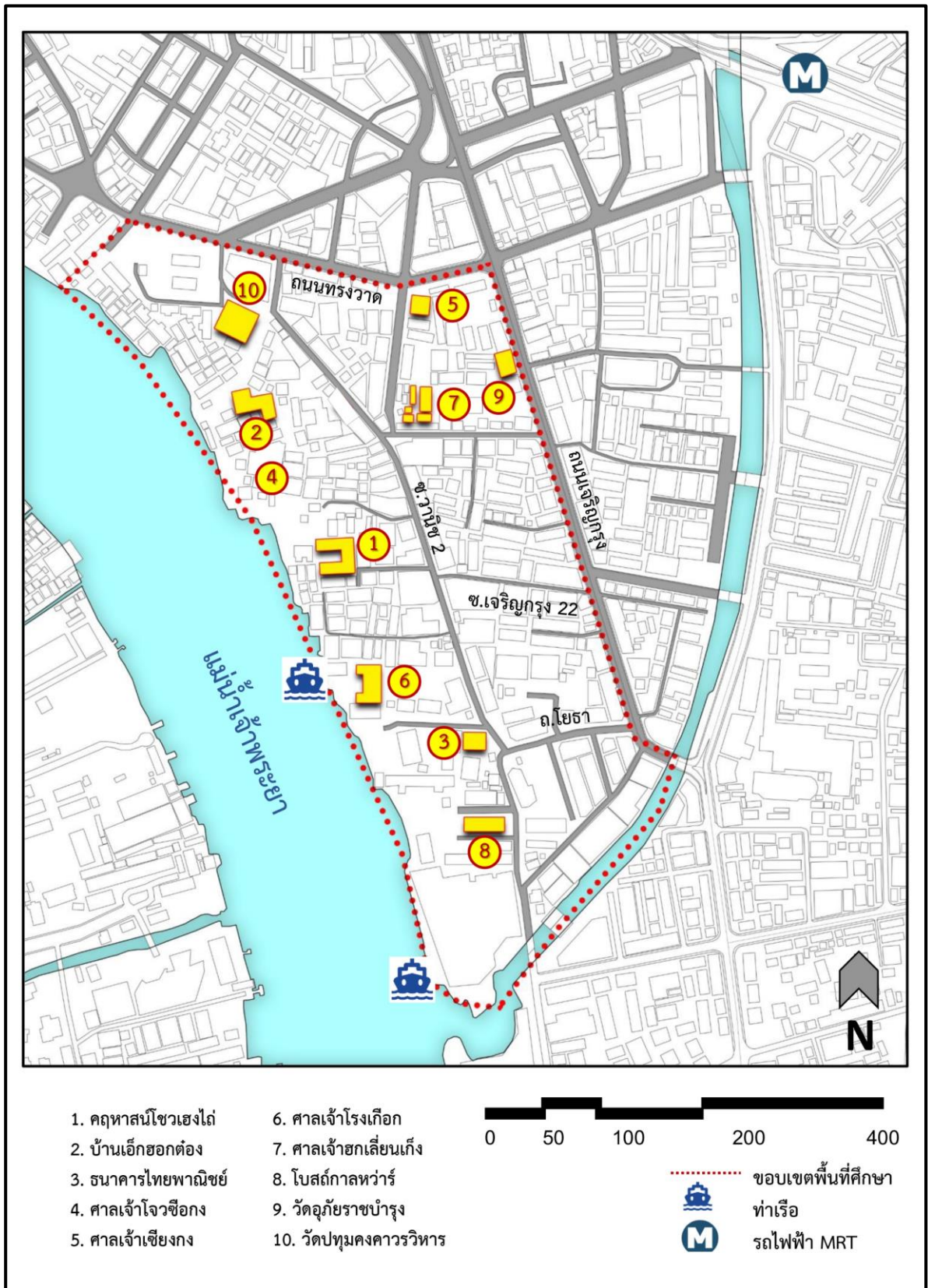
ต่อมาได้ถูกบูรณะและอัญเชิญเทพเจ้า โจวซือกง โดยชาวจีนฮกเกี้ยนมาประดิษฐานเป็นองค์ประธานและได้ถูกเรียกว่าศาลเจ้าโจวซือกง จนถึงปัจจุบัน

- **ศาลเจ้าเชียงกง** เป็นศาลเจ้าที่ถูกสร้างขึ้นตามความเชื่อของกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน ใน พ.ศ. 2397 ชาวจีนฮกเกี้ยนได้มีการอัญเชิญรูปเคารพของเทพเจ้าเชียงกง มาประดิษฐานเป็นองค์ประธาน มีการบูรณะปฏิสังขรณ์หลายครั้งเนื่องจากมีความทรุดโทรมไปตามเวลา โดยใน พ.ศ. 2552 มีการบูรณะและก่อสร้างเสาที่ทรงหรือเสามังกรขึ้นมาใหม่และศาลปัจจุบันเป็นอาคารที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ทดแทนของเดิม ตำแหน่งถูกย้ายจากเดิมเล็กน้อยตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ภายในศาลเจ้า
- **ศาลเจ้าโรงเกือก** เป็นศาลเจ้าที่ถูกสร้างขึ้นตามความเชื่อของกลุ่มชาวจีนฮากกา หรือจีนแคะใน พ.ศ. 2432 โดยพระยาโชฎีกราชเศรษฐี มืองค์ประธาน คือ เทพเจ้าฮั่นอ้วง หรือฮั่นห้วง เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและสักการะของกลุ่มชาวจีนฮากกา ที่ได้อพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของสมาคมฮากกาประเทศไทย
- **ศาลเจ้าฮกเลี่ยนเก็ง** เป็นศาลเจ้าที่ถูกสร้างขึ้นตามความเชื่อของกลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน และเป็นหลักฐานในการขยายตัวของชาวจีนในชุมชนตลาดน้อย สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2393 ปัจจุบันมีอายุมากกว่า 170 ปี ซึ่งมีอายุน้อยกว่าศาลเจ้าโจวซือกง และอยู่บริเวณด้านในติดถนนเจริญกรุง เห็นได้ชัดว่ามีการขยายตัวจากริมแม่น้ำเข้ามายังพื้นที่ด้านใน โดยมีองค์ประธานเป็นเจ้าแม่ทับทิม
- **โบสถ์กาลหว่าร์ หรือวัดพระแม่ลูกประคำ** อยู่ในบริเวณโรงเรียนบุงก่วย หรือโรงเรียนกุหลาบวิทยาในปัจจุบัน เป็นโบสถ์คริสต์ตั้ง หรือนิกายโรมันคาทอลิก สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2434 มีอายุเก่าแก่มากกว่า 120 เดิมชื่อกาลวาริโอ แต่ชาวบ้านเรียกเพี้ยนกันเป็นกาลหว่าร์ ถูกอนุรักษ์ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของกรมศิลปากร ภายในมีการเก็บรักษา รูปพระศพของพระเยซูและรูปแม่พระลูกประคำ ที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
- **วัดอุภัยราชบำรุง หรือวัดญวนตลาดน้อย** มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 โดยองค์เชียงสือ กษัตริย์เวียตนามและผู้ติดตามชาวญวนที่ได้อพยพลี้ภัยมาตั้งถิ่นฐานยังชุมชนตลาดน้อย โดยมีการสร้างวัดตามความเชื่อและความศรัทธาของกลุ่มชาวญวนขึ้น เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจ ส่งผลให้ชาวจีนในชุมชนตลาดน้อยที่นับถือพุทธลัทธิมหายาน

เช่นกันนั้นได้เข้ามาทำบุญและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดแห่งนี้ด้วยเช่นกัน โดยวัดแห่งนี้ได้รับพระราชทานนามโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ต่อมาได้มีการปรับระเบียบประเพณีจากวัดญวนให้คล้ายกับวัดไทย ถือเป็นการปรับตัวให้เข้ากับพื้นที่และสังคมที่มีความหลากหลายของชุมชนตลาดน้อยได้เป็นอย่างดี

- **วัดปทุมคงคาอารวิหาร** เป็นวัดไทยที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยแต่เดิมถูกปล่อยทิ้งร้างเป็นวัดโบราณที่มีความทรุดโทรมมาก ต่อมา มีการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ และมีการย้ายเมืองหลวงโดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) สมเด็จพระบวรเจ้ามหาสุรสิงหนาทจึงได้โปรดเกล้าฯให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่ และได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชใหม่ว่าวัดปทุมคงคา สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 53 แสดงตำแหน่งอาคารทรงคุณค่าในพื้นที่ศึกษา

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

6.2.4 องค์ประกอบและลักษณะเด่นของภูมิทัศน์

แม่น้ำเจ้าพระยา ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบและลักษณะเด่นของภูมิทัศน์ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เป็นทั้งจุดสังเกตและจุดหมายตาที่เกิดจากธรรมชาติ สามารถบอกทิศทางและตำแหน่งต่าง ๆ โดยสังเกตจากอาคารเก่าที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่เรียงตัวกันตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา และยังแสดงถึงจุดเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อยที่มีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงแรกที่ชุมชนได้ถือกำเนิดขึ้น

6.2.5 องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์

ชุมชนตลาดน้อยมีความสมบูรณ์และโดดเด่นแสดงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้งลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมในหลายด้านทั้งโครงสร้างชุมชน ประเพณีและความเชื่อ สถาปัตยกรรม เรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ จากการวิเคราะห์สามารถแบ่งเป็นลักษณะเด่นทางกายภาพและลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ

1) ลักษณะเด่นทางกายภาพ

ชุมชนตลาดน้อยมีลักษณะเด่นทางกายภาพที่มีความสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ในพื้นที่และยังคงหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน สามารถวิเคราะห์ได้ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

- **โครงสร้างชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน** โดยสามารถเห็นร่องรอยการตั้งถิ่นฐานในอดีตได้ในปัจจุบัน เช่น ทิศทางการวางตัวของอาคารที่หันหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ที่แสดงให้เห็นว่าในอดีตแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางคมนาคมหลักก่อนการเปลี่ยนแปลงพัฒนาระบบโครงข่ายทางบก รวมถึงการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม สังเกตได้จากประเภทอาคารศาสนสถานที่กระจายอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ที่เห็นได้ว่ามี การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (Cluster Settlement) ตามแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ของตน
- **สถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์และความโดดเด่น** เห็นได้ว่าชุมชนตลาดน้อยยังคงมีอาคารโบราณที่ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้จะผ่านการปรับปรุงมาหลายครั้งก็ยังคงสภาพให้เหมือนเดิมมากที่สุดอยู่หลายอาคาร โดยรูปแบบที่หลากหลายของสถาปัตยกรรมแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายที่มีมาตั้งแต่อดีตและยังปรากฏจนถึงปัจจุบัน อาคารโบราณที่มีคุณค่าส่วนใหญ่ยังคงถูกอนุรักษ์ไว้ปรากฏให้เห็น แสดงถึงการเห็นคุณค่าและหวงแหนวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ได้เป็นอย่างดีที่หายากในปัจจุบัน และแสดงการพัฒนาของชุมชนผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัยของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย

2) ลักษณะเด่นด้านวัฒนธรรม สังคม และวิถีชีวิต

ชุมชนตลาดน้อยมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งส่งผลให้มีวัฒนธรรม วิถีชีวิต ประเพณี และความเชื่อที่หลากหลายอยู่ร่วมกันในพื้นที่ และยังคงเป็นหลักฐานปรากฏให้เห็นในปัจจุบันอยู่ เพียงแต่เป็นลักษณะที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ยังคงแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดน้อย เป็นส่วนสำคัญที่ชุมชนตลาดน้อยยังสามารถดำรงไว้ได้ซึ่งอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่มีความโดดเด่น การส่งผ่านกันจากรุ่นสู่รุ่นทำให้ผู้คนยุคใหม่มีความหวงแหนและอยากดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของพื้นที่ โดยวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นจนสามารถเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ได้ในปัจจุบันล้วนเป็นสิ่งที่อยู่มาอย่างยาวนานตั้งแต่ยุคสมัยเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้อย เช่น เทศกาลกินเจ เทศกาลหวนเซียว ฯลฯ โดยเป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ร่วมกันทั้งผู้คนในชุมชนและผู้คนจากต่างพื้นที่ว่าชุมชนตลาดน้อยได้รับอิทธิพลทางศาสนาและความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นอย่างมาก และยังคงดำรงมาจนถึงปัจจุบันโดยแสดงออกผ่านทางงานประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย

6.2.6 องค์ประกอบและลักษณะเด่นด้านกลุ่มชาติพันธุ์และประชากร

ชุมชนตลาดน้อยเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มชนชาติ ชาติพันธุ์และประชากรซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของพื้นที่ เป็นพื้นที่ที่มีการอยู่ร่วมกันของหลายเชื้อชาติศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งกลุ่มคนที่ต่างวัฒนธรรมกันเหล่านี้สามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างลงตัว และมีการปรับตัวในด้านวัฒนธรรมกลมกลืนเป็นชุมชนตลาดน้อย ถือเป็นลักษณะเด่นของชุมชนเก่าแก่แห่งนี้ที่พบได้ยาก โดยกลุ่มเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดน้อย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้

กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยน กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนฮากกา ชาวจีนไหหลำ ชาวโปรตุเกส ชาวจีนญวน และชาวไทย ส่งผลให้เกิดการหลอมรวมกัน ทั้งจากการแต่งงาน การหันมานับถือศาสนาที่แตกต่างจากกลุ่มเดิม เป็นจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายในชุมชนตลาดน้อย

6.3 การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย

การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม จะใช้ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่ได้รวบรวมข้อมูลพื้นที่ทั้งจากการศึกษาและลงพื้นที่สำรวจภาคสนามโดยการใช้วิธีสังเกตการณ์ (Site Observation) และการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยจำแนกได้เป็น 4 องค์ประกอบที่สำคัญ คือ องค์ประกอบด้านกายภาพ องค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต และองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ โดยทำการระบุงค์ประกอบต่าง ๆ ลงในแผนที่เพื่อนำมาใช้ประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากกฎบัตรเบอร์รา (The Burra Charter Australia Icomos (2013) โดยมีหลักการให้คะแนนการประเมินคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด 10 หัวข้อ แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คุณค่าน้อย คุณค่าปานกลาง และคุณค่าสูง เพื่อวิเคราะห์ว่าพื้นที่ของชุมชนตลาดน้อยในแต่ละบริเวณมีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่ในระดับใด

6.3.1 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ

บริเวณพื้นที่ที่มีความงามในแง่มุมของการรับรู้ในด้านประสาทสัมผัส โดยสามารถวัดได้จากคุณภาพของวัสดุ ขนาด พื้นผิว และสีของสถาปัตยกรรม แบ่งการประเมินได้ 3 ระดับ ดังนี้

- **พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพสูง** บริเวณชุมชนตลาดน้อยได้พบรูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีการเรียงตัวตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา (Ribbon Settlement) และการกระจุกตัวตามกลุ่มชาติพันธุ์ของตน (Cluster Settlement) โดยแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของชุมชนตลาดน้อย ที่มีชื่อได้ว่าเป็นศูนย์กลางของการค้าขายและมีองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ เช่น การวางตัวของอาคารหันออกไปยังแม่น้ำเจ้าพระยา หรือท่าเรือของแต่ละบ้าน ท่าเรือขนส่งสินค้า โกดังเก็บสินค้า โดยกลุ่มของสถาปัตยกรรมดั้งเดิมสามารถสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในศาสนสถานที่ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมเอาไว้ รวมถึงอาคารพักอาศัยดั้งเดิมบางส่วนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ โดยวัสดุและสีของอาคารสามารถแสดงเอกลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยได้ออกมาอย่างชัดเจน จากการศึกษาและวิเคราะห์พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพสูงนั้นจะอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นส่วนใหญ่

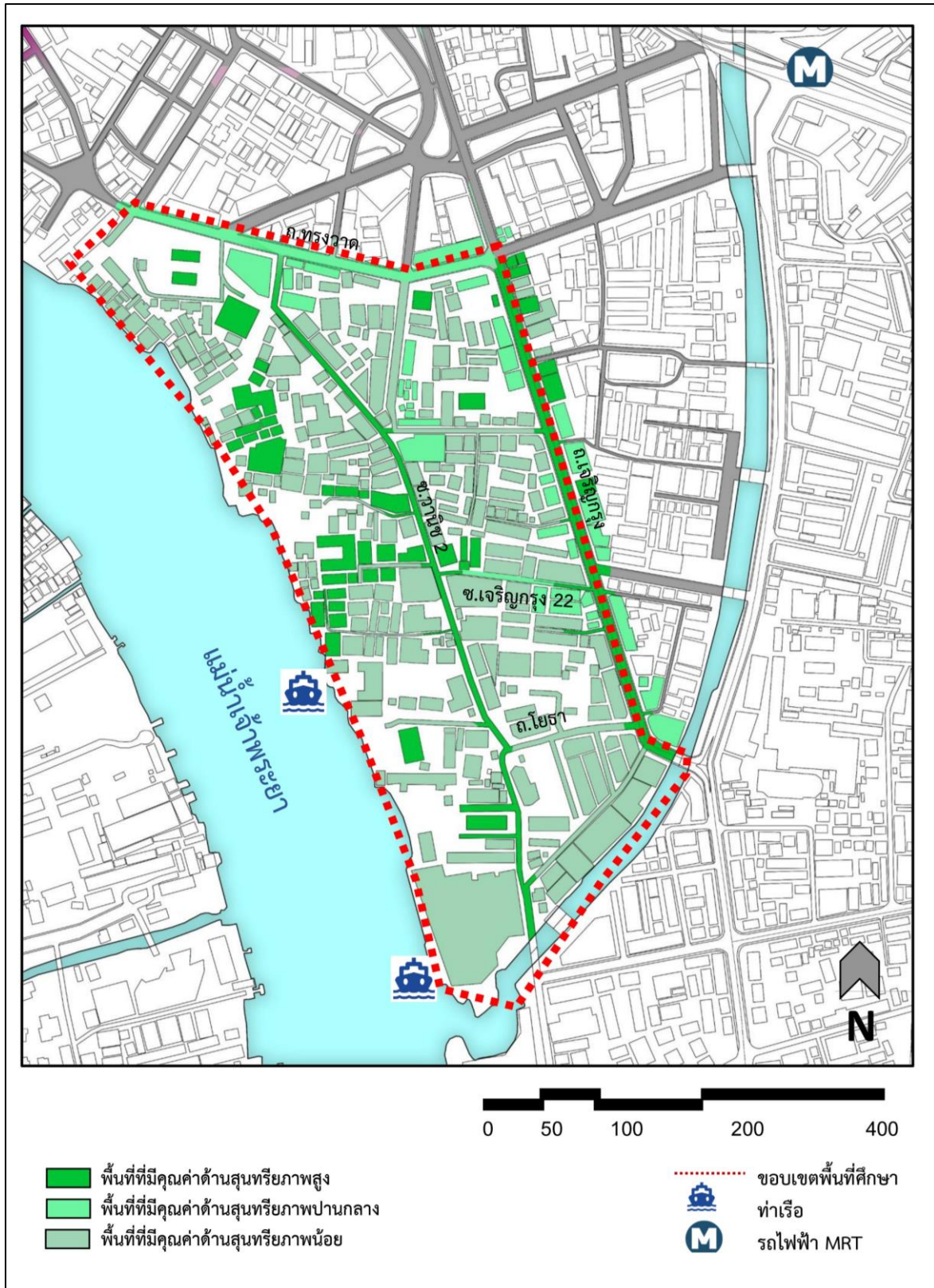
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพปานกลาง** ในช่วงต่อมามีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกเกิดขึ้น มีการตัดถนนเจริญกรุงผ่านพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยและได้รับความนิยมนจนกลายเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ทำให้การตั้งถิ่นฐานมีการกระจายตัวเข้ามายังพื้นที่บริเวณด้านในมากขึ้น โดยการตั้งถิ่นฐานมีลักษณะการวางตัวไปตามแนวถนน (Liner Settlement) ส่งผลให้เส้นทางการสัญจรทางน้ำถูกลดบทบาทลง แต่การสัญจรทางน้ำก็ยังคงมีอยู่สำหรับการขนส่งสินค้าทางเรือ และการสัญจรของกลุ่มอาคารบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำ ลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมก็มีการพัฒนาเทคโนโลยีการก่อสร้าง มีการใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กแทนการก่ออิฐถือปูนและโครงสร้างไม้ ทำให้อาคารสามารถสร้างจำนวนขึ้นได้มากขึ้นและมีพื้นที่ใช้สอยมากขึ้น โดยส่วนมากเป็นอาคารกึ่งพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม โดยพื้นที่ที่มีสุนทรียภาพปานกลางจะอยู่บริเวณแนวถนนเจริญกรุง ถนนทรงวาด และซอยเจริญกรุง 22 ของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพน้อย** เป็นพื้นที่ที่สูญเสียองค์ประกอบของลักษณะทางกายภาพในรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลงเป็นอาคารสมัยใหม่ที่มีการนำเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการก่อสร้างอาคาร เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยเนื่องจากโครงสร้างของสถาปัตยกรรมดั้งเดิมไม่สามารถรองรับการก่อสร้างเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยที่มากขึ้นได้อีก และความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีการใช้วัสดุเหล็กและกระจก ส่งผลให้รูปแบบของสถาปัตยกรรม ไม่สามารถสะท้อนถึงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้อยและการสัญจรทางบกได้เข้ามาแทนที่การสัญจรทางน้ำ จนการสัญจรทางน้ำได้เลือนหายไปจากพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์กรรมสมัยใหม่ ร้านค้า บริษัท ห้างร้านที่พบได้ ปะปนอยู่บริเวณถนนเจริญกรุง ซอยวานิช 2 ถนนโยธาและตามซอยต่าง ๆ ในชุมชนตลาดน้อยเป็นส่วนใหญ่

องค์ประกอบภูมิทัศน์ วัฒนธรรม	ระดับ	เกณฑ์การประเมินคุณค่าด้านสุนทรียภาพ
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	สูง	การตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดน้อยมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญของชุมชน มีร่องรอยของชุมชนริมน้ำที่ยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ เช่น รูปแบบการวางตัวของอาคารที่หันหน้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา บางบ้านยังคงมีท่าเรือให้เห็นและศาสนสถานที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และการตั้งถิ่นฐานตามกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากชุมชนตลาดน้อยมีความหลากหลายในด้านของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวตามแต่ละชาติพันธุ์ เห็นได้ชัดจากศาสนสถานที่ตั้งตามความเชื่อของกลุ่มตน สัมพันธ์กับพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์
	ปานกลาง	การตั้งถิ่นฐานที่ขยายตัวไปตามแนวถนน หลังมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบก โดยเฉพาะในแนวถนนเจริญกรุงที่เป็นถนนสายหลักสำคัญของชุมชนตลาดน้อย อยู่คู่กับชุมชนมาอย่างยาวนานมากกว่า 100 ปี
	น้อย	การตั้งถิ่นฐานที่ขยายตัวจากแนวถนน เกิดเป็นพื้นที่ชุมชนใหม่ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานเดิมในพื้นที่
โครงข่ายการคมนาคม	สูง	โครงข่ายการคมนาคมดั้งเดิมของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยที่ขึ้นชื่อว่าเป็นชุมชนศูนย์กลางทางการค้า คือ การสัญจรทางน้ำ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและเส้นทางคลองหลายสาย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในบริเวณชุมชนเก่าแก่
	ปานกลาง	โครงข่ายคมนาคมทางบกได้ถูกพัฒนาขึ้น เป็นโครงข่ายการสัญจรที่ได้รับความนิยมในเวลาต่อมา มีการเกิดขึ้นของรถรางสาธารณะ ส่งผลให้การคมนาคมทางน้ำถูกลดบทบาทลง คลองหลายสายถูกถมกลายเป็นถนน เกิดเป็นโครงข่ายการสัญจรทางบก ที่มีถนนสายหลักและถนนสายรอง แต่ยังคงมีการปรากฏร่องรอยของการสัญจรทางน้ำอยู่บ้าง
	น้อย	พื้นที่ที่ไม่ปรากฏโครงข่ายดั้งเดิม คือ ถูกทำลาย รื้อถอนไปอย่างหมดสิ้น เช่น เส้นทางรถรางเดิมในพื้นที่ หรือการสัญจรทางน้ำอย่างคลองหลายสายที่ได้ถูกถมกลายเป็นถนนที่ไม่ได้สัมพันธ์กับโครงข่ายดั้งเดิม

องค์ประกอบภูมิทัศน์ วัฒนธรรม	ระดับ	เกณฑ์การประเมินคุณค่าด้านสุนทรียภาพ
สถาปัตยกรรมที่ เกี่ยวกับความเชื่อ	สูง	ศาสนสถานแต่ละแห่งในชุมชนตลาดน้อย ถูกสร้างจากความเชื่อตามกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานยังชุมชนตลาดน้อย มีรูปแบบและเอกลักษณ์ชัดเจน ได้รับการดูแลรักษาให้คงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ไม่เปลี่ยนแปลงจากอดีตมากนัก เช่น โบสถ์กาลหว่าร์ ศาลเจ้าโจวซือกง ศาลเจ้าโรงเกือก ฯลฯ
	ปานกลาง	สถาปัตยกรรมในพื้นที่ชุมชนที่ยังคงสอดคล้องกับบริบทของชุมชนตลาดน้อย แต่สภาพอาคารไม่สมบูรณ์เหมือนในอดีต แต่ยังคงได้รับการดูแลรักษา
	น้อย	สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นตามยุคสมัย รวมถึงอาคารที่เคยมีความสำคัญในอดีต แต่ในปัจจุบันถูกปล่อยทิ้งร้างไม่ได้รับการดูแล
สถาปัตยกรรมทั่วไป (อาคารพักอาศัยและ อาคารพาณิชย์กรรม)	สูง	กลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมในยุคแรกที่ได้รับอิทธิพลจากชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนตลาดน้อย ลักษณะเป็นเรือนไม้และการก่ออิฐถือปูนแบบจีน โดยมีกั้นออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักในยุคก่อตั้งชุมชนตลาดน้อย
	ปานกลาง	กลุ่มอาคารตามแนวถนนเจริญกรุงที่เป็นอาคารพาณิชย์กรรมที่ถูกพัฒนาในยุคสมัยต่อมาแต่ยังคงมีความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อยเอาไว้
	น้อย	กลุ่มอาคารที่มีรูปแบบเป็นอาคารสมัยใหม่ ไม่สอดคล้องกับบริบทดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้อย

ตารางที่ 3 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสุนทรียภาพ

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

ภาพที่ 54 ผังแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสุนทรียภาพ
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

6.3.2 พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

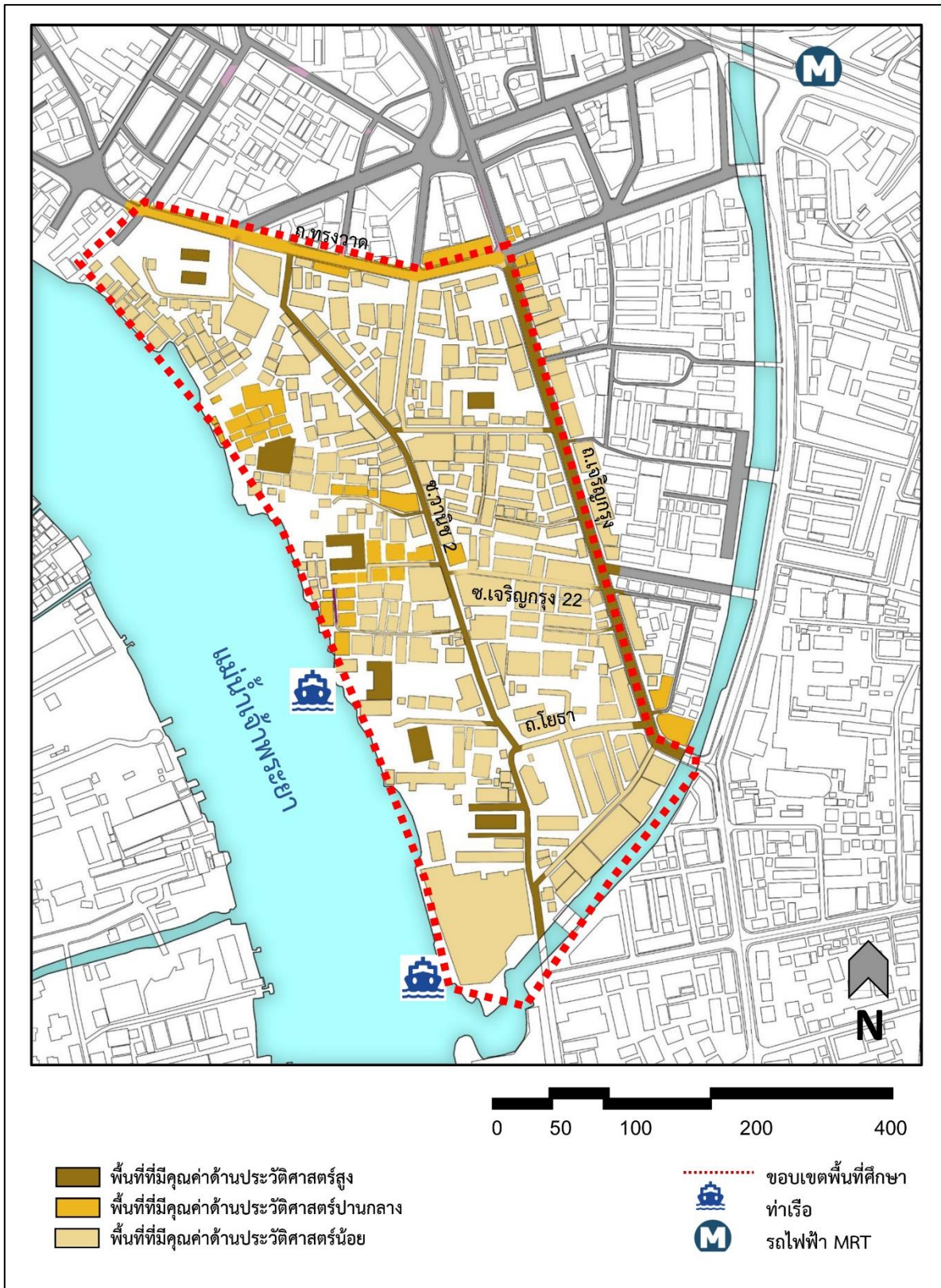
พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา ทั้งในด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อและวัฒนธรรมต่าง ๆ แบ่งการประเมินได้ 3 ระดับ ดังนี้

- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์สูง** ได้แก่ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและสถานที่สำคัญในพื้นที่ มักเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี เช่น โบสถ์กาลหว่าร์ ศาลเจ้าโจวซือกง ศาลเจ้าโรงเกือก วัดปทุมคงคา วัดอู่ยกราชบำรุง มีแม่น้ำเจ้าพระยาและถนนเจริญกรุงเป็นเส้นทางคมนาคมหลักที่ใช้งานมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่มีการเกิดขึ้นของชุมชนตลาดน้อยจนถึงในปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) และรูปแบบสถาปัตยกรรมยังสอดคล้องกับประวัติศาสตร์และความเชื่อของชุมชนในตลาดน้อย ทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าว มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์สูง
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ปานกลาง** ได้แก่ บริเวณพื้นที่ที่ยังคงหลงเหลืออัตลักษณ์ของชุมชนและมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์หลงเหลืออยู่บ้าง แต่ไม่ค่อยมีการบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษรเอาไว้ แต่ยังสามารถให้เห็นอยู่ในพื้นที่ ส่วนใหญ่จะอยู่โดยรอบของศาสนสถานและกระจายตัวออกไปยังพื้นที่ใกล้เคียงเส้นทางคมนาคมหลักของชุมชนตลาดน้อย
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติน้อย** ได้แก่ บริเวณพื้นที่และอาคารที่ไม่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้อย ได้แก่ พื้นที่บริเวณซอยเจริญพาณิชย์ ศูนย์การค้าริเวอร์ไซด์ สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ และอาคารพาณิชย์กรรมที่มีรูปแบบสมัยใหม่

องค์ประกอบภูมิทัศน์ วัฒนธรรม	ระดับ	เกณฑ์การประเมินคุณค่าด้านประวัติศาสตร์
เหตุการณ์ที่มีความสำคัญต่อ สถาปัตยกรรม ภายในชุมชน ตลาดน้อย	สูง	ปรากฏหลักฐานชัดเจนเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญของ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ชุมชนตลาดน้อย การบันทึกและเชื่อมโยงถึง ประวัติศาสตร์พื้นที่ไว้อย่างชัดเจน
	ปานกลาง	ปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชุมชน เพียงบางส่วน เช่น จากการบอกเล่ากันปากต่อปากของ คนในพื้นที่ หรือได้จากการสอบถามผู้คนที่อาศัยภายใน ชุมชนมาอย่างยาวนาน
	น้อย	ไม่ปรากฏหลักฐานความสำคัญทางประวัติศาสตร์
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ของพื้นที่ชุมชน	สูง	มีจุดกำเนิด หรือเรื่องราวของประวัติศาสตร์ และ พัฒนาการที่สำคัญของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ในชุมชน ตลาดน้อย
	ปานกลาง	มีการบันทึกและการบอกเล่ากันต่อ ๆ มา เกี่ยวกับ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชุมชน เช่น ชาวบ้าน ลูกหลานของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาอย่างยาวนาน
	น้อย	ไม่ปรากฏหลักฐานความสำคัญทางประวัติศาสตร์และ ความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พื้นที่ชุมชน

ตารางที่ 4 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

ภาพที่ 55 แสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

6.3.3 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

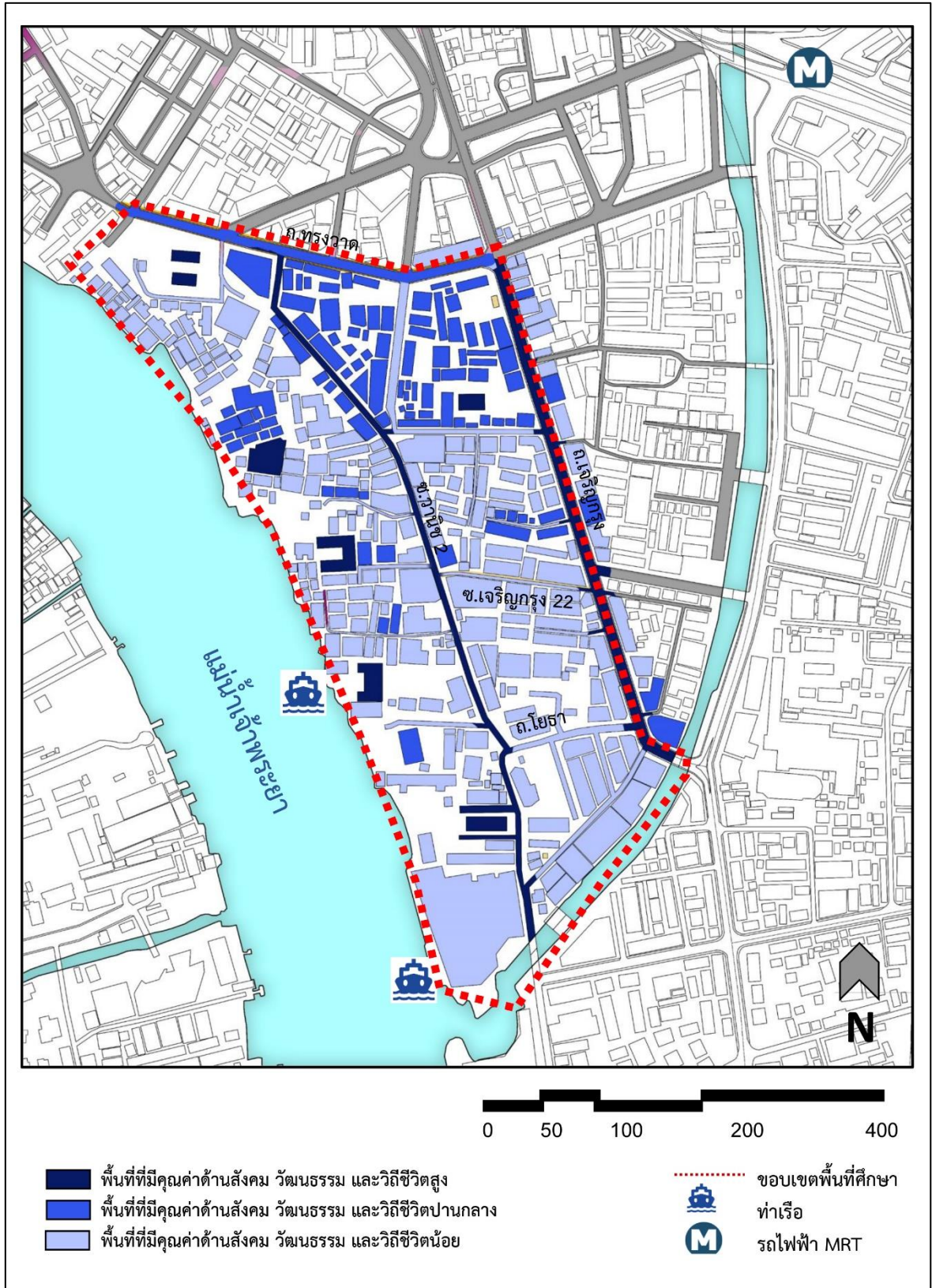
บริเวณที่สะท้อนถึงศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อย โดยแบ่งได้ดังนี้

- **พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตสูง** คือ บริเวณที่สามารถสะท้อนรูปแบบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี รวมถึงแสดงวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในอดีต ได้แก่ ศาลเจ้าโจวซือกง ศาลเจ้าโรงเกือก โบสถ์กาลหว่าร์ วัดปทุมคงคา และวัดอภัยราชบำรุง ที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายในชุมชนตลาดน้อย มีการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่คู่ชุมชนตลาดน้อยจนถึงปัจจุบัน โดยศาสนสถานต่าง ๆ จะมีการจัดงานประเพณีขึ้นในพื้นที่ แต่ประเพณีที่สำคัญ คือ ประเพณีเทศกาลงานกินเจ ที่มีต่อเนื่องกันถึง 10 วันในแต่ละปี ที่จัดขึ้นเกือบทั่วพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย โดยพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรมสูงจะอยู่บริเวณศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลางของการจัดงานกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีและชอยวานิช 2
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตปานกลาง** คือ บริเวณพื้นที่ที่มีการประกอบอาชีพภายในชุมชนตลาดน้อย ที่ยังคงปรากฏร่องรอยของภูมิปัญญาหลงเหลืออยู่บ้าง ไม่ว่าจะเป็นด้านวิถีชีวิตที่ยังคงมีการประกอบอาชีพดั้งเดิมที่มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วย หรือการประกอบอาชีพสมัยใหม่ อย่างร้านอาหาร คาเฟ่ โรงแรม แต่ยังคงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเอาไว้และบริเวณที่ยังคงมีวิถีชีวิตและความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ถึงแม้บางอย่างจะสูญหายและปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและยุคสมัย แต่ก็ยังคงมีร่องรอยหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ โดยพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรมปานกลางอยู่กระจายตัวทั่วบริเวณชุมชนตลาดน้อย เช่น ย่านเซียงกง ถนนเจริญกรุง ชอยเจริญกรุง 22 และบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาบางส่วน
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตน้อย** คือ บริเวณที่เป็นรูปแบบการประกอบอาชีพสมัยใหม่ ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมในพื้นที่ ทั้งด้านวิถีชีวิตและสถาปัตยกรรม มักเป็นสถานที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว หรือเป็นสถานที่ติดต่อราชการ เช่น ห้างสรรพสินค้า โรงแรมขนาดใหญ่ ร้านค้า และร้านอาหารรูปแบบใหม่ โดยกระจายตัวอยู่บริเวณถนนทรงวาดและถนนเจริญกรุง

องค์ประกอบภูมิทัศน์ วัฒนธรรม	ระดับ	เกณฑ์การประเมินคุณค่าด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต
ประเพณีและวัฒนธรรม ของชุมชน	สูง	พื้นที่ชุมชนที่ปรากฏประเพณีและวัฒนธรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อพื้นที่ ชุมชน มีการส่งเสริมให้ศิลปะวัฒนธรรมดั้งเดิม คงอยู่ร่วมกับ พื้นที่ชุมชนดังในอดีต
	ปานกลาง	พื้นที่ชุมชนที่ปรากฏประเพณีและวัฒนธรรมที่เกิดการหลอมรวมกันในพื้นที่ชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
	น้อย	พื้นที่ที่ไม่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมในพื้นที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต
พื้นที่ที่แสดงออกถึงภูมิ ปัญญาด้านศิลปะและ วัฒนธรรม	สูง	พื้นที่ที่ยังคงมีการสืบต่ออาชีพและวิถีชีวิตดั้งเดิม มีการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของพื้นที่ เช่น อาหาร อาชีพดั้งเดิม การเย็บหมอน พับถุงกระดาษ
	ปานกลาง	พื้นที่ที่ยังมีการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตดั้งเดิมหลงเหลืออยู่บ้าง รวมถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตและการค้าขาย แต่ยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเอาไว้ และยังคงมีร่องรอยในอดีตหลงเหลืออยู่บ้าง
	น้อย	พื้นที่ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้อยในทุกด้าน เช่น ห้างสรรพสินค้า โรงแรม และร้านอาหารบางแห่ง

ตารางที่ 5 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

ภาพที่ 56 ผังแสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

6.3.4 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ

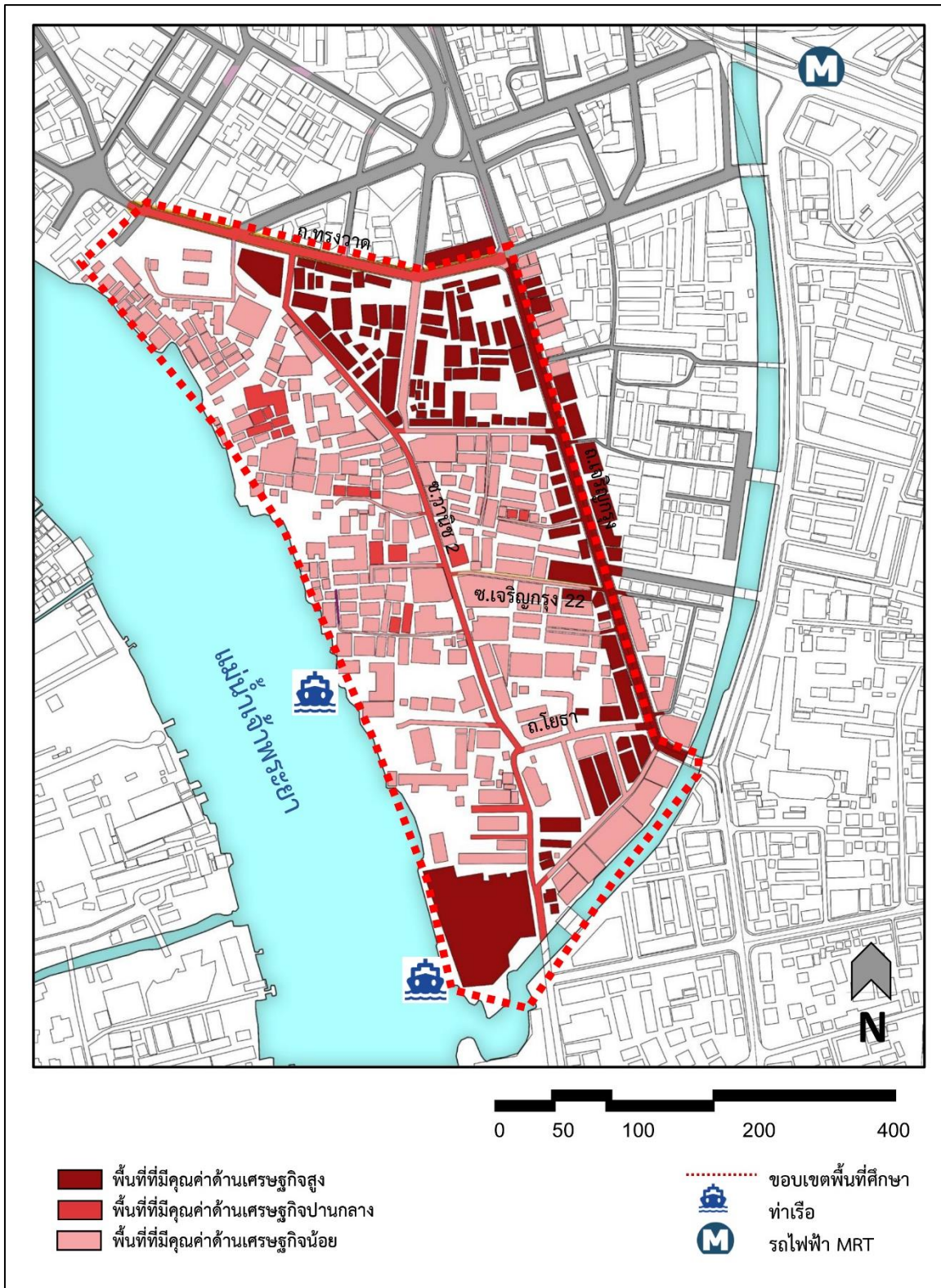
เป็นพื้นที่ที่มีความคึกคักด้านเศรษฐกิจของชุมชนตลาดน้อย เป็นศูนย์รวมการประกอบอาชีพ การค้าขาย การบริการที่ส่งผลในด้านเศรษฐกิจ โดยแบ่งได้ดังนี้

- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านเศรษฐกิจสูง** รายได้หลักของชุมชนมาจากการค้าขายและการให้บริการนักท่องเที่ยว การค้าของชุมชนตลาดน้อยจะอยู่บริเวณถนนเจริญกรุงที่มีการให้บริการและการค้าขาย เช่น โรงแรม คาเฟ่ ร้านอาหาร โดยร้านที่มีชื่อเสียงก็จะอยู่บริเวณนี้เป็นส่วนใหญ่ และภายในชุมชน บริเวณซอยวานิช 2 ก็จะมีร้านอาหารและร้านกาแฟที่มีการดัดแปลงอาคารโบราณมาเป็นร้านอาหารที่มีเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวกระจายอยู่ในชุมชน รวมถึงมีห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่อยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองผดุงเกษม
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านเศรษฐกิจปานกลาง** อยู่บริเวณถนนทรงวาดและศาลเจ้าเชียงใหม่ ที่เป็นย่านเชียงใหม่ที่ยังคงมีการค้าขายอะไหล่เก่าหลงเหลืออยู่ที่เป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้อย
- **พื้นที่ที่มีคุณค่าด้านเศรษฐกิจน้อย** จะเป็นในซอยต่าง ๆ ที่ตัดผ่านจากถนนเจริญกรุงเข้าซอยวานิช 2 และริมแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงบริเวณศาลเจ้าโรงเกือก ไปจนถึงวัดปทุมคงคา ที่เป็นย่านชุมชน อาจจะมีร้านค้า โรงแรม แทรกตัวอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก

องค์ประกอบภูมิทัศน์ วัฒนธรรม	ระดับ	เกณฑ์การประเมินคุณค่าด้านเศรษฐกิจ
เศรษฐกิจชุมชน	สูง	พื้นที่ที่มีการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน เป็นศูนย์รวมในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ และส่งผลต่อเศรษฐกิจชุมชน
	ปานกลาง	พื้นที่ที่ยังคงมีการประกอบอาชีพสลับกับการพักอาศัย โดยสัดส่วนการค้าขาย หรือการประกอบอาชีพจะน้อยกว่าการพักอาศัยโดยประมาณ
	น้อย	พื้นที่ชุมชนที่ไม่มีการประกอบอาชีพหรือค้าขาย หรือมีบ้างแต่ไม่มากนัก

ตารางที่ 6 แสดงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจ

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

ภาพที่ 57 แสดงตำแหน่งพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านเศรษฐกิจ

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ได้ทำการสรุป ข้อมูลลักษณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในด้านคุณค่าและความสำคัญ โดยขั้นตอนการประเมินคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์ เพื่อกำหนดให้สอดคล้องกับคุณค่าในด้านต่าง ๆ โดยที่ไม่ลดทอนหรือทำลายคุณค่านั้นลง โดยใช้เกณฑ์การประเมินผลความโดดเด่นของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมโลกที่กำหนดโดยองค์การยูเนสโกทั้งหมด 6 ข้อ มีรายละเอียดดังนี้

1) การแสดงถึงศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์

ศาสนสถานในชุมชนตลาดน้อย ถือได้ว่าเป็นผลงานทางสถาปัตยกรรม รวมถึงศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่หาได้ยาก เช่น โบสถ์ วัด ศาลเจ้าต่าง ๆ ที่มีอายุมากกว่า 200 ปี มีภาพเขียน จิตรกรรมต่าง ๆ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนตลาดน้อย

2) มีอิทธิพลเหนือการพัฒนาทั้งด้านสถาปัตยกรรม ศิลปวัตถุ การวางผัง และการออกแบบภูมิทัศน์

ชุมชนตลาดน้อยสื่อให้เห็นความหลากหลายทางความเชื่อและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในพื้นที่ รวมถึงการเป็นชุมชนริมน้ำที่เป็นแหล่งศูนย์รวมการค้าขายในอดีต แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองด้านรูปแบบการค้า การขยายตัวของเมืองที่แสดงผ่านการตั้งถิ่นฐานที่มีการพัฒนาตามยุคสมัย โดยเฉพาะการขุดคลองผดุงเกษมและการก่อสร้างถนนเจริญกรุง

3) เป็นหลักฐานที่แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีที่ยังคงอยู่หรือสูญหายไปในปัจจุบัน

ความหลากหลายทางความเชื่อของชุมชนตลาดน้อยเมื่อผ่านกาลเวลาได้เกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรม มีการกลมกลืนกันในด้านประเพณีที่สำคัญ เช่น การจัดงานชีววิกในโบสถ์คริสต์ และเทศกาลต่าง ๆ ที่มีการจัดในพื้นที่ ทั้งในวัดไทยและศาลเจ้าจีน ที่สามารถจัดงานเทศกาลได้โดยไม่แบ่งแยกความเชื่อ และผู้คนในพื้นที่ที่มีความสนใจที่จะเข้าร่วมงานประเพณีของความเชื่อที่แตกต่างจากกลุ่มตน

4) เป็นตัวอย่างของอาคาร หรือสถาปัตยกรรม ที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ หรือภูมิทัศน์ที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์

ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ในด้านการตั้งถิ่นฐานในชุมชนตลาดน้อย และเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ของประเทศไทย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา และด้านสถาปัตยกรรมนอกจากศาสนสถาน ก็ยังมีอาคารบ้านเรือนที่มีลวดลายประดับตกแต่งประณีต

สวยงามที่มีความเก๋แก่ของบ้านขุนนางอย่างโจวเฮงไถ่ไปจนถึงเรือนแถวไม้ ตึกแถวสไตล์นีโอคลาสสิก ตึกแถวแบบจีน และตึกแถวแบบโมเดิร์นที่ปรากฏในพื้นที่

- 5) มีความโดดเด่นในด้านการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หรือการใช้พื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงที่อาจส่งผลให้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเกิดความเปลี่ยนแปลง หรือถูกทำลาย

ปัจจุบันชุมชนตลาดน้อยได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเมือง การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเข้ามาของธุรกิจรูปแบบใหม่ในพื้นที่และมีแนวโน้มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง บางส่วนถูกพัฒนาไปเป็นห้างสรรพสินค้า ทำให้การค้าขายดั้งเดิมในพื้นที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด แปรเปลี่ยนเป็นธุรกิจสมัยใหม่เพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น ปัจจุบันมีอาชีพดั้งเดิมหลงเหลืออยู่บ้างเสี่ยงต่อการสูญหายไปจากพื้นที่

- 6) มีเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญ หรือยังคงมีจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาปรากฏอยู่ในพื้นที่ หรือมีแนวคิด ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผลงานในด้านศิลปกรรม วรรณกรรม ที่มีความโดดเด่นเป็นสากล

ชุมชนตลาดน้อยมีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา และเป็นชุมชนทางการค้าที่สำคัญในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีความหลากหลายของเชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ เกิดความหลากหลายในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ จนสามารถหลอมรวมผสมกลมกลืนกันดังที่ปรากฏในปัจจุบัน รวมถึงเป็นหนึ่งในย่านเมืองเก่ากรุงเทพมหานครที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในด้านสถาปัตยกรรม ที่มีความหลากหลายตามยุคสมัย ทั้งช่วงเริ่มก่อตั้งชุมชนตลาดน้อยจนถึงปัจจุบัน ที่มีความหลากหลาย ต่างรูปแบบกัน ทั้งจากการพัฒนาตามช่วงเวลาและตามกลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อ และประเพณี

6.4 สรุปการประเมินคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนตลาดน้อย

จากการศึกษาองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการประเมินคุณค่าความสำคัญของชุมชนตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร พบว่า พื้นที่ที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยรวมสูงอยู่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาและถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของชุมชนตลาดน้อยทั้งทางบกและทางน้ำ โดยบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานในยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย แสดงออกถึงความสัมพันธ์ของลักษณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อมธรรมชาติออกมาในรูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ (Ribbon Settlement) นอกเหนือจากการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ

ชุมชนตลาดน้อยยังมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ เกิดเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานตามกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (Cluster Settlement) โดยสรุปได้ว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในยุคแรกมี 2 รูปแบบด้วยกัน คือ การตั้งถิ่นฐานตามริมฝั่งแม่น้ำและการตั้งถิ่นฐานตามกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนเจริญกรุง จึงมีการตั้งถิ่นฐานเข้ามาตามแนวถนน (Liner Settlement) ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยยังคงเห็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมในอดีตได้ทั้ง 3 แบบ

จากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้ในชุมชนตลาดน้อยมีหลากหลายความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้มีการสร้างศาสนสถานเป็นศูนย์รวมจิตใจ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของตน ได้แก่ โบสถ์กาลหว่าร์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของศาสนาคริสต์ วัดอภัยราชบำรุง เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจีนญวน วัดปทุมคงคา เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทย ศาลเจ้าโจวซือกง ศาลเจ้าโรงเกือก ศาลเจ้าเชียงกง เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจีนกลุ่มต่าง ๆ เช่น ศาลเจ้าโจวซือกง ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจีนฮกเกี้ยน และในปัจจุบันได้เกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่เกิดเป็นเอกลักษณ์ที่หาได้ยาก เห็นได้ชัดว่า ชุมชนตลาดน้อยมีความหลากหลายทั้งด้านความเชื่อ ศาสนา และกลุ่มชาติพันธุ์ ก่อให้เกิดให้มีลักษณะเด่นด้านกายภาพในกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น อาคารศาสนสถานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละศาสนาและความเชื่อ ที่กระจายตัวอยู่ตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามกลุ่มชาติพันธุ์ โดยส่วนมากอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แบ่งได้เป็นอาคารเพื่อการพาณิชย์กรรมและอยู่อาศัย หรือโดยอาคารเพื่อใช้ในการพักอาศัย ได้แก่ เรือนแถว โดยส่วนมากเป็นอาคารที่ถูกสร้างในช่วงยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย แบ่งได้เป็น เรือนแถวไม้และเรือนแถวปูนผสมไม้เป็นอาคาร 1-2 ชั้น โดยเรือนแถวไม้จะใช้วัสดุเป็นไม้ทั้งหลัง ปัจจุบันหลงเหลืออยู่บริเวณซอยทางเข้าศาลเจ้าโรงเกือก เรือนแถวปูนผสมไม้จะได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน ปัจจุบันหลงเหลืออยู่บริเวณซอยดวงตะวัน โดยอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมที่ยังมีการบำรุงรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้จนถึงปัจจุบัน คือ บ้านโชวเฮงไถ่ ส่วนอาคารกึ่งพาณิชย์กรรมกึ่งพักอาศัย เป็นรูปแบบอาคารที่สามารถพบได้มากที่สุดชุมชนตลาดน้อย โดยมีความสูงตั้งแต่ 2-5 ชั้น รูปแบบอาคารสามารถแบ่งได้ตามยุคสมัย มีทั้งยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย ที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนและเทคโนโลยีการก่อสร้างยังไม่ถูกพัฒนามากนัก ความสูงอาคารจึงไม่เกิน 2 ชั้น ต่อมาในยุครุ่งเรืองของชุมชนตลาดน้อย รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบนี้โอคลาสสิกได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ชุมชนตลาดน้อยเกิดอาคารกึ่งพาณิชย์กรรมที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก และ

ภายหลังสงครามโลก สถาปัตยกรรมรูปแบบโมเดิร์นได้รับความนิยม อาคารในชุมชนตลาดน้อยจึงได้รับอิทธิพลด้วยเช่นกัน ในปัจจุบันอาคารกิ่งพาณิชย์กรรมที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น กระจายตัวอยู่ตามแนวถนนเจริญกรุงและถนนทรงวาด

ชุมชนตลาดน้อย ถือได้ว่าเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ยาวนานมากกว่า 200 ปี มีวิถีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำเจ้าพระยา และได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางการค้าในอดีต จากการประเมินคุณค่าพบว่า เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยรวมอยู่ในระดับสูง มีศาสนสถานที่เกิดจากหลากหลายความเชื่อและศาสนารวมอยู่ในพื้นที่ชุมชน สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานและเป็นศูนย์รวมจิตใจรวมถึงเป็นสถานที่ในการจัดพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันเกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่ทำให้หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และความเชื่อสามารถอยู่ร่วมกันได้ และยังคงมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเอาไว้ในพื้นที่ หลอมรวมเป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในด้านลักษณะทางกายภาพ ประวัติศาสตร์ สังคมและวิถีชีวิต ที่มีความเชื่อมโยงกันจนเกิดเป็นคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	การประเมินคุณค่าขององค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม			
	ด้านสุนทรียภาพ	ด้านประวัติศาสตร์	ด้านสังคมและวัฒนธรรม	ด้านเศรษฐกิจ
1. รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน				
- การตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำเจ้าพระยา	สูง	สูง	สูง	น้อย
- การตั้งถิ่นฐานตามกลุ่มชาติพันธุ์	สูง	สูง	สูง	น้อย
- การตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนเจริญกรุง	สูง	ปานกลาง	ปานกลาง	น้อย
2. พื้นที่ลักษณะทางธรรมชาติ				
- แม่น้ำเจ้าพระยา	สูง	สูง	สูง	น้อย
3. โครงข่ายการสัญจร				
- ถนนเจริญกรุง	สูง	สูง	สูง	สูง
- ซอยวานิช 2	สูง	ปานกลาง	สูง	น้อย
- ถนนทรงวาด	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง
- ถนนโยธา	น้อย	ปานกลาง	น้อย	น้อย
4. สถาปัตยกรรม				
4.1 สถาปัตยกรรมด้านความเชื่อ (ศาสนสถาน)				
- โบสถ์กาลหว่าร์	สูง	สูง	สูง	น้อย
- ศาลเจ้าโจวซือกง	สูง	สูง	สูง	น้อย
- ศาลเจ้าโรงเกือก	สูง	สูง	สูง	น้อย
- ศาลเจ้าเชียงกง	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง	น้อย
- วัดอุภัยราชบำรุง	สูง	สูง	สูง	น้อย
- วัดปทุมคงคา	สูง	สูง	สูง	น้อย
4.2 สถาปัตยกรรมเพื่ออยู่อาศัย				
- เรือนแถวไม้	สูง	สูง	ปานกลาง	น้อย
- เรือนแถวปูนผสมไม้	สูง	สูง	ปานกลาง	น้อย
4.2 สถาปัตยกรรมเพื่อการพาณิชย์กรรมและอยู่อาศัย (แบ่งตามช่วงเวลาจากการศึกษา)				
- ตึกแถวยุคแรก	สูง	สูง	ปานกลาง	ปานกลาง
- ตึกแถวยุครุ่งเรือง	สูง	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง
- ตึกแถวยุคปัจจุบัน	น้อย	น้อย	น้อย	สูง
4.3 สถาปัตยกรรมเพื่อการพาณิชย์กรรม				
- โรงแรม, ห้างสรรพสินค้า	น้อย	น้อย	น้อย	สูง
5. ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต				
- เทศกาลกินเจ	สูง	สูง	สูง	สูง
- เทศกาลตรุษจีน	สูง	สูง	สูง	สูง
- เทศกาลเทพระเจด	สูง	สูง	สูง	ปานกลาง
- วันชิวอิก	ปานกลาง	ปานกลาง	สูง	ปานกลาง
- เทศกาลสารทจีน	ปานกลาง	ปานกลาง	สูง	ปานกลาง
- เทศกาลบูชาดาวนพเคราะห์	สูง	สูง	สูง	น้อย
- เทศกาลไหว้บ๊ะจ่าง	ปานกลาง	ปานกลาง	สูง	สูง
- ย่านการค้าเชียงกง	น้อย	ปานกลาง	ปานกลาง	สูง

ตารางที่ 7 แสดงการประเมินคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2567)

6.5 การวิเคราะห์ด้านศักยภาพและปัญหาในพื้นที่ศึกษา

6.5.1 ศักยภาพของชุมชนตลาดน้อย

ชุมชนตลาดน้อยเป็นหนึ่งในเมืองเก่าที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานของกรุงเทพมหานคร ที่มีอัตลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังคงเด่นชัดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน ประเพณี ศรัทธา ความเชื่อ ที่ถูกส่งต่อกันมารุ่นสู่รุ่น รวมถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เด่นชัด มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ มีความสมบูรณ์สวยงามหลงเหลืออยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก หน่วยงานต่าง ๆ มองเห็นความสำคัญในการพัฒนาพื้นที่พื้นที่ ประชาชนมีการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ให้มีการพัฒนาที่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ไว้และสอดคล้องไปกับการพัฒนาเมือง กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันรัฐบาลมีโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตลาดน้อยที่กำลังดำเนินการอยู่ หลังจากมีการดำเนินโครงการพัฒนาบางส่วนชุมชนตลาดน้อยได้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ผ่านโครงการพัฒนาและงานเทศกาล เช่น โครงการย่านจินตนิมิตบางกอก โครงการบางกอกดีไซน์แฟชั่นวีค การสื่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ผ่านการวาดภาพบนกำแพงในย่านชุมชนตลาดน้อย ทำให้ชุมชนตลาดน้อยกลายเป็นจุดสนใจของผู้คนและนักท่องเที่ยว ดึงดูดกลุ่มคนเข้ามาในพื้นที่มากยิ่งขึ้น

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนตลาดน้อย ถือได้ว่ายังคงรักษาลักษณะทางกายภาพดั้งเดิมในพื้นที่ไว้ได้อย่างดี ซึ่งการคงอยู่ของลักษณะทางกายภาพนั้น มีผลมาจากการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่อาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์และอาคารโบราณส่วนมากอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และสำนักงานพระพุทธศาสนา ที่ออกกฎหมายควบคุมอาคาร ห้ามมิให้ดัดแปลงรูปแบบอาคาร ทำให้กรรมสิทธิ์ที่ถูกถือครองโดยเอกชนสามารถเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารได้มากกว่ากรรมสิทธิ์ที่ถือครองโดยรัฐบาล การพัฒนาของระบบการคมนาคมและขนส่งมวลชนประเภทราง โครงการรถไฟฟ้ามหานคร (MRT) สายสีน้ำเงินที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนตลาดน้อย มีศักยภาพในการดึงดูดผู้คนจากต่างพื้นที่ เนื่องจากสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ง่าย สะดวกสบายมากขึ้น

ความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่พบเจอได้ยาก การผสมผสานกันของรูปแบบประเพณีความเชื่อที่แสดงออกมาทั้งในด้านงานเทศกาล เช่น การจัดงานแซยิดที่โบสถ์กาลหว่าร์ และทางรูปแบบสถาปัตยกรรม ที่สถาปัตยกรรมถูกพัฒนาตามแต่ละยุคสมัย ตามความเชื่อต่าง ๆ ผ่านอาคารบ้านพักอาศัย อาคารเพื่อการพาณิชย์กรรม ศาสนสถาน ฯลฯ ก่อเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย

จากศักยภาพของชุมชนตลาดน้อยที่ได้ทำการศึกษา ผู้วิจัยได้เห็นโอกาสในการพัฒนาชุมชนตลาดน้อยควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองที่ยังคงรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

6.5.2 สถานการณ์ปัญหาของชุมชนตลาดน้อย

1) ปัญหาด้านกายภาพ

- **ปัญหาด้านสถาปัตยกรรม** สภาพทั่วไปของชุมชนตลาดน้อยในปัจจุบัน มีการสร้างอาคารบ้านเรือนจนเต็มพื้นที่ไม่สามารถสร้างเพิ่มได้อีก ดังนั้นหากต้องการพื้นที่ใช้สอยที่มากขึ้น จำต้องรื้อถอนอาคารดั้งเดิมออกจากพื้นที่เพื่อสร้างอาคารใหม่ ปัจจุบันอาคารดั้งเดิมที่ถูกถือครองโดยเอกชนเหลือเพียงไม่กี่หลังเท่านั้น สุ่มเสี่ยงจะถูกรื้อถอนทำลาย และอาคารบางส่วนถูกปล่อยทิ้งร้างไม่ได้รับการดูแลและถูกทิ้งร้างเกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมากจากการขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานคร เห็นได้ชัดว่า อาคารทรงคุณค่ามีความเสี่ยงที่จะถูกรื้อถอนทำลาย เพื่อให้ได้มาซึ่งอาคารที่สามารถใช้พื้นที่ได้มากขึ้น เช่น บ้านเก่าที่ถูกทิ้งร้างที่คาดว่าอยู่ในช่วงยุคแรกของชุมชนตลาดน้อยที่บางแห่งเหลือเพียงผนังปูน และอาคารทรงคุณค่าที่ไม่ได้อยู่ในความดูแลของหน่วยงานราชการ
- **ปัญหาด้านสภาพแวดล้อม** ซอยวานิช 2 ที่เป็นเส้นทางหลักไปยังสถานที่และอาคารสำคัญในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมีความคับแคบเป็นอย่างมาก มีความเสี่ยงที่จะเกิดอันตรายต่อผู้ใช้งานในการเดินเท้า เนื่องจากไม่มีทางเท้า และมีรถเข้า-ออกตลอดเวลา ทำให้เกิดความเสียหายในการเกิดอุบัติเหตุได้ รวมถึงมีการวางของล้ำเข้ามายังพื้นที่ถนนของร้านค้าริมทาง ที่ส่งผลกระทบต่อถึงภาพลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อย ทั้งศักยภาพมูลค่าลดลงด้วยความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย
- **ปัญหาด้านประชากร** จากการศึกษาย้อนหลัง 5 ปี พบว่า ประชากรในชุมชนตลาดน้อยมีแนวโน้มที่จะน้อยลงในทุกปี เกิดการอพยพออกจากพื้นที่ของคนรุ่นใหม่ ๆ ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังการประกอบอาชีพดั้งเดิมของคนในพื้นที่ ที่ค่อย ๆ หายไปจากพื้นที่

2) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิต

การเข้ามาของนโยบายการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางศิลปะและวัฒนธรรมของพื้นที่ แต่การพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวอมนำธุรกิจรูปแบบใหม่เข้ามาสู่ชุมชนตลาดน้อย ทำให้ในปัจจุบัน รูปแบบการค้าเนินธุรกิจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต อาชีพดั้งเดิมในพื้นที่ค่อย ๆ เลือนหายไป เช่น ย่านธุรกิจเซียงกง มีจำนวนน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่โกดังสินค้ากลายเป็นสถานที่ จัดนิทรรศการ ร้านค้าและอาคารต่าง ๆ มีการปรับปรุงเพื่อเป็นคาเฟ่ โฮสเทล มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด วิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ค่อย ๆ แปรเปลี่ยนไป เป็นการทำให้การท่องเที่ยวมากขึ้น มีผู้คนจากต่างถิ่น เข้ามาประกอบธุรกิจประเภทใหม่ ๆ ส่วนผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่ได้มีการย้ายออกไปยังพื้นที่อื่น ๆ เพื่อ ประกอบอาชีพ อาชีพดั้งเดิมถูกปิดตัวลงหลายกิจการ เนื่องจากไม่มีการสืบทอด

6.6 สาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย

จากการลงสำรวจพื้นที่ศึกษา พบปัญหาที่อาจส่งผลถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยสามารถจำแนก ออกได้เป็น 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยส่งเสริมที่สามารถทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ได้และ ปัจจัยที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความเสื่อมสภาพลง โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.6.1 ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่

1) ปัจจัยด้านที่ตั้ง

ชุมชนตลาดน้อยมีศักยภาพในด้านที่ตั้ง เนื่องจากเป็นพื้นที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีความสำคัญต่อประเทศไทย เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญที่ทำให้สามารถพัฒนาและอนุรักษ์ ต่อเนื่องได้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ และเป็นลักษณะเด่นทางภูมิ สัตยลักษณ์ แสดงจุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานที่มีจุดกำเนิดบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ในปัจจุบันยัง ปรากฏการตั้งถิ่นฐานรูปแบบเดิมดังในอดีตที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน

2) ปัจจัยด้านสถาปัตยกรรม

ความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ล้วนมีความแตกต่าง ของยุคสมัย ความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์และความเชื่อ โดยอาคารทรงคุณค่าถูกถือครองกรรมสิทธิ์ โดยรัฐบาล ได้รับการดูแลรักษาจากกรมศิลปากร และในพื้นที่ที่มีการถือครองกรรมสิทธิ์โดยรัฐบาล ค่อนข้างมาก ทำให้อาคารเหล่านี้ยังคงอยู่ และด้วยการพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว ทำให้เอกชน และเจ้าของอาคารดั้งเดิมหลายแห่งได้ทำการปรับปรุงและบำรุงรักษาอาคารเก่าแก่ดั้งเดิมที่เคยถูกทิ้ง ร้างให้กลับมาสวยงามอีกครั้ง ทำให้ผู้คนในพื้นที่เห็นคุณค่าในอาคารดั้งเดิมเกิดการอนุรักษ์อาคาร โบราณเอาไว้ โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการและเอกชน ทำให้ยังคงปรากฏรูปแบบ

อาคารที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยอยู่ในปัจจุบัน ถึงแม้จะมีการปรับปรุง อาคารเหล่านั้นก็ยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเอาไว้

3) ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

ชุมชนตลาดน้อยมีการอยู่อาศัยร่วมกันหลายกลุ่มชาติพันธุ์ มีศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่แตกต่างกันไปตามแต่ชาติพันธุ์ของตนในช่วงแรกที่เกิดการตั้งถิ่นฐาน ต่อมาในปัจจุบันมีการหลอมรวมกันทางวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด เกิดเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่หาได้ยากที่ส่งต่อผ่านกันมารุ่นสู่รุ่น การแต่งงาน ทำให้หลากหลายชาตินั้นเกิดการหลอมรวมวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน เช่น การจัดงานเทศกาลประเพณีจีน โบสถ์คริสต์ที่โบสถ์กาลหว่าร์ มีการนำเสนอให้อนุรักษ์ประเพณีให้เป็นที่รู้จัก เช่น งานเทศกาลกินเจ ที่สามารถรวบรวมผู้คนในชุมชนตลาดน้อยไว้ได้ ทั้งที่ยังอยู่อาศัยในพื้นที่ และที่ย้ายออกจากพื้นที่ไปแล้ว เป็นสิ่งที่ช่วยให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่มีเอกลักษณ์ที่ยังคงอยู่สืบไป

รวมถึงมีการก่อตั้งชุมชนคนรักตลาดน้อย แสดงถึงการตระหนักและให้คุณค่าต่อมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อยของผู้คนในชุมชน ที่มีจุดประสงค์เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมเหล่านี้ในพื้นที่ให้คงอยู่สืบไป

4) ปัจจัยด้านนโยบายการพัฒนา

นโยบายการพัฒนาได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐบาลและมีการเริ่มดำเนินโครงการไปบางส่วนของกรพื้นที่ฟูเมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่อง โดยชุมชนตลาดน้อยเป็นหนึ่งในพื้นที่ เช่น สวนปวยอั้งภาภรณ์ บริเวณท่าน้ำภาณูรังษี ทำให้มีการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวและประชาชนรับทราบ โดยการเป็นย่านศิลปะสร้างสรรค์ เกิดการเข้ามาของนักท่องเที่ยวมากมาย ผู้คนได้รู้จักความเป็นมาและวิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้อย มีงานเทศกาลแสดงงานศิลปะให้เข้ากับบริบทของชุมชนตลาดน้อย การดีไซน์อาคารเก่าเป็นงานศิลปะ อย่างงาน Bangkok Design Fashion Week ที่จัดขึ้นทุกปี โดยมีอาคารเก่าในย่านชุมชนตลาดน้อยเป็นส่วนหนึ่งของงานศิลปะที่ไม่ใช่เป็นเพียงสถานที่จัดแสดง รวมถึงโครงการที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เปิดตลาดให้คนจากต่างพื้นที่และคนรุ่นใหม่เข้ามาค้าขายในพื้นที่มากขึ้น เช่น กิจกรรมตลาดนัด “ตะลัดเกี้ยว ออแกนิก” ที่ส่งเสริมให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจขึ้นในพื้นที่

6.6.2 ปัจจัยที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความเสื่อมสภาพลง

1) ปัจจัยด้านกายภาพที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเสื่อมลง

- การพัฒนาพื้นที่ของเอกชนโดยไม่สนใจบริบทของชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต เช่น การรื้อถอนอาคารดั้งเดิม เพื่อก่อสร้างเป็นอาคารพาณิชย์สมัยใหม่ที่มีพื้นที่ใช้สอยเพิ่มมากขึ้น หรือการก่อสร้างห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่ทำให้เดิมชุมชนตลาดน้อยเป็นชุมชนค้าขายของใช้ในชีวิตประจำวันไม่สามารถแข่งขันกับเอกชนรายใหญ่ได้ และการพัฒนาต่าง ๆ อาจก่อให้เกิดความเสียหายระยะยาว หากไม่มีแนวทางแก้ไข
- **ภัยคุกคามต่อสถาปัตยกรรม** สถาปัตยกรรมในชุมชนตลาดน้อย เปลี่ยนไปตามการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจที่แต่เดิมมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานค้าขายของชาวจีนที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรม การใช้ประโยชน์อาคาร เพื่อการค้าขายและอยู่อาศัยอยู่ในอาคารเดียวกัน อาคารในยุคสมัยแรกยังคงเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น จนการเข้ามาของเทคโนโลยีที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปของรูปแบบอาคาร จนในปัจจุบันจากการลงสำรวจพื้นที่ศึกษา พบว่าอาคารส่วนใหญ่ถูกแปรเปลี่ยนไปจนไม่เห็นสภาพเดิมของสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ทั้งจากการรื้อถอนเพื่อสร้างใหม่ หรือการต่อเติมปรับปรุง ลดทอนรายละเอียดและความสมบูรณ์ของสิ่งที่ไม่เหลือเอกลักษณ์ของอาคารที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน
- **ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและพื้นที่สาธารณะ** จากการขยายตัวของเมืองตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตนั้นแม่น้ำลำคลองสามารถใช้อุปโภค บริโภคได้ ปัจจุบันน้ำมีคุณภาพเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัด มีการปล่อยน้ำเสียและขยะลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษม จนในปัจจุบันไม่สามารถนำมาใช้อุปโภคบริโภคได้อีก รวมถึงยังมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนทางเดินเท้า โดยในซอยวานิช 2 ซึ่งเป็นถนนท่องเที่ยวของย่านที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินเท่านั้น ไม่มีทางเดินเท้าซึ่งต้องเดินลงบนถนนเส้นทางเดียวกับรถยนต์ ซึ่งเส้นทางนี้มีรถยนต์ และรถจักรยานยนต์ สัญจรไปมาตลอดทั้งวัน ถึงแม้ไม่ใช่เส้นทางหลักอย่างถนนเจริญกรุง แต่อาจทำให้เกิดอันตรายต่อผู้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนได้ และบางจุดมีร้านค้ารุกล้ำบริเวณทางเท้าเพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตัว เช่น การตั้งแผงบังแดด โต๊ะทานอาหารออกมารุกล้ำพื้นที่ทางเท้า

- ความเสี่ยงในการสูญเสียอัตลักษณ์ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา ชุมชนตลาดน้อยปรากฏการตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่สมัยอดีต เป็นรูปแบบเฉพาะของชุมชนดั้งเดิมที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับพื้นที่ริมน้ำได้ แต่ในปัจจุบันการพัฒนาของเมืองกรุงเทพมหานครส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ การคมนาคมทางน้ำถูกลดความสำคัญลง จนกลายเป็นเพียงทางเลือกรอง ผู้คนนิยมใช้รถยนต์กันมากขึ้น รูปแบบการตั้งถิ่นฐานถูกเปลี่ยนไปเป็นการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน และมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และด้วยเทคโนโลยีการก่อสร้างที่ถูกพัฒนาทำให้อาคารสถาปัตยกรรมที่ไม่มี ความสอดคล้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมเดิมในพื้นที่เกิดขึ้น เช่น การใช้สี วัสดุ รูปแบบอาคารที่ ดูแปลกออกไป และยังเสี่ยงต่อการถูกรื้อถอนทำลายอาคารโบราณ เพื่อนำไปก่อสร้างเป็น อาคารสมัยใหม่ รวมถึงศาลาท่าน้ำ โรงจอดเรือที่ในปัจจุบันถูกรื้อถอนจนไม่หลงเหลืออยู่ใน พื้นที่

2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเสื่อมลง

ชุมชนตลาดน้อยในอดีต รายได้ส่วนใหญ่มาจากการส่งออก-นำเข้าสินค้าทางเรือสำเภา เรือ กลไฟ ทางแม่น้ำเจ้าพระยา จนได้ชื่อว่า เป็นศูนย์กลางทางการค้าของกรุงเทพมหานคร มีความ เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงหนึ่ง รวมถึงเป็นแหล่งช่างฝีมือ ช่างยนต์ ช่างตีเหล็ก จนผู้คนเรียกว่าบ้านโรง กระทะและ ย่านเซียงกงตลาดน้อย แต่ปัจจุบันเห็นได้ชัดว่า รายได้ส่วนใหญ่ของชุมชนตลาดน้อยเน้น ไปที่การท่องเที่ยว การจัดงานแสดงศิลปะและเทศกาลที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ การค้าขาย สินค้าเพื่ออุปโภค-บริโภค ได้ถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นเพื่อบริการและรองรับนักท่องเที่ยวเป็นส่วนมาก อาชีพดั้งเดิมในพื้นที่แทบไม่หลงเหลืออยู่เนื่องจากไม่มีผู้สืบทอด คนรุ่นใหม่หันไปประกอบธุรกิจ รูปแบบใหม่ จนเมื่อเกิดเหตุการณ์ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ทำให้นักท่องเที่ยวไม่สามารถเดินทางเข้า มาในพื้นที่ได้ ทำให้ชุมชนเกิดการขาดรายได้พักหนึ่ง มีร้านค้าและกิจการทั้งดั้งเดิมและรูปแบบใหม่ได้ ปิดตัวลง และสถานการณ์ปัจจุบันนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้ามายังชุมชนตลาดน้อยได้ดังเช่นเดิม แต่ว่าธุรกิจที่กลับมาให้บริการนั้น เป็นธุรกิจรูปแบบใหม่เกือบทั้งหมด ส่วนอาชีพดั้งเดิมในพื้นที่ ค่อย ๆ ลดน้อยลงและเหลืออยู่ไม่มากนักในปัจจุบัน เสี่ยงต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในด้าน อาชีพพื้นถิ่นเป็นอย่างมาก

รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยไม่คำนึงถึงปริมาณในการรองรับของสาธารณูปโภคใน พื้นที่ ทำให้หลังจากงานเทศกาลต่าง ๆ ที่จัดขึ้น หรือช่วงที่นักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก

เกิดขยะเป็นจำนวนมากตามท้องถนน ทางเดิน และที่ทิ้งขยะไม่เพียงพอในการรองรับปริมาณขยะที่เกิดขึ้น

3) ปัจจัยด้านสังคมและวิถีชีวิตที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเสื่อมลง

ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ได้รับการศึกษาที่ดีขึ้น ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจในอาชีพดั้งเดิมที่เป็นของบรรพบุรุษตนเหมือนดังในอดีต กิจการและอาชีพดั้งเดิม เช่น การปลูกกระท้อน การเย็บหมอนทำกระสอบ ช่างตีเหล็ก ช่างยนต์ ไม่ได้รับการสืบทอดและเริ่มเลือนหายไปจากพื้นที่ชุมชน ถูกแทนที่ด้วยรูปแบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ และกระแสพัฒนาเมืองที่เข้ามามีอิทธิพลต่อพื้นที่ชุมชน คือ การไม่นับถือศาสนาของคนยุคใหม่ ซึ่งตลาดน้อยเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา และความเชื่อ อาจทำให้วัฒนธรรมและประเพณีไม่ได้รับการสืบทอดต่อไป

ในอดีต การพบปะสังสรรค์กันในชุมชนสามารถสร้างความสามัคคีกลมเกลียว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน แต่การพัฒนาของเทคโนโลยีที่เข้ามาและโรคระบาดโควิด-19 ทำให้ผู้คนไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กันเหมือนในอดีต ร่วมทำกิจกรรมกันน้อยลง เสี่ยงต่อการสูญเสียภูมิปัญญาและวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยมีมา

6.7 สรุปปัญหา โอกาส อุปสรรค และข้อจำกัดของการอนุรักษ์พื้นที่ศึกษา

วิเคราะห์ปัญหา โอกาส และอุปสรรคของพื้นที่ศึกษาที่จะส่งผลต่อแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ รวมถึงสรุปจุดเด่นและจุดด้อยของพื้นที่ศึกษา เพื่อนำไปสู่การศึกษาแนวทางการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่อย่างเหมาะสม (SWOT Analysis) ตามตาราง ดังต่อไปนี้

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)
<p>1) ด้านที่ตั้งมีศักยภาพในการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและด้าน การเป็นพื้นที่ศิลปะสร้างสรรค์</p> <p>2) รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์และหลากหลาย แตกต่างกันไปทั้ง ช่วงเวลาและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอาคารประวัติศาสตร์ที่ถูกดูแลโดย กรมศิลปากร</p> <p>3) การอยู่ร่วมกันและเกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรมเกิดเป็นเอกลักษณ์ของ พื้นที่ ที่ทำได้ยากในกรุงเทพมหานคร</p> <p>4) การได้รับการสนับสนุน นโยบาย แนวทางการพัฒนา จากทางภาครัฐและ เอกชน รวมถึงผู้คนในชุมชนเกิดความห่วงใยในพื้นที่</p>	<p>1) มีความเสี่ยงที่อาคารเก่าแก่ที่ดูแลโดยเอกชนจะถูกรื้อถอนทำลาย เพื่อ สร้างอาคารใหม่ที่มีโครงสร้างที่แข็งแรงกว่าและมีพื้นที่ใช้สอยได้ มากกว่า</p> <p>2) อาชีพและกิจกรรมดั้งเดิมในพื้นที่แทบไม่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ ทั้งจาก สถานการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และการส่งเสริมในด้านการ เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว และการไร้ผู้สืบทอด เนื่องจากผู้คนยุคใหม่หันไปทำ ธุรกิจสมัยใหม่และการย้ายออกจากพื้นที่</p> <p>3) ขาดแคลนทางเดินเท้า และมีกรรูกอล์ฟที่ริมทางที่เป็นพื้นที่ สาธารณะ</p>
โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Treats)
<p>1) โอกาสในการพัฒนาให้เป็นย่านท่องเที่ยวเชิงศิลปะสร้างสรรค์ที่ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม</p> <p>2) โอกาสในการพัฒนาและส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวทางน้ำมากขึ้น เนื่องจาก อยู่ติดริมน้ำเจ้าพระยา</p> <p>3) โอกาสในการเปิดรับนักท่องเที่ยวให้เป็นรู้จักในด้านวัฒนธรรมและงาน ประเพณีที่สำคัญของพื้นที่</p>	<p>1) พื้นที่ในปัจจุบันมีความหนาแน่นจนไม่สามารถสร้างอาคารได้อีก หาก ต้องการอาคารที่มีพื้นที่ใช้สอยที่มากขึ้น จะต้องรื้อถอนอาคารโบราณ เดิม</p> <p>2) อาคารโบราณบางส่วนไม่ได้รับการดูแล มีรากลึกลงไปยังโครงสร้าง อาคาร เสี่ยงต่อการพังทลายของอาคาร</p> <p>3) พื้นที่ถนนในปัจจุบันคับแคบมาก โดยเฉพาะในซอยวานิช 2 ที่ไม่มี ทางเดินเท้า</p>

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึง การสรุปผลการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร โดยเป็นการสรุปความเชื่อมโยงระหว่างวัตถุประสงค์โครงการและประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาค้นคว้า โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ตลาดน้อย
- 2) เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ตลาดน้อยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3) เพื่อศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย
- 4) เพื่อเสนอแนวทางและการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย

การศึกษามีการดำเนินการตามขั้นตอนกระบวนการวิจัย โดยมีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ ทฤษฎี แนวคิด ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการลงสำรวจพื้นที่ศึกษา เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย วิเคราะห์คุณค่า องค์ประกอบ ความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา และเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อยอย่างเหมาะสม โดยจากคำถามการศึกษาในครั้งนี้ สามารถตอบคำถามการวิจัยและสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

7.1 สรุปผลการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละยุคของชุมชนตลาดน้อย ได้พบว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน อาคารและรูปแบบของสถาปัตยกรรม โครงข่ายการคมนาคม ลักษณะเศรษฐกิจ ประเพณีและวัฒนธรรม ศาสนสถานที่มีความสำคัญทางศาสนาและความเชื่อทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกันและมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงของพัฒนาการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย สอดคล้องกับคำถามวิจัยที่ต้องการทราบว่าอะไรคือภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย โดยองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยสรุปได้ดังนี้

7.1.1 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์

ชุมชนตลาดน้อยมีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เป็นศาสนสถานและสถานที่รวบรวมคติความเชื่อของคนในชุมชน เช่น โบสถ์กาลหว่าร์ ศาลเจ้าโจวซือกง ศาลเจ้าโรงเกือก วัดญวนตลาดน้อย วัดปทุมคงคา โดยสถานที่สำคัญทางศาสนาเหล่านี้ยังเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร เช่น วัดปทุมคงคา ที่เคยเป็นสถานที่ประหารชีวิตของขุนนางและราชวงศ์ชั้นสูง ป้ายศิลาจารึกต่าง ๆ ในศาลเจ้าโจวซือกง รวมถึงเคยเป็นย่านศูนย์กลางการค้าของกรุงเทพมหานครในอดีต มีการค้าที่คึกคัก บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองผดุงเกษม ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้คนสามารถรับรู้และระลึกถึงเหตุการณ์นี้ได้ หากกล่าวถึงชุมชนตลาดน้อยที่เป็นชุมชนการค้าเก่าแก่อายุมากกว่า 200 ปี

7.1.2 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านกายภาพ

- 1) **รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน** ชุมชนตลาดน้อยมีการตั้งถิ่นฐานตามริมน้ำเจ้าพระยา (Ribbon Settlement) และการกระจุกตัวตามกลุ่มชาติพันธุ์ในช่วงแรก (Cluster Settlement) และต่อมาเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบก โดยมีการสร้างถนนเจริญกรุงผ่านชุมชนตลาดน้อย ก็มีการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน (Liner Settlement) จนถึงปัจจุบัน โดยรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามยุคสมัยอย่างรวดเร็ว
- 2) **ลักษณะอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรม** อาคารที่ถูกสร้างขึ้นในชุมชนตลาดน้อย สะท้อนถึงความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิตโดยชุมชนตลาดน้อยมีกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มความเชื่อที่หลากหลาย สามารถจำแนกประเภทอาคารได้เป็น 2 ประเภท คือ อาคารกึ่งพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม ได้แก่ เรือนแถวไม้ เรือนแถวปูน ตึกแถว ร้านค้า ฯลฯ และอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ ศาลเจ้า วัด โบสถ์ ภายในพื้นที่ชุมชน เช่น ศาลเจ้าโจวซือกง โบสถ์กาลหว่าร์ เป็นต้น โดยอาคารเก่าในชุมชนตลาดน้อยแสดงให้เห็นรากฐานของวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ อาคารเก่าส่วนใหญ่ยังคงได้รับการบูรณะและดูแลรักษาให้สามารถคงอยู่ได้ในปัจจุบัน
- 3) **โครงข่ายการสัญจร** ปัจจุบันพื้นที่มีเครือข่ายการสัญจรทั้งทางบกและทางน้ำ แต่การสัญจรทางน้ำได้รับความนิยมน้อยลงมาก จะมีแต่นักท่องเที่ยวที่นิยมใช้การสัญจรทางน้ำ ซึ่งอยู่ที่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนการสัญจรทางบกมีถนนสายสำคัญ คือ ถนนเจริญกรุงที่เป็นถนนสายหลักในพื้นที่ แต่อาคารเก่าแก่ที่มีความสำคัญนั้นจะเข้าถึงได้จากถนนซอยวานิช 2 เป็นหลัก

7.1.3 องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านเศรษฐกิจและสังคม

- 1) **ประเพณีและวัฒนธรรม** ส่วนใหญ่จะสะท้อนความเชื่อของคนในชุมชนที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่ในอดีต ส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น ประเพณีเทศกาลถือศีลกินเจที่ร้านค้าและผู้คนในชุมชนตลาดน้อยให้ความสำคัญ เปลี่ยนจากการขายอาหารปกติเป็นอาหารเจทั้งพื้นที่ รวมถึงมีการแสดงแบบชาวจีนต่าง ๆ ซึ่งจัดขึ้นในทุกปีต่อเนื่องกัน 10 วันในช่วงปลายปี ส่วนใหญ่จัดขึ้นในซอยวานิช 2 และศาลเจ้าโจวซี้กวง โดยวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นวัฒนธรรมที่เก่าแก่ ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่อดีต
- 2) **ศาสนาและความเชื่อ** ชุมชนตลาดน้อยถือได้ว่าเป็นพื้นที่ ที่มีความหลากหลายในด้านศาสนา ความเชื่อและวัฒนธรรม จนเกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรมกลายเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของชุมชนตลาดน้อยที่หาได้ยาก เช่น การจัดประเพณีจีนในโบสถ์ศาสนาคริสต์ การจัดเทศกาลไทยในศาลเจ้าจีน และผู้คนในชุมชนมีการเข้าร่วมเทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ ของต่างศาสนาได้อย่างสนิทใจ ความเชื่อในชุมชนตลาดน้อยส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อในรูปแบบพิธีกรรมทางศาสนาและงานประเพณี
- 3) **ด้านเศรษฐกิจ** ด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาและการเป็นย่านศูนย์กลางการค้าทำให้เกิดอาชีพมากมายและยังมีอาชีพที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น ช่างเย็บหมอน ช่างตีเหล็กและการเป็นย่านการค้าอะไหล่เก่าที่มีชื่อเสียง โดยปัจจุบันยังมีการปรับปรุงอาคารโบราณเพื่อการประกอบธุรกิจสมัยใหม่ เช่น คาเฟ่ ร้านกาแฟ ร้านอาหาร

7.2 สรุปผลการศึกษาพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

พัฒนาการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ตามที่ได้ศึกษาสามารถสรุปพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 : ยุคแรกของชุมชนตลาดน้อย เกิดการตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้มีการย้ายเมืองหลวงในต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ส่งผลให้ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นชุมชนตลาดน้อย โดยมีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นต่างมีความเชื่อเป็นของกลุ่มตน จึงเกิดการสร้างศาสนสถานที่แสดงออกถึงกลุ่มชาติพันธุ์ของตนขึ้น เช่น ศาลเจ้าเชียงกง ศาลเจ้าโรงเกือก และมีการสร้างอาคาร

เรือนแถวปูนแบบจีนและเรือนแถวไม้ เพื่อใช้ในการอยู่อาศัยขึ้น แต่ยังคงกระจายตัวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหลัก ดังนั้นในช่วงแรกภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยมีรูปแบบที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์

ช่วงที่ 2 : ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้อย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นหลัก เห็นได้จากการสัญจรและการคมนาคมทางน้ำเป็นหลักที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทางเรือสำเภาและเรือกลไฟ โดยรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจยังคงมีเส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นทางสัญจรหลัก แต่เริ่มมีการเข้ามาของการคมนาคมทางบก ที่เป็นจุดเปลี่ยนของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เริ่มมีการพัฒนาของประเพณีและวัฒนธรรมในพื้นที่ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต สรุปได้ว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงนี้เป็นรูปแบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นรวมกัน

ช่วงที่ 3 : ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้อย การพัฒนาของการคมนาคมทางบก และการพัฒนาของเมืองกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ คือ การคมนาคมทางบกได้รับความนิยมนมากกว่าการคมนาคมทางน้ำ มีการเปลี่ยนลำดับความสำคัญของเส้นทางคมนาคมจากการสัญจรทางน้ำ เป็นการสัญจรทางบก โดยถนนเจริญกรุง เป็นถนนที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากของชุมชนตลาดน้อย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานมาเป็นตามแนวถนน มีการเข้ามาของเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้ผู้คนสามารถปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางธรรมชาติได้ง่ายมากขึ้น การอยู่อาศัยไม่ต้องอิงสภาพแวดล้อมดังในอดีต การพัฒนาและการขยายตัวของเมือง ส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติลดน้อยลง อาคารดั้งเดิมถูกรื้อเพื่อให้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น

หลักฐานการตั้งถิ่นฐานในอดีตที่เคยเป็นชุมชนริมน้ำยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เห็นได้จากศาสนสถานที่มีการวางอาคารหันหน้าออกสู่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาที่แสดงให้เห็นว่าเคยเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก รวมถึงการดัดแปลงอาคารเพื่อธุรกิจสมัยใหม่ เช่น ร้านกาแฟ คาเฟ่ ที่นำอาคารดั้งเดิมมาดัดแปลงแต่ยังคงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเอาไว้บางส่วน มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ภัณฑาคารตลาดน้อย เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้คนในยุคหลัง ได้รับรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชนตลาดน้อยในอดีต รวมถึงงานเทศกาลและประเพณีเก่าแก่ที่จัดเป็นประจำทุกปีจนปัจจุบัน กล่าวได้ว่าชุมชนตลาดน้อยเป็นย่านประเพณีวัฒนธรรมที่มีความเก่าแก่และมีเอกลักษณ์แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร

7.3 สรุปผลการศึกษาแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

7.3.1 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ

1) แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาที่ผ่านมาเห็นได้ชัดว่า รูปแบบของสถาปัตยกรรมในชุมชนตลาดน้อยมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยควบคู่ไปกับการพัฒนาเมือง มีอาคารรูปแบบสมัยใหม่ ที่ใช้เทคโนโลยีก่อสร้าง โครงสร้างและวัสดุแตกต่างกับเมื่ออดีตที่ผ่านมา และปัจจุบันช่างฝีมือในการก่อสร้างเรือนไม้หรือเรือนแถวปูนในสมัยก่อนได้สูญหายจากพื้นที่ ทำให้รูปแบบอาคารใหม่ในปัจจุบันมีหน้าตาแบบสมัยใหม่แทบทั้งสิ้น รวมถึงพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยมีความหนาแน่น ไม่มีพื้นที่ว่างในการสร้างอาคารได้อีก มีแนวโน้มที่จะรื้อถอนทำลายอาคารเก่า หรืออาคารโบราณที่โครงสร้างไม่สามารถเพิ่มจำนวนชั้นหรือพื้นที่ใช้สอยได้เพื่อก่อสร้างเป็นอาคารสมัยใหม่ที่มีพื้นที่ใช้สอยมากขึ้น มีแนวโน้มว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมจะถูกรื้อถอนทำลายและถูกแทนที่ด้วยรูปแบบสมัยใหม่ตามกาลเวลา

2) การสัญจรภายในชุมชนตลาดน้อย

จากการลงพื้นที่สำรวจพบว่า ซอยวานิช 2 และถนนเจริญกรุงเป็นเส้นทางที่มีรถยนต์ใช้สัญจรเป็นจำนวนมาก และส่งผลให้มีปัญหาในเรื่องการรुकล้ำพื้นที่สาธารณะ (ทางเท้า) เพื่อประโยชน์ส่วนบุคคลและไม่มีทางเท้าสำหรับเดินเท้า ในบริเวณซอยวานิช 2 อาจเกิดอุบัติเหตุกับนักท่องเที่ยว หรือผู้คนในชุมชนที่ใช้การเดินเท้าเป็นการสัญจร มีแนวโน้มที่จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่และการรुकล้ำทางเดินเท้ามากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

7.3.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากชุมชนตลาดน้อยเป็นชุมชนการค้า และเป็นแหล่งศูนย์กลางการค้าที่สำคัญในอดีต ดังนั้นรูปแบบเศรษฐกิจจึงเป็นการค้าขายและพาณิชย์กรรมเป็นหลักตั้งแต่ในอดีต แต่ในปัจจุบันด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปและการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเมืองเก่ากรุงเทพมหานคร ทำให้การประกอบอาชีพจากการเป็นแหล่งค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า เป็นธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยว และคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ ไม่สนใจที่จะรับสืบทอดกิจการดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ส่วนมากประกอบกิจการธุรกิจสมัยใหม่ เช่น คาเฟ่ ร้านอาหาร แกลลอรี่ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้อาชีพและกิจการดั้งเดิมปิดตัวลงและหลงเหลือเพียงไม่มากในพื้นที่ มีแนวโน้มที่อาชีพและกิจการการค้าขายดั้งเดิมจะสูญหายไปจากพื้นที่ เหลือเพียงสถาปัตยกรรมที่ยังคงสภาพเดิมเอาไว้ แต่แปรเปลี่ยนไปเป็นธุรกิจรูปแบบใหม่

ภาพที่ 58 ร้านอะไหล่เก่าที่ถูกปรับปรุงเป็นร้านกาแฟที่ยังคงสภาพเดิมไว้บางส่วน
(ที่มา : ก้องภพ ยอดเพ็ญ, 2564)

7.3.3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

การรวมกลุ่มและการประกอบอาชีพของชาวจีน มีผลต่อแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก โดยในอดีตชาวจีนโดยส่วนมากมักอยู่รวมกลุ่มกันตามชาติพันธุ์ของตน ทำให้ศิลปะ วัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น งานเทศกาลกินเจ เทศกาลเทกระจาด ที่เป็นความเชื่อของกลุ่มชาวจีน โดยอยู่คู่กับผู้คนในชุมชนตลาดน้อยมาตั้งแต่อดีตและชุมชนตลาดน้อยยังมีความหลากหลายทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์และความเชื่อ สมัยอดีตต่างกลุ่ม ต่างมีประเพณีเป็นของตน แต่เมื่อมาถึงปัจจุบัน ได้เกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น การนับถือศาสนาคริสต์ของชาวจีนที่เรียกกันว่าคริสตังจีน การจัดกิจกรรมและประเพณีจีนในวัดไทยและโบสถ์คริสต์ในพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันก็ยังมี การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้อยู่ มีแนวโน้มที่จะได้รับการสืบทอดต่อไปในอนาคต หรืออาจจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวัฒนธรรม ประเพณี ให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น โดยปัจจุบันประเพณีและงานเทศกาลต่าง ๆ ยังคงมีต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี โดยศาลเจ้าที่จัดประเพณีและงานเทศกาลตามศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นที่สุดในชุมชนตลาดน้อย ได้แก่ ศาลเจ้าโจวซือกง ที่เป็นศาลเจ้าเก่าแก่อยู่คู่กับชุมชนตลาดน้อยมาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มในการตั้งชุมชนตลาดน้อยแห่งนี้

บทที่ 8

ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย

จากการศึกษาข้อมูลที่ผ่านมาในระดับปฐมภูมิ ทุติยภูมิ ของชุมชนตลาดน้อยจนนำไปสู่การวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การประเมินคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม การวิเคราะห์ศักยภาพ สถานการณ์ปัจจุบัน แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ซึ่งเป็นไปตามขั้นตอนของกระบวนการดำเนินงานวิจัย โดยบทนี้จะเป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ทำการศึกษาทั้งหมด มาเป็นฐานข้อมูลในการเสนอแนะแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยอย่างเหมาะสม

8.1 วัตถุประสงค์ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาและลงสำรวจพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย จึงกำหนดแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา ให้ครอบคลุมทุกประเด็นตามความเหมาะสม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) เพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย โดยกำหนดแนวทางการจัดการจากการศึกษาแนวทางการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีการใช้แนวทางการจัดการดังนี้

- การดูแลรักษา (Maintenance) เพื่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยที่ยังหลงเหลือในปัจจุบันให้คงอยู่ต่อไป

- การรักษาให้คงสภาพ (Restoration) เพื่อซ่อมแซมและปรับปรุงอาคารสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม ดั้งเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ ที่อาจมีความเสี่ยงในการพังทลาย เสียหาย ให้คงสภาพดั้งเดิมดังในอดีตมากที่สุด

- การบูรณะและปฏิสังขรณ์ (Reconstruction) การฟื้นฟู หรือสร้างขึ้นใหม่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ได้รับความเสียหาย หรือสูญหายไปจากพื้นที่ในปัจจุบัน ให้กลับมาอยู่ในรูปแบบเดิมดังในอดีต โดยอ้างอิงหลักฐานจากภาพถ่าย การบันทึกข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ที่เชื่อถือได้

- การปรับประโยชน์ในการใช้สอย (Adaptation) คือ การเปลี่ยนแปลงการใช้สอยเดิมให้อยู่ในรูปแบบใหม่ตามความเหมาะสม โดยคำนึงคุณค่าด้านต่าง ๆ ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

- การพัฒนาและการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (Development and New Creation) คือ การพัฒนาพื้นที่และสร้างขึ้นใหม่ โดยรูปแบบการจัดการนี้จะส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมมากที่สุด

ดังนั้น การพัฒนาต้องคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์สูงสุดของพื้นที่ และต้องไม่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่

2) เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาเป็นอันดับแรก ทั้งในด้านการอนุรักษ์และพัฒนา ให้สอดคล้องกับพื้นที่และควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองในอนาคตอย่างเหมาะสมที่สุด

3) เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าของชุมชนตลาดน้อยที่ควรอนุรักษ์และพัฒนาในรูปแบบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งผู้คนในพื้นที่และผู้คนภายนอก จนเป็นภาพรวมทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

8.2 แนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวคิดในการกำหนดการจัดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย จะเป็นการจัดการเกี่ยวกับปัญหาด้านการใช้ประโยชน์อาคาร ปัญหาด้านภูมิทัศน์ เพื่อให้สัมพันธ์กับพื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีแนวคิดการจัดการ ดังนี้

- 1) แนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่ย่านชุมชนเก่า (Conservation Zone Old Community) เพื่อกำหนดพื้นที่ทรงคุณค่าที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อย ทั้งด้านสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิต
- 2) แนวคิดการอนุรักษ์ศาสนสถานและพื้นที่ที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรการในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต
- 3) แนวคิดการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมธรรมชาติ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของชุมชนตลาดน้อยตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ในอดีตจึงมีความสำคัญต่อพื้นที่ชุมชน ทั้งในด้านการคมนาคมและวิถีชีวิต ปัจจุบันถูกลดทอนความสำคัญลงไปมาก คลองต่าง ๆ ถูกถมกลายเป็นถนน เหลือเพียงแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองผดุงเกษม จึงต้องมีการกำหนดมาตรการควบคุม ดูแลและจัดการให้คงอยู่เหมาะสมกับชุมชน ทั้งปัจจุบันและอนาคต
- 4) แนวคิดการพัฒนาพื้นที่ว่าง พื้นที่รกร้าง ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน
- 5) แนวคิดการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เหมาะสม กำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรม การพัฒนาพื้นที่ ลดพื้นที่แออัด เพื่อให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น
- 6) แนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว บุคคลภายนอก สร้างอาชีพและเศรษฐกิจในชุมชนให้สอดคล้องไปกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์

โดยแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและการบูรณาการในหลายด้าน ทั้งจากผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน จากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลและเอกชน โดยมีกรอบแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อยเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

8.3 รูปแบบและวิธีการในการกำหนดแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากการศึกษาที่ผ่านมา สามารถกำหนดรูปแบบและวิธีการในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา ได้ดังต่อไปนี้

- 1) การดูแลรักษา บูรณะ และฟื้นฟูองค์ประกอบและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย โดยกำหนดขอบเขตองค์ประกอบในแต่ละด้าน ดังนี้
 - ด้านลักษณะทางกายภาพ
 - ด้านลักษณะทางธรรมชาติ
 - ด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี ศาสนา และความเชื่อ
- 2) การพัฒนาการบริหารจัดการเพื่อควบคุมรูปแบบของอาคาร การใช้ประโยชน์อาคารและพื้นที่โดยการกำหนดกฎหมายเพื่อใช้ในการควบคุม
- 3) การสร้างแรงจูงใจและความเข้าใจแก่คนในชุมชน ให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เพื่อการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา ผลักดันการสนับสนุนและการจัดการจากภาครัฐและเอกชน

8.4 แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ชุมชนตลาดน้อย มีความสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความเจริญรุ่งเรืองด้านการค้ามาตั้งแต่ในอดีต มีกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาตั้งรกราก จนก่อเกิดเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หาได้ยากในพื้นที่อื่น ๆ และเนื่องจากการขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานครที่มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว มีการเห็นความสำคัญของย่านชุมชนเก่าแก่มากขึ้น สนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร ดังนั้นการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงมีความสำคัญ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับคุณค่าของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย สอดคล้องไปกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต โดยได้เสนอแนวทางในการจัดการ ดังนี้

8.4.1 มาตรการควบคุมการเปลี่ยนแปลงอาคารและการใช้พื้นที่

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนากรุงเทพมหานครที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จึงควรควบคุมรูปแบบอาคารและการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพที่รวดเร็วเกินไปนักและควบคุมการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทั้งอาคารดั้งเดิม อาคารใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดน้อย โดยใช้มาตรการทางกฎหมาย โดยมีการออกข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องการกำหนดการห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทในท้องที่แขวงตลาดน้อย ซึ่งข้อกำหนดเดิมถูกกำหนดไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2542 ดังนั้นจะต้องมีการเพิ่มรายละเอียดให้เกิดการควบคุมอาคารอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

มาตรการที่ใช้เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งอาจเป็นส่วนที่สร้างคุณค่าให้พื้นที่ หรือรักษารูปแบบเดิมไว้ไม่ให้ถูกทำลาย โดยต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีแนวทางการกำหนดมาตรการและการตรวจสอบ

1) แนวทางการจัดทำผังพื้นที่เฉพาะชุมชนตลาดน้อย

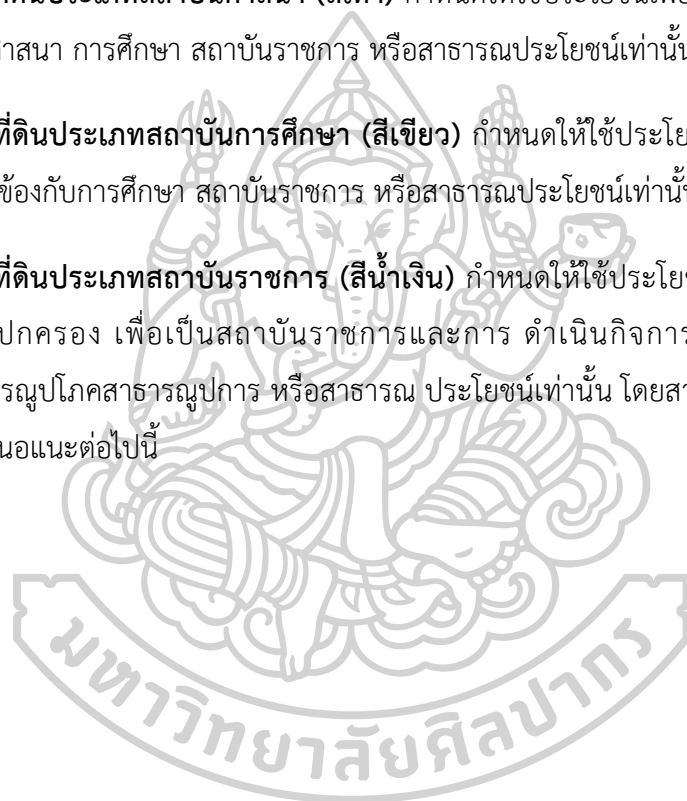
การใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชนตลาดน้อยตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 4) และฉบับเดิมที่ใช้ในปัจจุบันถูกกำหนดให้พื้นที่ชุมชนตลาดน้อยเป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่เชิงพาณิชย์กรรม นั้นไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนตลาดน้อยที่เป็นชุมชนเก่าแก่ มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ควรมีนโยบายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำผังพื้นที่เฉพาะชุมชนตลาดน้อยเพื่อกำหนดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินเฉพาะชุมชนตลาดน้อยให้มีความสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อยที่มีอยู่ รวมถึงมีแนวทางการควบคุมรูปแบบหน้าตาของอาคาร ทั้งลักษณะอาคารและช่องเปิด เพื่อให้การก่อสร้างอาคารใหม่ หรือการปรับปรุงอาคารดั้งเดิมในพื้นที่ให้มีความสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อย และสามารถรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อยเอาไว้ต่อไปในอนาคตโดยบทบาทและภาพทัศน์ของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยในอนาคตโดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายดังนี้

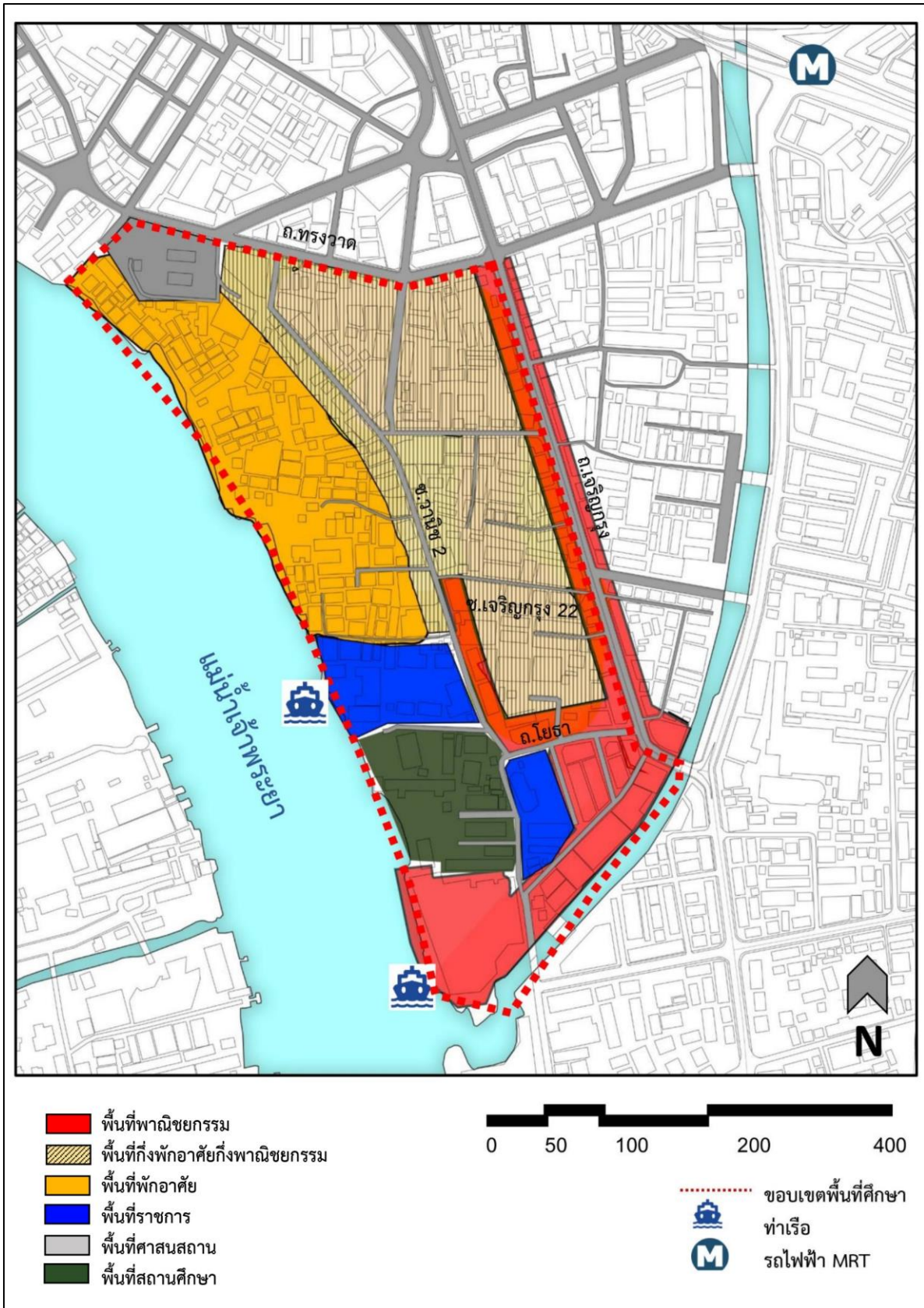
- เป็นชุมชนที่ประกอบไปด้วยที่อยู่อาศัย ผสมผสานการค้า การบริการเมือง และการท่องเที่ยว ระดับสากล
- เป็นพื้นที่ที่ซึ่งมีการอนุรักษ์ไว้ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมและโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ของชุมชนย่านตลาดน้อยที่มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีต

โดยการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคตของผังพื้นที่เฉพาะชุมชนตลาดน้อย พิจารณาจากความสำคัญขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ปัจจัยและแนวโน้มทิศทางการขยายตัวและพัฒนาของเมืองกรุงเทพมหานคร ตามสภาพข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รวมถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องและมีความเชื่อมโยงกับนโยบายการพัฒนาย่านชุมชนตลาดน้อยเป็นย่านท่องเที่ยวศิลปะสร้างสรรค์ และชุมชนอยู่อาศัยและพาณิชย์กรรมบริการเมืองในเขตพื้นที่เมืองเก่า กรุงเทพมหานคร โดยการขยายตัวของชุมชนมีความหนาแน่นจนเต็มพื้นที่ไม่สามารถก่อสร้างอาคารเพิ่มได้อีก แต่มีความต้องการใช้พื้นที่ใช้สอยเพิ่มมากขึ้น และการขยายตัวของกิจการด้านพาณิชย์กรรมการค้าและการท่องเที่ยวตามแนวถนนเจริญกรุง และซอยวานิช 2 รวมทั้งสถานศึกษา และสถานที่ราชการ รวมถึงโบราณสถานที่สำคัญ ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการใช้ประโยชน์อาคารในปัจจุบัน มีทั้งย่านที่อยู่อาศัย ที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม และ พาณิชยกรรม จึงได้เสนอแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการพัฒนา และควบคุมการขยายตัวของชุมชนตลาดน้อยในอนาคตอย่างยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้แนวความคิดการใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมทั้งบทบาทในอนาคตจากนโยบายพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและการผลักดันชุมชนตลาดน้อยเป็นย่านศิลปะและการท่องเที่ยว พร้อมทั้งการเสริมสร้างศักยภาพที่มีอยู่เดิม ให้สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์ต่อผู้อยู่อาศัยในชุมชนและพื้นที่เมืองต่อเนื่องมากที่สุด โดยมีรายละเอียดกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินดังนี้

- **ย่านที่อยู่อาศัย (สีเหลือง)** กำหนดให้เป็นพื้นที่ย่านรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ วัฒนธรรมการอยู่อาศัยของชุมชนเดิม
- **ย่านที่ดินอยู่อาศัยและพาณิชย์กรรม (สีเหลืองคาดดำ)** กำหนดให้เป็นพื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมผสมผสานกับที่อยู่อาศัย ส่งเสริมการรองรับบริการการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย โดยเน้นการพัฒนาเป็นโรงแรม/ที่พัก ร้านค้า ร้านอาหาร และยังคงรักษารูปแบบของกิจกรรมแบบผสมผสาน ระหว่างการอยู่อาศัย และพาณิชย์กรรม

- **ย่านที่ดินพาณิชย์กรรม (สีแดง)** กำหนดให้เป็นพื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมชุมชนและที่อยู่อาศัยดั้งเดิมในย่านชุมชนตลาดน้อยที่มีประวัติศาสตร์เกี่ยวเนื่องกับถนนเจริญกรุงที่เป็นถนนสำคัญทางประวัติศาสตร์รวมถึงเป็นพื้นที่การค้าและบริการรูปแบบใหม่ โดยเน้นการพัฒนาสภาพแวดล้อมของย่าน อาคาร และสถานที่ของชุมชน ที่เชื่อมโยงกับพื้นที่พาณิชย์กรรมร่วมสมัยและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย
- **ย่านที่ดินประเภทสถาบันศาสนา (สีเทา)** กำหนดให้ใช้ประโยชน์เพื่อการศาสนาหรือเกี่ยวกับการศาสนา การศึกษา สถาบันราชการ หรือสาธารณประโยชน์เท่านั้น
- **ย่านที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา (สีเขียว)** กำหนดให้ใช้ประโยชน์ เพื่อการศึกษา หรือเกี่ยวข้องกับการศึกษา สถาบันราชการ หรือสาธารณประโยชน์เท่านั้น
- **ย่านที่ดินประเภทสถาบันราชการ (สีน้ำเงิน)** กำหนดให้ใช้ประโยชน์เพื่อการบริหารสังคมและปกครอง เพื่อเป็นสถาบันราชการและการ ดำเนินกิจการของรัฐที่เกี่ยวกับการสาธารณูปโภคสาธารณูปการ หรือสาธารณ ประโยชน์เท่านั้น โดยสามารถกำหนดพื้นที่ได้ตั้งผังเสนอแนะต่อไป

ภาพที่ 59 ผังเสนอแนะแนวทางการจัดทำผังพื้นที่เฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคตของชุมชนตลาดน้อย

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

8.4.2 ข้อเสนอแนะทางในการจัดการองค์ประกอบทางวัฒนธรรม

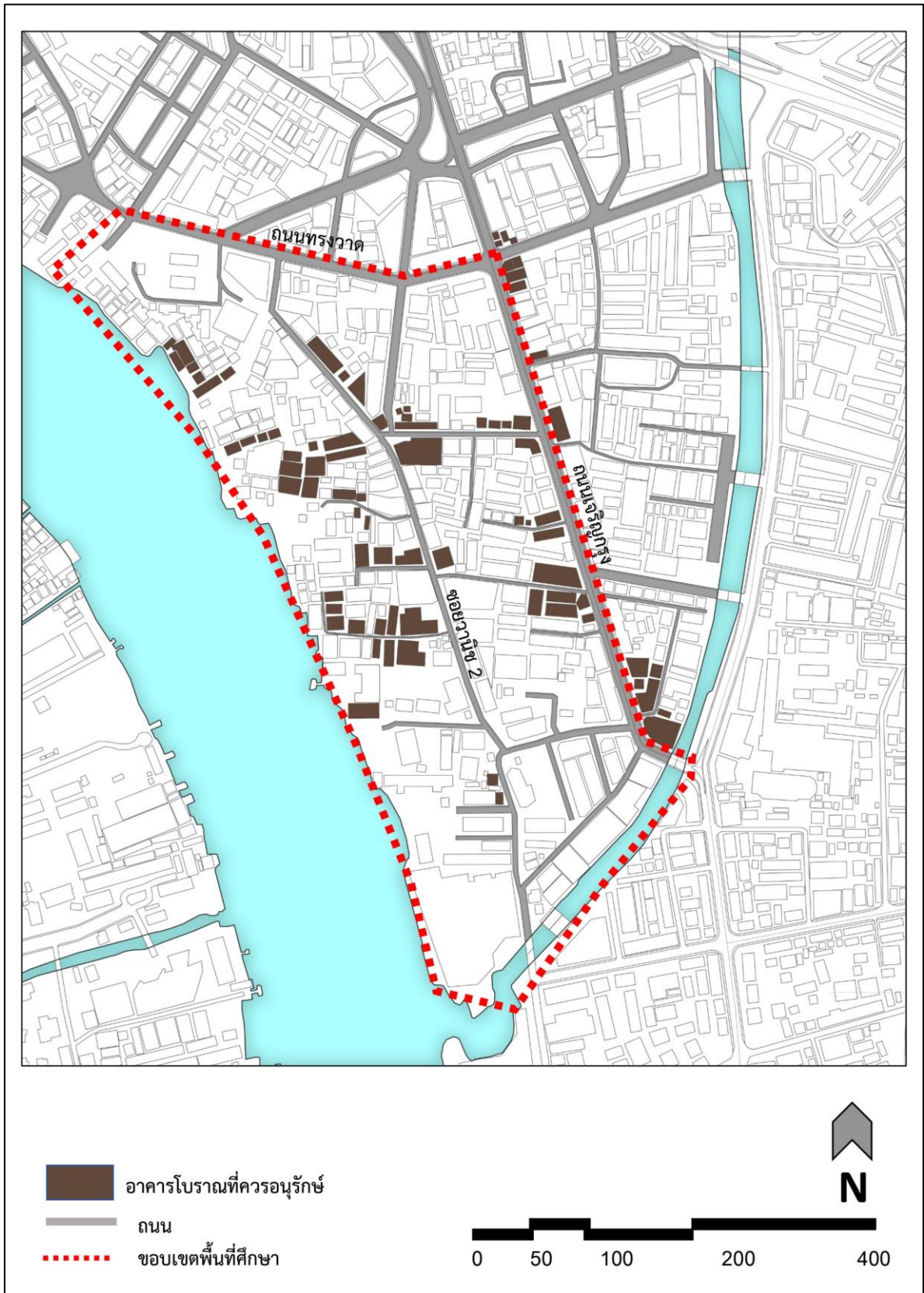
1) การจัดการองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

ศึกษารวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ทั้งความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เผยแพร่ให้คนรุ่นใหม่และคนในชุมชน ทั้งในและนอกพื้นที่ได้ทราบถึงที่มาของชุมชนตลาดน้อย เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ โดยจัดทำในรูปแบบของการเรียนรู้จากกิจกรรมนอกห้องเรียน สอดแทรกร่วมกับการท่องเที่ยวชุมชน ผ่านนิทรรศการ หรืองานศิลปะที่มีอยู่ในพื้นที่มากขึ้น รวมถึงให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการกระจายเรื่องราวของพื้นที่ศึกษาได้ผ่านทางศิลปะบนกำแพง สื่อสิ่งพิมพ์ที่แจกให้นักท่องเที่ยว หรือไต่ถามโดยคนในชุมชน หรือจัดกิจกรรมสอดแทรกไปกับงานประเพณีที่จัดขึ้นในแต่ละปี

2) การจัดการองค์ประกอบประเภทศาสนสถาน โบราณสถาน

ชุมชนตลาดน้อย เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อ ประเพณี ได้แก่ โบสถ์กาลหว่าร์ ศาลเจ้าโจวซือกง ศาลเจ้าโรงเกือก ศาลเจ้าเซียงกง วัดพุทธมงคล วัดอุภัยราชบำรุง โดยมีหน่วยงานรับผิดชอบดูแลเนื่องจากเป็นสถานที่สำคัญ แต่จะทำการเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

- การปรับปรุง ซ่อมแซมและบูรณะ ควรให้อยู่ในรูปแบบเดิมในอดีต ทั้งการใช้วัสดุและสี ลวดลายต่าง ๆ โดยคำนึงถึงความกลมกลืนและความสำคัญของพื้นที่เป็นหลัก หรือแยกส่วนในการปรับปรุงแก้ไข แต่ยังคงอ้างอิงถึงคุณค่าดั้งเดิมและภาพรวมของการดูแลรักษาพื้นที่
- อาคารที่ถูกขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร โดยได้รับการดูแลและบำรุงรักษาจากทางรัฐบาล เป็นอาคารสำคัญ ควรปลูกฝังให้ผู้คนในชุมชนเห็นถึงคุณค่าและเกิดความหวงแหนในอาคารสำคัญเหล่านี้ เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ในการดูแลรักษาอาคารทรงคุณค่าของพื้นที่ชุมชน อาคารเก่าภายในชุมชนตลาดน้อยบางส่วนมีความเสี่ยงต่อการพังทลาย เนื่องจากถูกทิ้งร้าง และไม่ได้รับการดูแลรักษา ทำให้โครงสร้างผุพัง เนื่องจากเป็นอาคารโบราณซึ่งบางแห่งมีอายุมากกว่า 200 ปี เห็นได้ว่าอาคารที่ถูกทิ้งร้างมีวัชพืชและรากไม้แทรกเข้าไปยังโครงสร้างของอาคาร ซึ่งเป็นอันตรายต่ออาคารเป็นอย่างมาก โดยอาคารโบราณเหล่านี้ ควรได้รับการบูรณะ ซึ่งบางแห่งเป็นของเอกชน รัฐบาลควรมีนโยบายในการสนับสนุนและกฎหมายบังคับใช้ในการ ซ่อมแซม บูรณะอาคาร ที่มีความสำคัญเก่าแก่ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อยเหล่านี้ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทำการศึกษาและแสดงคุณค่าของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยในอนาคต

ภาพที่ 60 ผังเสนอแนะตำแหน่งอาคารโบราณที่ควรอนุรักษ์
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

3) การจัดการองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวและพื้นที่สาธารณะ

การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเป็นย่านศิลปะสร้างสรรค์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สาธารณะ แต่ยังมีกลุ่มคนในชุมชนบางส่วนพึงประสงค์ หรือไม่สามารถปรับตัวกับกิจกรรมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นได้ เช่น การจัดงานเทศกาลบางกอกดีไซน์วีค ที่แม้จะมีการดำเนินการในการขออนุญาตก่อนการแสดงผลงานทางศิลปะ แต่กลับไม่สามารถควบคุมผลกระทบจากกลุ่มนักท่องเที่ยวหรือผู้ร่วมงานได้ ทั้งด้านมลพิษทางเสียง การจัดการขยะ และการรบกวนคนในชุมชน ส่งผลให้อาจไม่ได้รับการสนับสนุนจากคนในชุมชน เกิดทัศนคติเชิงลบแก่คนในชุมชนที่มีต่อนโยบายการพัฒนา

แนวทางในการจัดการกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวและพื้นที่สาธารณะ คือ การสร้างความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากนโยบายการพัฒนาเมืองให้แก่คนในชุมชนและสำรวจความคิดเห็นของคนในชุมชนต่องานเทศกาลที่เกิดขึ้นทั้งก่อนและหลัง เพื่อกำหนดข้อบังคับการใช้พื้นที่สาธารณะจากการจัดงานเทศกาลและจากนักท่องเที่ยว รวมถึงการจัดระเบียบพื้นที่ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้และเกิดการพัฒนอย่างยั่งยืน เช่น ความสะอาดของพื้นที่ การจัดการขยะทั้งบนถนนและในคลอง การจัดการร้านค้าไม่ให้รูกล้ำเข้ามายังพื้นที่สาธารณะ จัดระเบียบพื้นที่จอดรถไม่ให้จอดกีดขวางตามถนนและซอยต่าง ๆ ลดการบดบังมุมมองที่ดีของเมือง สร้างความปลอดภัยเพิ่มขึ้นให้แก่ผู้ใช้งานในพื้นที่

4) การจัดการองค์ประกอบด้านอาชีพและวิถีชีวิต

ปัจจุบันเห็นได้ชัดว่า อาชีพดั้งเดิมในชุมชนตลาดน้อยหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก เกิดธุรกิจรูปแบบใหม่ในพื้นที่ชุมชน ซึ่งเน้นไปทางด้านศิลปะ แกลลอรี่ และร้านค้าแฟมิลีแนวใหม่ในการเกิดขึ้นทดแทนอาชีพดั้งเดิมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นควรส่งเสริมพัฒนาเอกลักษณ์ของชุมชนในการสร้างแหล่งกิจกรรมและการเรียนรู้เพื่อการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ๆ แต่เดิมชุมชนตลาดน้อยขึ้นชื่อเรื่องการทำหมอนและถุงกระดาษ จัดทำแนวทางการสนับสนุนให้คนในชุมชนที่ยังคงประกอบอาชีพดั้งเดิมเหล่านี้ เช่น รัฐบาลสนับสนุนส่วนลดให้แก่ร้านค้าและธุรกิจสมัยใหม่ที่มีการซื้อสินค้าชุมชน หรือโฮสเทลร้านค้า คาเฟ่ ฯลฯ ในพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดทำเวิร์คช็อปให้แก่นักท่องเที่ยวที่สนใจ เพื่อสนับสนุนอาชีพดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่

8.4.3 ข้อเสนอแนะแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม

1) แนวทางการจัดการรูปแบบสถาปัตยกรรม

ลักษณะสถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดน้อยมีความหลากหลาย ทั้งความแตกต่างของช่วงเวลา กลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อ และรูปแบบการใช้งาน โดยสถาปัตยกรรมเพื่อการอยู่อาศัยในชุมชนตลาดน้อยจะเป็นรูปแบบกึ่งที่พักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมทั้งหมด สามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้

- **เรือนแถวไม้** เป็นอาคารที่มีความเก่าแก่ส่วนมากมีอายุมากกว่า 90 ปี บางส่วนอยู่ในสภาพทรุดโทรม โดยวัสดุเป็นไม้ทั้งหลัง ความสูงอยู่ที่ 1-2 ชั้น ยังพบได้บริเวณซอย ศาลเจ้าโจวซือกงและศาลเจ้าโรงเกือก
- **อาคารคอนกรีต** เป็นลักษณะอาคารที่พบได้มากที่สุดในชุมชนตลาดน้อย โดยรูปแบบสามารถแบ่งออกได้ตามยุคสมัย จากรูปแบบและวัสดุที่ใช้
- **อาคารไม้ผสมคอนกรีต** เป็นลักษณะอาคารที่ถูกพัฒนามาจากอาคารไม้ ซึ่งอาคารไม้เดิมเกิดการผุพังของวัสดุไปตามกาลเวลา จึงมีการปรับปรุงอาคารโดยใช้คอนกรีตเข้ามาซ่อมแซมต่อเติมอาคาร อาคารประเภทนี้พบได้บริเวณซอยดวงตะวัน

ปัจจุบันการขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานครมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว พื้นที่ในชุมชนตลาดน้อยมีความหนาแน่นไม่สามารถสร้างอาคารใหม่ได้อีก หรือหากต้องการสร้างอาคารใหม่ก็ต้องรื้อถอนทำลายอาคารเดิมในพื้นที่และมีแนวโน้มที่อาคารดั้งเดิมจะถูกรื้อถอนเพื่อสร้างอาคารใหม่ที่สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ได้มากกว่าเดิม ดังนั้นเพื่อควบคุมรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมในพื้นที่ที่มีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและอาคารสิ่งปลูกสร้างใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต จึงเสนอแนะแนวทางในการควบคุมอาคาร ดังนี้

- **การควบคุมโทนสีและวัสดุอาคาร** จากการศึกษาพบว่า วัสดุอาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารคอนกรีตและยังมีอาคารดั้งเดิมที่เป็นอาคารไม้ที่ทรุดโทรมลงตามกาลเวลา แต่มีการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารโดยนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น กระจก เหล็ก ส่วนลักษณะโทนสีของอาคารในปัจจุบันมีสีสันทันที่หลากหลายแตกต่างกัน เช่น สีครีม สีเหลือง สีส้ม สีฟ้า สีเขียว ฯลฯ ที่ถูกซ่อมแซมโดยผู้คนในชุมชน โดยขาดแนวทางการควบคุม ดังนั้นจึงควรมีการเก็บข้อมูลลักษณะอาคารเป็นรายเดือนหรือรายปี เพื่อเป็นข้อกำหนดในการควบคุมการต่อเติมซ่อมแซมลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมให้อยู่คู่ไปกับการพัฒนาชุมชนในอนาคต

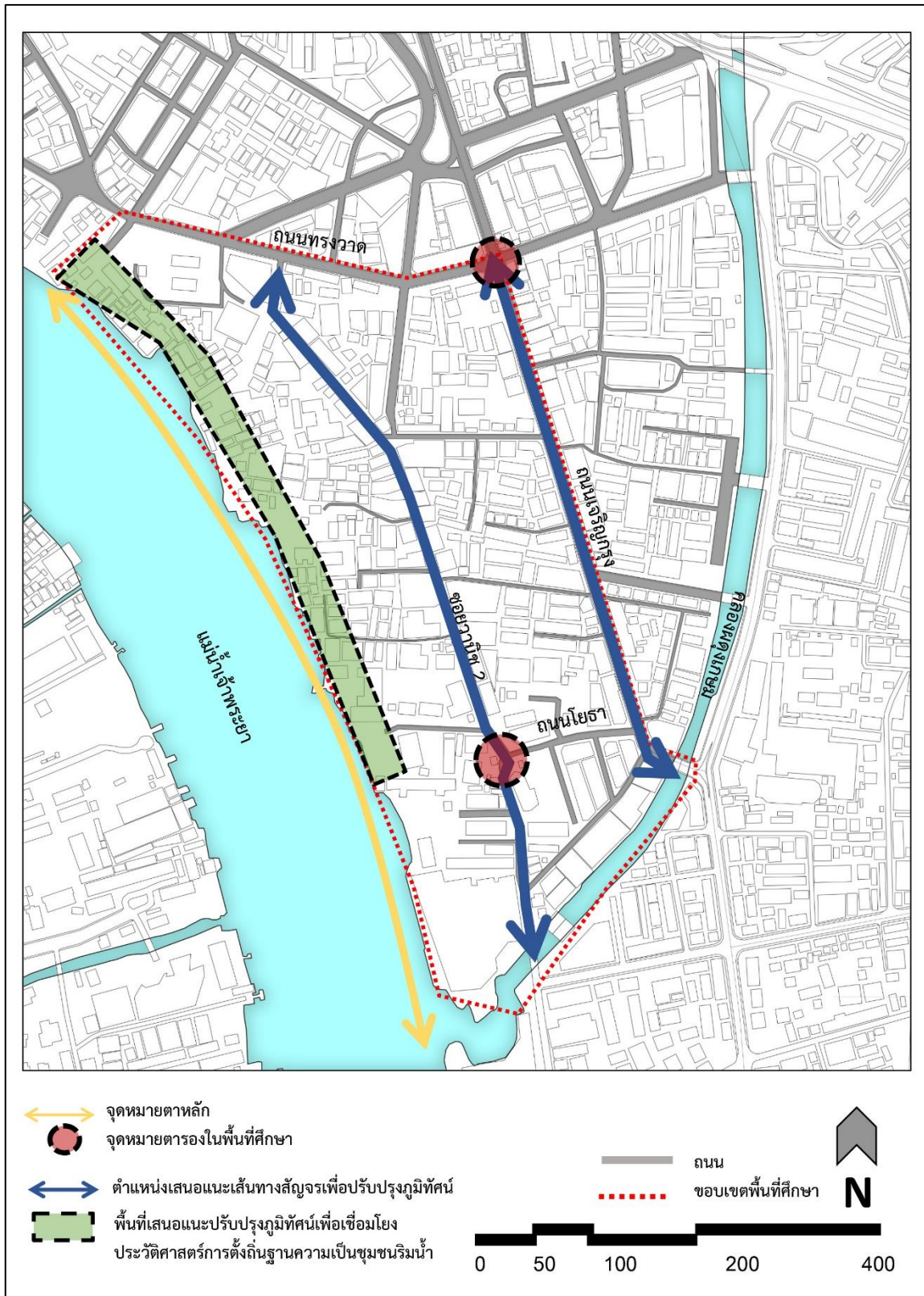
- **การกำหนดการใช้ประโยชน์อาคาร** จากการศึกษาพบว่า ปัญหาและปัจจัยหลักในการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์อาคาร คือ การขยายตัวของเมืองกรุงเทพมหานครที่เปลี่ยนแปลงความสำคัญของพื้นที่ริมน้ำที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้าขาย เป็นการพัฒนาโครงข่ายทางบกที่ได้รับความนิยม ทำให้การค้าเกิดความซบเซาลง รวมถึงนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ หลังสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ทำให้ผู้คนเริ่มหันไปทำธุรกิจรูปแบบใหม่ อาคารดั้งเดิมหลายแห่งถูกดัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์ในธุรกิจรูปแบบใหม่โดยคนในชุมชนไม่ทราบถึงวิธีการดูแลรักษาที่เหมาะสม รวมถึงอาคารดั้งเดิมบางแห่งถูกปล่อยทิ้งร้าง ดังนั้นจึงควรมีการจัดการอาคารรกร้างให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เช่น การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว การจัดการเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับพบปะสังสรรค์กันในชุมชน ให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอนาคต

2) แนวทางการจัดการรูปแบบภูมิสถาปัตยกรรม

แนวทางการจัดการด้านภูมิสัญลักษณ์

จากการศึกษาและวิเคราะห์องค์ประกอบและลักษณะเด่นทางภูมิสัญลักษณ์ที่มีผลต่อการสัมผัสและการรับรู้ของผู้คนในชุมชนตลาดน้อย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ที่เป็นภูมิสัญลักษณ์ทางธรรมชาติที่มีความสำคัญของชุมชนตลาดน้อย เป็นจุดหมายตา (Landmark) ในการบอกตำแหน่งและทิศทางสังเกตได้จากการเรียงตัวของอาคารเก่าและศาสนสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ที่สามารถสร้างการจดจำและคุณค่าให้แก่ชุมชนตลาดน้อย และแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานในอดีตของชุมชนตลาดน้อยที่เคยเป็นชุมชนริมน้ำ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมมุมมองที่ดีให้กับอาคารดั้งเดิมและ ศาสนสถานที่ยังคงคุณค่าที่อยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อส่งเสริมการเป็นชุมชนริมน้ำ โดยมีการปรับปรุงทัศนียภาพบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและฝั่งคลองผดุงเกษม เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้แก่ชุมชนและเชื่อมโยงโครงข่ายสีเขียวในระดับชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสมและเกิดความหลากหลายในการใช้ประโยชน์

บริเวณจุดตัดของถนนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ปัจจุบันก็มีการสร้างจุดหมายตาขึ้นในพื้นที่ ควรมีการปรับปรุงให้แสดงกับบริบทความเป็นย่านชุมชนเก่าและชุมชนการค้าในอดีต

ภาพที่ 61 ผังเสนอแนะพื้นที่ที่ควรปรับปรุงภูมิทัศน์

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

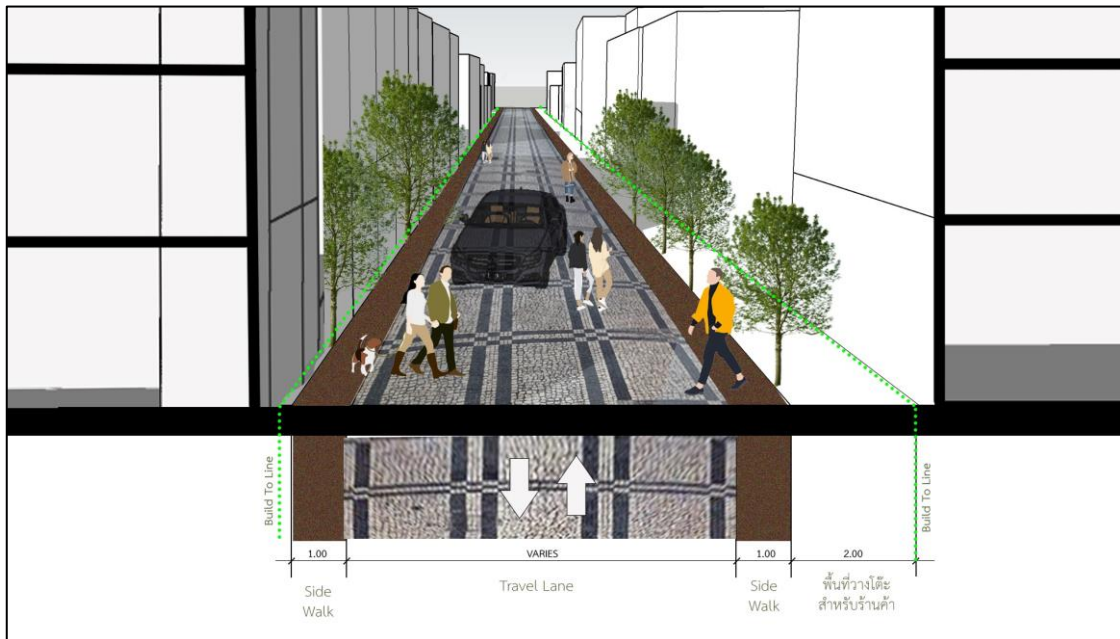
3) แนวทางการจัดการด้านโครงข่ายสาธารณะ

จากการศึกษาพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยที่ผ่านมา พบว่าการเข้าถึงชุมชนตลาดน้อยสามารถเดินทางได้อย่างสะดวกมีหลากหลายรูปแบบ แต่การเดินทางเท้าและทางจักรยานไม่สามารถทำได้อย่างสะดวกนัก เนื่องจากต้องใช้เส้นทางร่วมกับรถยนต์ โดยเฉพาะในซอยวานิช 2 ซึ่งเป็นถนนสายสำคัญของชุมชนตลาดน้อยที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ใช้เป็นเส้นทางในการท่องเที่ยววันนั้นไม่มีทางเท้าและทางจักรยาน ควรออกแบบให้มีทางเท้าและทางจักรยานที่ชัดเจนเพื่อความปลอดภัยของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว โดยมีความชัดเจนในการเป็นเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเก่า มีป้ายบอกทาง แผนที่ชุมชนที่บอกเส้นทางเชื่อมโยงถนนภายในชุมชน เพื่อให้สามารถเข้าถึงบรรยากาศและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้อย และเนื่องจากซอยวานิช 2 เป็นซอยขนาดเล็กควรเน้นการเข้าถึงโดยการเดินเท้า จำกัดการเข้าถึงของรถยนต์และรถมอเตอร์ไซด์ โดยการเปลี่ยนวัสดุพื้นผิวจากถนนคอนกรีตเป็นวัสดุที่มีสัมผัสแตกต่างจากเดิม เช่น บล็อกปูพื้น กระเบื้องดินเผา อิฐบล็อก ฯลฯ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญของพื้นที่บริเวณชุมชนมากกว่าการเป็นทางสัญจรรถยนต์

ภาพที่ 62 ซอยวานิช 2 ในปัจจุบัน (พ.ศ.2567)

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

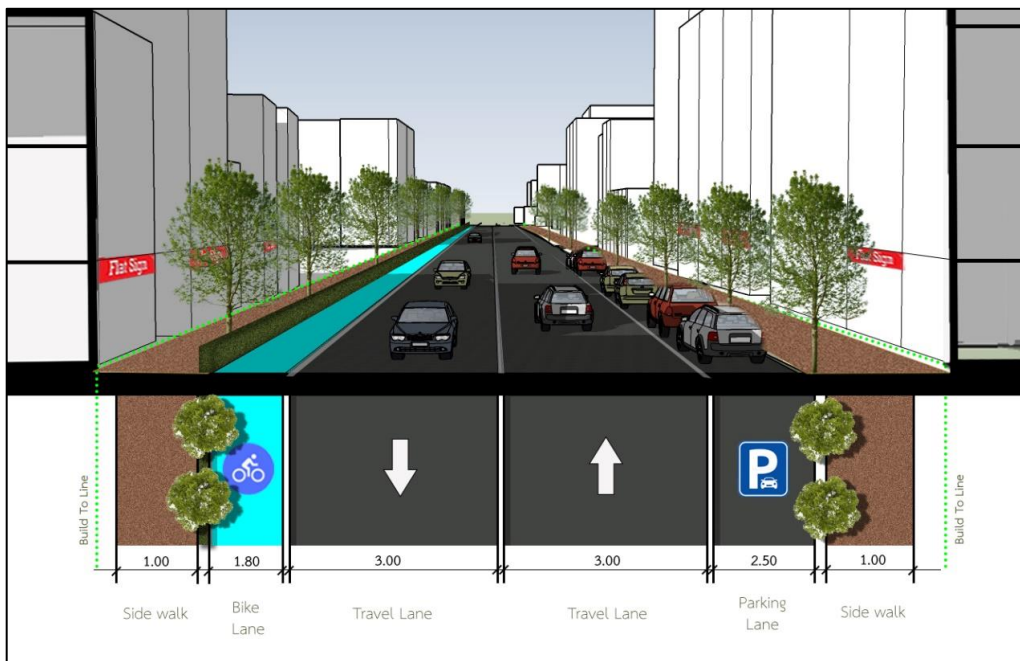

ภาพที่ 63 เสนอแนะแนวทางการจัดการภูมิทัศน์บริเวณซอยวานิช 2
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

บริเวณถนนเจริญกรุง ควรมีการจัดการระเบียบการจอดรถบริเวณริมถนน เนื่องจากปัจจุบันการจอดรถไม่มีความเป็นระเบียบและปรับปรุงวัสดุพื้นผิวทางเท้า เพราะปัจจุบันวัสดุพื้นผิวทางเท้ามีความชำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมาก และปรับทัศนียภาพโดยรอบให้มีความเข้ากับบริบทชุมชน ส่งเสริมการเป็นชุมชนเมืองเก่าเพื่อการท่องเที่ยว เพิ่มเส้นทางจักรยานและสกายด์เดckerไฟฟ้า ความเร็วไม่เกิน 20 กิโลเมตร/ชม. เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวย่านเมืองเก่า

ภาพที่ 64 ถนนเจริญกรุงในปัจจุบัน (พ.ศ.2566)
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2566)

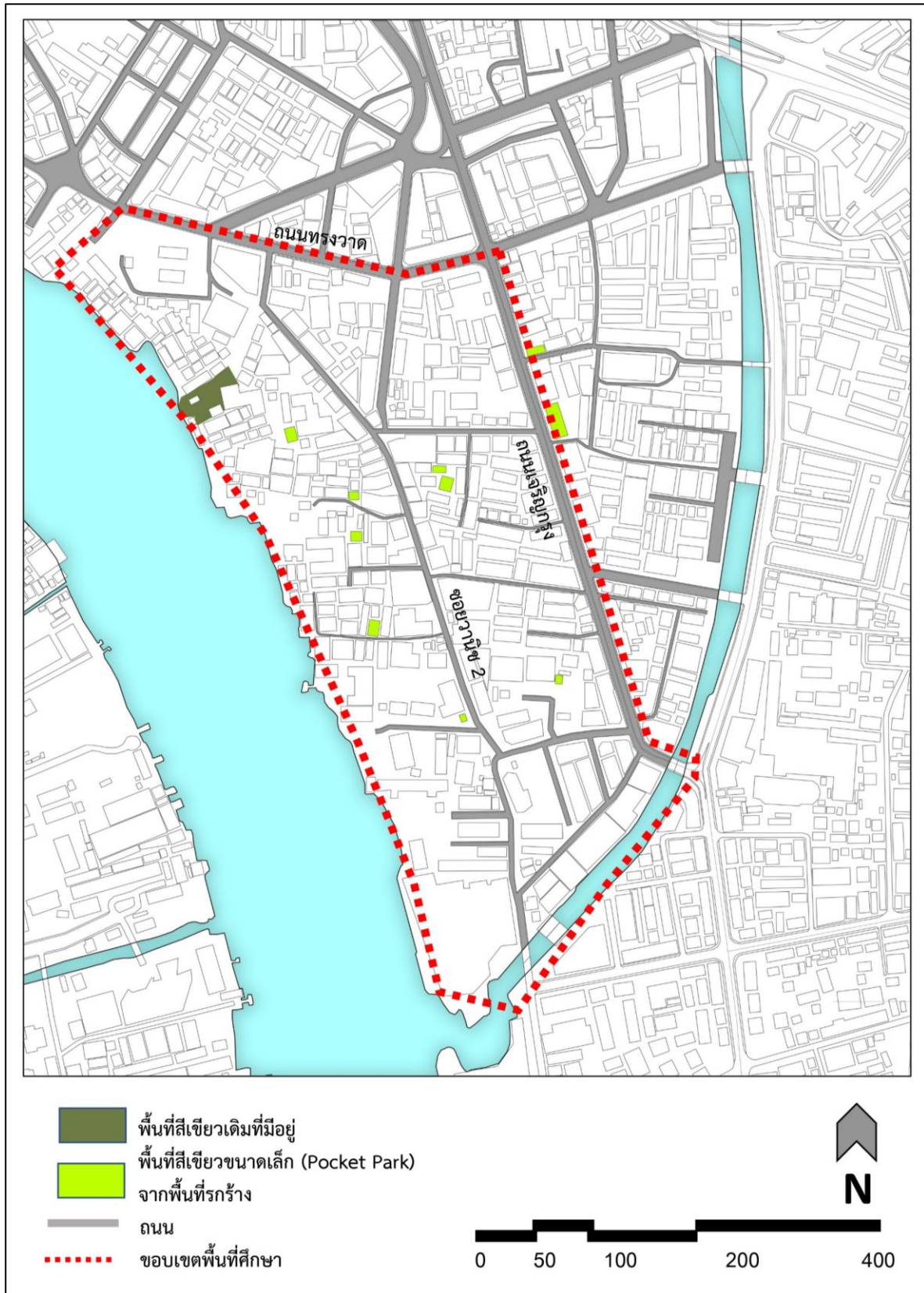

ภาพที่ 65 เสนอแนะแนวทางการจัดการบริเวณถนนเจริญกรุง
(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

4) แนวทางการจัดการด้านพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะในชุมชนตลาดน้อย ได้แก่ ศาสนสถาน ลานกิจกรรมในชุมชน เนื่องจากมีพื้นที่ไม่มากนักเมื่อเกิดงานประเพณีหรือกิจกรรม ทำให้มีความแออัดในพื้นที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงควรมีแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่สาธารณะให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น สามารถปรับเปลี่ยนกิจกรรมการใช้งานได้หลากหลายตามความเหมาะสม เนื่องจากมีพื้นที่จำกัด เช่น การขยายพื้นที่กิจกรรมไปยังบริเวณถนนที่เชื่อมต่อกับพื้นที่สาธารณะโดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบวัสดุให้เกิดความเชื่อมโยงกันกับพื้นที่กิจกรรมสามารถรองรับกิจกรรมเมื่อมีการจัดงานเทศกาล งานประเพณีได้อย่างเหมาะสม และปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบให้มีความสอดคล้องกลมกลืนไปกับบรรยากาศของชุมชนเก่าย่านการค้า ทั้งรูปแบบป้ายประกาศ เสาไฟ และวัสดุตกแต่งต่าง ๆ

การเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาเมืองที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต จากแต่เดิมที่เคยเป็นชุมชนริมน้ำ และมีความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในปัจจุบันพื้นที่ริมน้ำถูกลดทอนความสำคัญและกลุ่มคนรุ่นใหม่ ก็ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กันชุมชนเหมือนเช่นอดีต จากการลงพื้นที่สำรวจ พบว่าพื้นที่สาธารณะที่ใช้สำหรับพักผ่อน พุดคุย พบปะกันภายในชุมชนมีเพียงแห่งเดียว คือ สวนปวย อังภาภรณ์ จึงควรส่งเสริมให้มีพื้นที่ใช้สำหรับพบปะสังสรรค์ พุดคุยแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนเพิ่มขึ้น โดยกระจายเป็นสวนขนาดเล็ก (Pocket Park) เพื่อใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยใช้พื้นที่อาคารรกร้างมาพัฒนาเป็นสวนสาธารณะขนาดเล็ก

ภาพที่ 66 ผังเสนอแนะแนวทางการจัดการพื้นที่รกร้าง

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2567)

8.4.4 ข้อเสนอแนะด้านการสร้างแรงจูงใจต่อผู้คนในพื้นที่ชุมชน

เพื่อสนับสนุนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย ให้มีความตอบสนองต่อการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงมีแนวทาง ดังนี้

มาตรการสร้างแรงจูงใจ (Enabling Measure) เป็นมาตรการที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ เพื่อสนับสนุนให้ภาคเอกชนได้เห็นความสำคัญและเข้าร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ โดยการสร้างแรงจูงใจนี้ ส่งผลกับภาพลักษณ์ของชุมชน โดยมาตรการในการสร้างแรงจูงใจที่เหมาะสม มีดังนี้

- 1) ประกาศคุ้มครองทรัพย์สินที่มีคุณค่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อบูรณะซ่อมแซมบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย โดยสนับสนุนในรูปแบบเงินสมทบ หรือเงินเปล่า เพื่อช่วยเหลือในการบำรุงรักษาไม่ให้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่นั้นเสื่อมสลายลงไป โดยขึ้นทะเบียนพื้นที่เพื่อที่จะสามารถตรวจสอบได้ง่าย มีรัฐบาลเป็นผู้ดูแลและควบคุมจัดการ ให้ความช่วยเหลือพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ ถึงแม้จะเป็นพื้นที่ของเอกชนก็ตาม
- 2) ลดภาษีเงินได้แก่ผู้ประกอบการมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เพื่อเป็นการสนับสนุนค่าบำรุงรักษาและลดภาษี เพื่อเป็นแรงจูงใจต่อการอนุรักษ์อาคารดั้งเดิมและไม่ให้เปลี่ยนแปลงอาคารเป็นรูปแบบอื่นที่ขัดแย้งกับบริบทในพื้นที่ชุมชน
- 3) ลดขั้นตอนในการขออนุญาตปรับปรุงอาคารเก่า เพื่อการใช้ประโยชน์อาคารอย่างเหมาะสม
- 4) ลดและยกเว้นภาษีโรงเรือนและที่ดิน โดยมีการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรมต่อพื้นที่ เพื่อนำเงินส่วนต่างมาใช้ในการปรับปรุงดูแลอาคารที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม
- 5) การสนับสนุนและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดทำแผนธุรกิจให้แก่ผู้ถือครองอาคารที่มีความสำคัญเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่ต้องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้ประโยชน์อาคาร
- 6) มอบรางวัลและเผยแพร่สู่สาธารณะให้แก่อาคารหรือพื้นที่ ที่มีการอนุรักษ์และจัดการที่เหมาะสมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย

8.4.5 หน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะต้องมีหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการดูแลและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี จะต้องได้รับความร่วมมือทั้งจากภาครัฐและเอกชน โดยมีหน่วยงานดังต่อไปนี้

- 1) หน่วยงานระดับชุมชน ได้แก่ กลุ่มบุคคลผู้นำชุมชน ที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชนที่ได้รับ การยอมรับจากคนในชุมชน เพื่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ หรือเอกชน ที่เข้ามา ดำเนินงาน เผยแพร่ข้อมูลในด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่คนในชุมชน
- 2) สถานศึกษา ศาลเจ้า วัด โบสถ์ ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งสามารถให้เป็น แหล่งในการกระจายข้อมูล และเป็นหน่วยงานสนับสนุน เพื่อเดินตามแผนงานและ มาตรการให้ตรงกับวัตถุประสงค์
- 3) หน่วยงานระดับท้องถิ่น ได้แก่ หน่วยงานราชการที่ควบคุมระดับท้องถิ่น เป็นหน่วยงานที่ ต้องดำเนินการประกาศมาตรการต่าง ๆ และดำเนินการเก็บข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของ ชุมชนตลาดน้อย เพื่อกำหนดนโยบายและดำเนินการในด้านต่าง ๆ คือ สำนักงานเขตสัม พันธ์วงศ์ กรุงเทพมหานคร
- 4) หน่วยงานระดับชาติ คือ กระทรวงและหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการกำหนดทิศทางการ พัฒนาของประเทศไทยในอนาคตและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในประเทศไทยโดยตรง เช่น กรมโยธาธิการและผังเมือง กรมศิลปากร สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ฯลฯ
- 5) หน่วยงานเอกชน ได้แก่ ผู้คนในชุมชน นักธุรกิจ ผู้ประกอบการ นักวิชาการ ฯลฯ ที่มี ความสามารถในการให้คำปรึกษาและแนะนำเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินการต่าง ๆ ได้

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย ต้องรวบรวม ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูล ประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ ประเมินแนวโน้มของผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นทั้งด้าน บวกและด้านลบ เพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม มีการพัฒนาร่วมกัน ระหว่างชุมชนดั้งเดิมและเมืองใหญ่ นำไปสู่กระบวนการจัดการทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับ บริบทของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อยให้มากที่สุด

8.5 สรุปผลแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อยที่เหมาะสม

จากการรวบรวมและศึกษาข้อมูลเพื่อวิเคราะห์และประเมินคุณค่าองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา ที่ดำเนินไปตามขั้นตอนกระบวนการวิจัยจนนำไปสู่การเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ให้คงอยู่ต่อไปในพื้นที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาอย่างเหมาะสม โดยสรุปได้ดังนี้

1) กำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้างให้มีรูปแบบใกล้เคียงกันเหมาะสมกับบริบทของชุมชน

ปัจจุบันอาคารสมัยใหม่ที่ก่อสร้าง หรือปรับปรุงอาคารเดิมส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพและภาพลักษณ์ของชุมชน โดยกำหนดให้การออกแบบอาคารสอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ เช่น การเลือกใช้โทนสีและวัสดุ การควบคุมขนาดและความสูง องค์ประกอบตามอาคารอนุรักษ์ดั้งเดิมในพื้นที่ เช่น ตึกแถวของอาคารที่เป็นตึกแถวไม้ หรืออาคารก่ออิฐแบบจีน วัสดุที่ใช้ก่อสร้างควรเป็นไม้หรือการก่ออิฐถือปูนที่เป็นลักษณะดั้งเดิมของพื้นที่

2) ปรับปรุงและพัฒนาภูมิทัศน์ ทัศนียภาพ ของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่สาธารณะ

จากการลงสำรวจพื้นที่ศึกษา พบว่าในบริเวณซอยวานิช 2 นั้น ไม่มีพื้นที่ทางเท้าและเป็นเส้นทางสัญจรหลักที่เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม โดยใช้การสัญจรด้วยการเดินเท้า สกู๊ตเตอร์ไฟฟ้า และจักรยานเป็นหลัก แต่ปัจจุบันต้องใช้ถนนร่วมกับรถยนต์อาจก่อให้เกิดอันตรายได้ และเนื่องจากถนนมีขนาดเล็ก ควรลดความสำคัญของการเป็นทางสัญจรด้วยรถยนต์ลง โดยการเปลี่ยนวัสดุพื้นผิวถนน ให้มีความแตกต่างกับผิวจราจร จัดระเบียบการรुक้าพื้นที่สาธารณะของร้านค้าและสามารถรองรับพื้นที่กิจกรรมของชุมชนเมื่อเกิดงานเทศกาล เช่น เมื่อมีงานเทศกาลกินเจ สามารถปิดถนนให้สัญจรเฉพาะการเดินเท้าเท่านั้นและเป็นเส้นทางเชื่อมโยงกับพื้นที่กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

บริเวณถนนเจริญกรุง มีการจอดรถริมถนนอย่างไม่มีระเบียบและมีความทรมานของผิววัสดุทางเดินเท้า รวมถึงมีการรुक้าพื้นที่ทางเท้าของร้านค้าบริเวณริมทางเท้า ดังนั้นควรมีการจัดระเบียบการจอดรถ และควบคุมไม่ให้มีการรुक้าทางเท้า เพื่อไม่ให้บดบังทัศนียภาพของชุมชนตลาดน้อย ปรับปรุงวัสดุผิวทางเท้าให้เข้ากับบริบทความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้อย เพื่อเสริมสร้างจุดเด่นของชุมชน ปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบให้เข้ากับอัตลักษณ์พื้นที่ มีป้ายบอกทาง สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ออกแบบให้เข้ากับบริบทของพื้นที่

พื้นที่สีเขียวในชุมชนตลาดน้อยมีเพียงแห่งเดียว แต่ด้วยข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ ทำให้ไม่มีที่ว่างเพื่อเป็นพื้นที่สีเขียว เสนอให้ปรับปรุงพื้นที่ที่รกร้างที่ไม่มีการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นพื้นที่สีเขียวของชุมชน เป็นแหล่งรวมตัวพบปะสังสรรค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกันระหว่างคนในชุมชน โดยกระจายตามพื้นที่รกร้างที่ไม่ใช้ประโยชน์ เป็นสวนสาธารณะขนาดเล็ก (Pocket Park)

3) กำหนดการมาตรการควบคุมอาคารและใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์ที่ดินตามผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร กำหนดให้พื้นที่ชุมชนตลาดน้อย เป็นพื้นที่เพื่อการพาณิชย์กรรม (สีแดง) ซึ่งบริบทของชุมชนตลาดน้อยเป็นชุมชนเก่าที่มีอัตลักษณ์และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ควรจัดทำผังพื้นที่เฉพาะเพื่อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์บริเวณชุมชนเก่า เพื่อรักษาชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่รวดเร็วมากเกินไปนัก ควบคู่กับการพัฒนาเมืองในอนาคตอย่างเหมาะสม

4) เสริมสร้างความเข้าใจให้คนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย

ประชาชนสัมพันธ์ข้อมูลผ่านพื้นที่กิจกรรมชุมชน เช่น ศาลเจ้า โบสถ์ ที่เป็นสถานที่สำคัญของคนในชุมชน โดยเน้นข้อมูลที่สร้างความเข้าใจให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย ปลุกฝังให้คนในชุมชนอนุรักษ์ หวงแหน รักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมในพื้นที่ให้คงอยู่ โดยผ่านกลุ่มผู้นำชุมชน เพื่อส่งเสริมศักยภาพชุมชนให้มีความเข้มแข็งในการอนุรักษ์และรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่

5) จัดทำแนวทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสม

นโยบายการพัฒนาพื้นที่ในปัจจุบันที่ผลักดันให้พื้นที่ชุมชนตลาดน้อยเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว ศิลปะสร้างสรรค์ ส่งผลให้กิจกรรมในพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่มีผู้คนในชุมชนบางส่วน ได้รับผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้น ถึงแม้จะมีการขออนุญาตก่อน แต่กลับไม่สามารถจัดการผลกระทบเชิงลบต่อคนในชุมชนที่เกิดขึ้นได้และอาจไม่ได้รับการสนับสนุนในอนาคต ดังนั้นควรมีแนวทางในการจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนในชุมชนให้เหมาะสม และมีการควบคุมนักท่องเที่ยวไม่ใหสร้างผลกระทบเชิงลบแก่ชุมชนมากเกินไปนัก รวมถึงมีการผลักดันคนในชุมชนให้เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น การสนับสนุนอาชีพให้คนในชุมชน โดยผลักดันให้เยาวชนในชุมชนเป็น

มัคคุเทศก์นำเที่ยวพื้นที่ เสริมสร้างอาชีพและปลูกฝังเยาวชนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่าของพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย

การจัดทำมาตรการเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย ไปด้วยกับการใช้กฎหมายของภาครัฐ โดยการสร้างแรงจูงใจให้แก่ภาคเอกชน คนในชุมชน เจ้าของกิจการต่าง ๆ เช่น การสนับสนุนเงินช่วยเหลือแก่ผู้ถือครองอาคารมีคุณค่าในพื้นที่ การมอบรางวัลให้แก่ผู้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้อย การประกาศรางวัลและมอบเงินสนับสนุนให้แก่ผู้ถือครองที่รักษาอาคารดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์ในพื้นที่ไว้ได้อย่างเหมาะสม

8.6 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1) มาตรการต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ ดูแลรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้อย จะต้องผ่านการยอมรับของผู้คนในชุมชนตลาดน้อยรวมถึงจัดการผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชนตลาดน้อยอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาและความขัดแย้งทั้งภาครัฐและผู้คนในชุมชน สามารถใช้มาตรการควบคุมให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพในทางปฏิบัติสูงสุด จำเป็นต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับให้ประชาชนในพื้นที่รับทราบปฏิบัติทั่วกัน ผู้คนที่อาศัยในพื้นที่และนักท่องเที่ยวต้องรับรู้และตระหนักถึงผลกระทบด้านลบที่จะเกิดขึ้น โดยภาครัฐควรประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ให้ผู้คนรับรู้ทั่วถึงมากที่สุด

2) การลงพื้นที่ศึกษาควรทำการสำรวจปัญหาเบื้องต้นในชุมชนก่อนการลงพื้นที่ เนื่องจากมีปัญหาระหว่างกันภายในภาคชุมชนที่ยังมีข้อขัดแย้งกันอยู่ อาจทำให้ข้อมูลมีความคลาดเคลื่อนในบางส่วนและอาจสร้างปัญหาเพิ่มขึ้นในพื้นที่ได้

3) หน่วยงานที่ดูแลพื้นที่ของภาครัฐ ควรศึกษาและสำรวจข้อมูลพื้นที่อย่างจริงจัง และหาแนวทางแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น จากนโยบายการพัฒนาที่มีผลกระทบต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สรุปผลการดำเนินงานให้ประชาชนรับรู้ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับคนในพื้นที่

4) จัดทำแนวทางและผังการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ชุมชนตลาดน้อย ที่สามารถใช้งานได้เหมาะสมและเป็นไปในทิศทางที่สามารถทำได้จริง

5) การส่งเสริมการท่องเที่ยวย่านเมืองเก่าชุมชนตลาดน้อย ควรมีมาตรการควบคุมไปกับการอนุรักษ์และรักษาบริบทของชุมชนตลาดน้อยให้เหมาะสม เพื่อให้คุณค่าของชุมชนคงอยู่ต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

เกรียงไกร เกิดศิริ. (2551). ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ. อูษาคเนย์.

เกรียงไกร เกิดศิริ และ นันทวรรณ ม่วงใหญ่. (2016). การกำหนดคุณค่าตามเกณฑ์การพิจารณาแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (กลุ่ม CLMV): การสังเคราะห์ความรู้เพื่อเป็นแนวทาง สำหรับราชอาณาจักรไทย. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment*, 30.

เสถียร เหลืองอร่าม. (2527). การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจและสังคม. กรุงเทพฯ. อักษรสยามการพิมพ์.

กาญจนา แก้วพึ้ง และ กฤตพร ห้าวเจริญ. (2553). ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ ย่าน ตลาด กระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร. *Journal of the Faculty of Architecture King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang*, 13(2), 88-96.

ญาณิ เพลิงพิช. (2560). ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถานการณ์ปัจจุบัน กรณีศึกษา: ชุมชนมอญสังขละบุรี จ. กาญจนบุรี. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts)*, 10(2), 3006-3020.

ธงชัย เลิศกาญจนาพร. (2563). การถอดบทเรียนการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการคิดเชิงออกแบบ: กรณีศึกษาโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูชุมชนย่านตลาดน้อย กรุงเทพมหานคร. *Journal of KMITL Business school*, 10(1), 131-141.

พันธ์ทิพย์ จงไกรย และ ชมณี ทองใบ. (2557). รูปแบบการกระจายเชิงพื้นที่ของพื้นที่เมืองในประเทศไทย. *เกษตรศาสตร์(สังคม)*, (35(1), 30-44.

พิชญชิตา วัตตธรรม. (2564). รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของย่านที่มีการพัฒนาเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ตามแนวนอนกาญจนวณิช อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.

ภูมิภูติ มหาตมะ. (2558). จินย่านตลาดน้อย: ศรีราชา และ เศรษฐกิจ การค้าแห่งจีนสยาม. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts)*, 8(2), 2590-2606.

ยงธนีสร์ พิมลเสถียร. (2556). ย่านเมืองเก่าและชุมชนดั้งเดิมที่ควรอนุรักษ์. วารสารย่านจีนถิ่นบางกอก ปีที่ 2 ฉบับที่ 7.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 กรุงเทพมหานคร: . นานมีบุ๊ค
พับลิเคชั่น.
- ริณรนิณ สิริพันธ์สกุล. (2564). องค์ประกอบและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเล
น้อย และ ทะเลสาบสงขลา จังหวัดพัทลุง.
- วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. (2553). กฎบัตรและมาตรฐานระหว่างประเทศที่ เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมือง.
Journal of Architectural/Planning Research and Studies (JARS), 7(1), 1-10.
- ศิวกร สว่างศรี. (2554). การจัดการการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเกาะ ศาลเจ้า
เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- สรรรค์ เวสสุนทรเทพ. (2556). แนวโน้มการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในประเทศไทย. มหาวิทยาลัย
ศิลปากร,
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2549). แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในความ
ร่วมมือของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร. (2556). สรุปสาระสำคัญผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556.
กรุงเทพฯ.: สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2550). แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ. คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร. (2549). รายงานการศึกษาการตั้งถิ่นฐานและวิวัฒนาการของชุมชนริมน้ำ
ในกรุงเทพมหานคร กรุงเทพฯ.
- อิสระชัย บูรณะอรุณ. (2553). ความแปรเปลี่ยนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำแม่กลอง จังหวัด
สมุทรสงคราม. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment*, 25, 163-163.

English

- Australia. (2013). Burra Charter & practice notes Retrieved 2023, May 03, from
<https://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/>.
- Coney, K. A., Best, R. J., & Hawkins, D. (2001). Consumer behavior: Building marketing
strategy. *NV Mc*.
- Dye, T. R. (1982). *Understanding Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall.
- Hillier, B. (1999). "City as Movement Economies." *Urban Design International*.

- Huabcharoen, N., & Ellsmore, D. E. (2017). Creative class and gentrification: The case of old Bangkok foreigner communities, Charoenkrung and Talad Noi neighbourhood. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts)*, 10(5), 516-535.
- Lucas, P. H. C. (1992). *Protected landscapes: a guide for policy makers and planners*: Springer Science & Business Media.
- Rössler, M. (2006). World Heritage cultural landscapes: A UNESCO flagship programme 1992–2006. *Landscape Research*, 31(4), 333-353.
- Russell, D. W. (2008). Nostalgic tourism. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 25(2), 103-116.
- Su Shengying. (2562). ความเชื่อและบทบาทของศาลเจ้า: กรณีศึกษาตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ,
- Taylor, K. (2016). Cultural landscape meanings and values. In *Research in Landscape Architecture* (pp. 211-234): Routledge.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

วทัณฺฑดา จรรยารักษ์สกุล

วุฒิการศึกษา

พ.ศ.2562 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
พ.ศ.2563 เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต หลักสูตรภูมิ
สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภูมิสถาปัตยกรรม คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

